

26

SDÜ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

THE JOURNAL OF FACULTY OF ECONOMICS ADMINISTRATIVE SCIENCES

İB

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ ve İDARİ
BİLİMLER FAKÜLTESİ
DERGİSİ

THE JOURNAL OF FACULTY OF
ECONOMICS
ADMINISTRATIVE
SCIENCES

Cilt/Volume 26 • Yıl/Year 2021 • Sayı/Issue 03

İB

ISSN 1301-0603

İB

ISSN 1301-0603

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

İktisadi İdari Bilimler Fakültesi

DERGİSİ

Editor / Editor-in-Chief

Prof. Dr.

Mehmet GENÇTÜRK

Editor Yardımcıları / Associate Editors

Doç. Dr./Assoc Prof. Dr.
Mahmut Sami ÖZTÜRK

Doç. Dr./Assoc Prof. Dr.
Oğuzhan ÇARIKÇI

Arş. Gör./Res. Assist.
Ramazan Furkan ÖZKUL

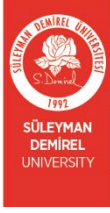
Danışmanlar Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Adem KORKMAZ
Prof. Dr. Bekir GÖVDERE
Prof. Dr. Can Deniz KÖKSAL
Prof. Dr. Durmuş ACAR
Prof. Dr. Hayrettin USUL
Prof. Dr. Hüseyin GÜL
Prof. Dr. İbrahim Atilla ACAR
Prof. Dr. Nuri ÖMÜRBEK

Prof. Dr. İlker Hüseyin ÇARIKÇI
Prof. Dr. İsa İPÇİOĞLU
Prof. Dr. Murat Ali DULUPÇU
Prof. Dr. Murat OKCU
Prof. Dr. Mustafa GÜLMEZ
Prof. Dr. Ramazan ERDEM
Prof. Dr. Şeref KALAYCI
Prof. Dr. Hakan DEMİRGİL

Bilim Kurulu / Scientific Board

Prof. Dr./Prof. Dr. A. Argun AKDOĞAN (TODAİE)
Prof. Dr./Prof. Dr. Abdullah Mesud KÜÇÜKKALAY (Osmangazi University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Ahmet NOHUTÇU (Medeniyet University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Ayşe ŞAHİN (Mersin University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Birdoğan BAKI (Karadeniz Technical University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Cem SAATÇIOĞLU (İstanbul University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Falah F. ALSUBAIE (Al-Imam Mohammad Ibn Saud Islamic University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Fatma Bahar ŞANLI GÜLBAHAR (İstanbul University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Fatma Neval GENÇ (Adnan Menderes University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Fuat SEKMEN (Sakarya University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Gökhan ORHAN (Bandırma 17 Eylül University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Hasan BÜLBÜL (Ömer Halisdemir University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Hüseyin ÖZGÜR (Pamukkale University)
Prof. Dr./Prof. Dr. İdil KAYA (Galatasaray University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Kamil Ufuk BİLGİN (TODAİE)
Prof. Dr./Prof. Dr. Kürşat ÖZDAŞLI (Mehmet Akif Ersoy University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU (Süleyman Demirel University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Mahmut GÜLER (Trakya University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Mete YILDIZ (Hacettepe University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Mohamed Gamal ABOELMAGED (University of Sharjah)
Prof. Dr./Prof. Dr. Muammer ZERENLER (Selçuk University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Murat KAYALAR (Mehmet Akif Ersoy University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Murat YILDIZ (Cumhuriyet University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Nurhan PAPATYA (Süleyman Demirel University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Selma KARATEPE (İnönü University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Semih BİLGE (Anadolu University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Şaban UZAY (Erciyes University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Tuncay ÇELİK (Erciyes University)

SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

THE JOURNAL OF

FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

- Prof. Dr./Prof. Dr. Walailak ATTHIRAWONG (King Mongkut's Institute of Technology)
Prof. Dr./Prof. Dr. Zerrin Toprak KARAMAN (Dokuz Eylül University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Abdulaziz H. ALGAEED (Dar al Uloom University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Abed Al-Nasser ABDALLAH (American University of Sharjah)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Ahmet MUTLU (On Dokuz Mayıs University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Barış ÖVGÜN (Ankara University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Can Umut ÇİNER (Ankara University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Erbay ARIKBOĞA (Marmara University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Ferruh TUZCUOĞLU (Sakarya University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Gökhan AKYÜZ (Akdeniz University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Hacı KURT (Mersin University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Hakan AY (Dokuz Eylül University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Hasan Engin ŞENER (Yıldırım Beyazıt University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. İbrahim Güray YONTAR (Dokuz Eylül University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. İhsan KAMALAK (Mersin University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. İlker Murat AR (Karadeniz Technical University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Khodakaram SALIMIFARD (Persian Gulf University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Menaf TURAN (Yüzüncü Yıl University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Murat ÇUHADAR (Süleyman Demirel University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK (Süleyman Demirel University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Naci KARKIN (Pamukkale University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Nasser ALOMAM (Riyadh College of Technology)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Savaş Zafer ŞAHİN (Atılım University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Serdar ÖZTÜRK (Nevşehir Hacı Bektaş Veli University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Şenol BABUŞCU (Başkent University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Vesile ÖMÜRBEK (Süleyman Demirel University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Vural ÇAĞLIYAN (Selçuk University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Yunus Emre ÖZER (Dokuz Eylül University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Zahid SOBACI (Uludağ University)
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Dilek MEMİŞOĞLU (Kâtip Çelebi University)
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. İbrahim ARAP (Dokuz Eylül University)
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Mahmut SÖNMEZ (The University of Texas at San Antonio)
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Ozan ZENGİN (Ankara University)
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Sibel BİLGİN (Gazi University)
Dr./Dr. Neriman HANAHMEDOV (Azerbaijan State University of Economics)

Yayın Ofisi / Editorial Office

Arş. Gör./Res. Assist. Ramazan Furkan ÖZKUL | **Dergi Sekreteri / Secretary of the Journal**
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Murat KARA | **Kapak Tasarım / Cover Design**
Bil. İşl./Computer Op. Ramazan DAĞ | **Dizgi / Type Setting**

Baskı / Printing

SDÜ Basımevi Isparta / SDU Publication House Isparta

© SDÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Isparta – 2021 / Faculty of Economics and Administrative Sciences of SDU Isparta – 2021

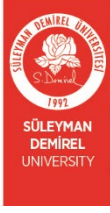
Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi ISSN 1301-0603 Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında olmak üzere yılda dört sayı olarak yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler derginin görüşleri değildir. Tüm sorumluluk yazarlarına aittir. Dergide yayınlanan yazıların her hakkı saklıdır. Yazarlara nakit olarak telif ücreti ödenmez. Telif ücreti olarak yazının yayımlandığı dergi gönderilir. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi; EBSCO, Türkiye Makaleler Bibliyografyası ve SOBİAD İndeks tarafından taranan dergiler arasında yer almaktadır.

Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences (ISSN 1301-0603) is an international refereed publication of Süleyman Demirel University, published every January, April, July and October. Editorial board claims no responsibility for the opinions, expressed in the published papers. The authors are responsible for the content of their papers. All rights are reserved. No parts of this publication may be reproduced, or transmitted in any forms or by any means without appropriate citation. No royalty will be paid for the published papers. Instead, a complimentary copy of the issue will be sent to the authors. The journal is indexed by EBSCO, Türkiye Makaleler Bibliyografyası and SOBİAD index databases.

İletişim Adresi / Contact Info

Süleyman Demirel Üniversitesi / Süleyman Demirel University
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / Faculty of Economics and Administrative Sciences
Dergi Yayın Komisyonu Başkanlığı / Head of Journal Publication Office
Doğu Kampüsü, 32260, Çünür / East Campus, 32260, Çünür
İSPARTA / İSPARTA, TURKEY

☎ : 0 246 211 04 01
Fax : 0 246 237 09 20
E-mail : iibfdergi@sdu.edu.tr
Web : http://iibfdergi.sdu.edu.tr

SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

THE JOURNAL OF

FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

BU SAYININ HAKEMLERİ / LIST OF THE REFEREES OF THE CURRENT ISSUE

Prof. Dr./Prof. Dr. Hasan BÜLBÜL	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr./Prof. Dr. Nezihe Figen ERSOY ARCA	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr./Prof. Dr. Can Deniz KÖKSAL	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr./Prof. Dr. Hayrettin USUL	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr./Prof. Dr. Hüseyin ÖZGÜR	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr./Prof. Dr. Naci KARKIN	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Kalender Özcan ATILGAN	Mersin Üniversitesi
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Musa ÖZTÜRK	Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Ümit Çıraklı	Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Fatma Gül ALTIN	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Gözde MERT	Nişantaşı Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Hakkı KIYMIK	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Mehmet YİĞİT	Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dr./Dr. Durmuş GÖKKAYA	Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr./Dr. Zeynep DEMİRGİL	Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

İktisadi İdari Bilimler Fakültesi

DERGİSİ

İ ç i n d e k i l e r / C o n t e n t s

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Doğrusal Programlama Tekniğiyle Üretim Planlama
Yaklaşımı ve Tekstil Sektöründe Bir Uygulama
*Production Planning Approach With Linear Programming
Technique And An Application In The Textile Industry*

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa DESTE

Murat KARABULUT

247-258

Osmanlı Devleti Silistre Gümrüğü'nün İktisadi ve Mali Analizi (1788-1792)
Economic And Financial Analysis For Ottoman Empire's Silistre Customs (1788-1792)

Arş. Gör. Bahadır Emre KÜÇÜKKALAY

259-278

Endüstri 4.0 İle Beraber Blok Zincir (Blockchain) Teknolojisi,
Bitcoin ve Sanal Paraların Gelecekteki Olası Etkileri
*Industry 4.0 And Blockchain Technology, Bitcoin And The
Possible Effect Of Virtual Money In The Future*

Doç. Dr. Pınar GÖKTAŞ

Berkay AKSU

279-293

Çimento Sektöründe Entegre Raporlamada Çevresel Sürdürülebilirlik Analizi
Environmental Sustainability Analysis In Integrated Reporting In Cement Industry

Prof. Dr. Vesile ÖMÜRBEK

Özge ACUN

295-311

Türkiye'de Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümleri:
2018 Sıralaması ve Karşılaştırmalı Analizi
*Political Science And Public Administration Departments In Turkey:
2018 Rankings And A Comparative Analysis*

Doç. Dr. Hakan Mehmet KİRİŞ

Prof. Dr. Hüseyin GÜL

313-337

Tüketiciler Neden Kendilerine Hediye Satın Alır?
Why Do Consumers Buy Gift For Themselves?

Gizem AYDAN

Prof. Dr. Ayşe ŞAHİN

339-352

BİST 30 Şirketlerin Bağış Miktarının Panel Veri Analizi Yöntemiyle İncelenmesi
Examinaiaon Of BIST 30 Companies' Donation Amount By Panel Data Analysis Method

Arş. Gör. Süleyman BAYRAKCIOĞLU

Arş. Gör. Osman ŞENOL

353-368

A M A Ç / A I M

Süleyman Demirel Üniversitesi İktisâdî ve İdârî Bilimler Fakültesi Dergisi, Süleyman Demirel Üniversitesi bünyesinde 1996 yılında yayın hayatına başlayan uluslararası hakemli bir dergidir. Derginin amacı; bilimsel kurallara ve etiğe uygun, kaliteli ve özgün çalışmaları değerlendiren ve kendi alanında tercih edilen nitelikli bir dergi olmaktır.

K A P S A M / S C O P E

- Süleyman Demirel Üniversitesi İktisâdî ve İdârî Bilimler Fakültesi Dergisi; iktisat, işletme, kamu yönetimi, maliye, ekonometri, çalışma ekonomisi, hukuk ve siyaset bilimi ile doğrudan ya da dolaylı ilişkisi bulunan bilimsel ve özgün, Türkçe ya da İngilizce hazırlanmış araştırma ve derleme makaleleri kabul etmektedir.
- SDÜ İİBF Dergisi; Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında olmak üzere yılda dört sayı olarak yayımlanmaktadır.
- SDÜ İİBF Dergisi'ne yayımlanmak üzere gönderilen makaleler, araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmış olmalıdır.
- SDÜ İİBF Dergisi, yayın etiği konusunda COPE (Committee on Publication Ethics) ve ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors) tarafından belirlenen yayın etiği ilke, standart ve tavsiyelerini gözetmektedir.
- SDÜ İİBF Dergisi'nde yayımlanmak üzere gönderilen tüm makaleler, Turnitin intihal programı tarafından taranmaktadır.
- SDÜ İİBF Dergisi, açık erişim politikası benimsemiş bir dergidir.
- SDÜ İİBF Dergisi'nde yayımlanan yazılardaki görüşler, derginin görüşleri olmayıp ilgili yazıların tüm sorumluluğu yazara/yazarlarına aittir.
- SDÜ İİBF Dergisi'nde yayımlanan makalelerin yazarına/yazarlarına nakit olarak telif ücreti ödenmez. Telif ücreti olarak makalenin yayımlandığı basılı dergi gönderilir.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
DERGİSİ

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ YAYIN KURALLARI

Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi'ne gönderilecek makalelerde yazarların aşağıda belirtilen ilke ve kurallara uymaları gerekmektedir. Belirtilen ilke ve kurallara uygun olarak hazırlanmayan makaleler değerlendirme sürecine alınmayabilir, ya da bu sürecin herhangi bir aşamasında değerlendirme dışında bırakılabilir.

Yayın İlkeleri

1. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında olmak üzere yılda dört kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.
2. Dergiye iktisat, işletme, kamu yönetimi, maliye, ekonometri, çalışma ekonomisi, hukuk ve siyaset bilimi ile doğrudan ya da dolaylı ilişkisi bulunan bilimsel ve özgün makaleler gönderilebilir.
3. Dergiye gönderilen makaleler başka bir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.
4. Makaleler Türkçe veya İngilizce dillerinde yazılmış olmalıdır.
5. Makaleler yazım kurallarımıza uygun bir şekilde hazırlanarak e-mail yoluyla gönderilmelidir. Yazarlar, makale başvurusu sırasında web sayfamızdan temin edecekleri **iletişim formunu** doldurarak e-mail veya faks yoluyla göndermelidir. İletişim formunun tüm yazarlar tarafından imzalanmış olması zorunludur.
6. Makalelerin değerlendirme sürecine alınabilmesi için, 150,00 TL'lik ücretin "İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi " adına Türkiye Ziraat Bankası (IBAN: TR420001000132448078966239) nolu hesaba yatırılarak dekontun e-mail yoluyla gönderilmesi gerekmektedir. Söz konusu ücret, makalenin değerlendirilmeye alınması için ön şart niteliğinde olup, değerlendirme sürecinin sonucu ile ilişkili değildir.
7. Yayınlanmaya uygun bulunmayan makalelerin ücretleri geri ödenmeyecektir.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
DERGİSİ

8. Yazım yanlışlarının çok fazla olması, bilimsellik şartlarına uyulmaması makalenin geri çevrilmesi için yeterli görülecektir.
9. Dergide yayımlanmak üzere gönderilen makaleler, ilk olarak Yayın Komisyonumuzun ön değerlendirmesinden geçmektedir. Daha sonra içerik ve biçim açısından incelenmek üzere en az iki hakeme gönderilmektedir. Makaleyi değerlendiren hakemlerin kimlikleri hakkında yazarlara ve makalenin kime ait olduğu konusunda da hakemlere bilgi verilmemektedir.
10. Hakemlerden gelen değerlendirme raporları doğrultusunda makalenin yayımlanmasına, yazardan düzeltme istenmesine ya da makalenin geri çevrilmesine karar verilecektir. Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltmenin en geç 3 ay içinde yapılarak dergimize ulaştırılması gerekmektedir.
11. Yayımlanmayan makaleler yazarına geri gönderilmeyecektir.
12. Dergide yayınlanan makalelerdeki görüşler derginin görüşleri değildir. Tüm sorumluluk yazarına aittir.
13. Dergide yayınlanan makalelerin her hakkı saklıdır. Derginin ismi olmadan hiçbir şekilde çoğaltılamaz.
14. Dergide yayınlanan makalelerin yazarlarına nakit olarak telif ücreti ödenmez. Telif ücreti olarak makalenin yayımlandığı dergi gönderilir.
15. Yayın ilkelerine uygun olmayan makaleler hakem değerlendirme sürecine alınmayacaktır.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
DERGİSİ

Yazım Kuralları

1. Makaleler “Office Word” programında A4 boyutlarında hazırlanmalıdır.
2. Makalelerin uzunluğu dergi formatında 25 sayfayı geçmemelidir.
3. Sayfa düzeni; Sol: 2,5 cm, Sağ: 2,5 cm, Üst: 2,5 cm ve Alt: 2,5 cm olmalıdır.
4. Makaleler 10 punto ve “Times New Roman” karakteri ile tek satır aralığı kullanılarak yazılmalıdır. Yazımda, virgül ve noktalardan sonra bir karakter ara verilmelidir.
5. Paragraflarda başlangıç girintisi kullanılmamalı, paragraftan önce ve sonra ise 6nk boşluk bırakılmalıdır. Paragraflar arasında ilave boş satır bırakılmamalıdır.
6. Makalenin ilk sayfasında 11 punto olarak Türkçe ve İngilizce başlık, 9 punto olarak 150 kelimeyi geçmeyecek Türkçe ve İngilizce özet ile en az 3 - en fazla ise 5 tane olmak üzere Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler bulunmalıdır. Dergimiz 2014 yılından itibaren JEL (Journal of Economic Literature) kodu uygulamasına geçmiş bulunduğundan gönderilecek makalelerde yazarların en fazla 4 tane olmak üzere JEL kodlarını da belirtmesi gerekmektedir.
7. Yazarın unvanı ile ad ve soyadı, 10 punto olarak makale başlığının sağ altında belirtilmelidir. Aynı sayfanın dipnotlar için ayrılan kesim çizgisinin altında ise 8 punto olarak yazarın görev yeri ve e-mail adresi gösterilmelidir.
8. Makalede ana başlıklar ve alt başlıklar kalın (bold) ve sola yaslı (girintisiz) olarak 1., 1.1., 1.1.1., 1.1.2., 1.1.2.1. gibi ondalıklı şekilde numaralandırılmalıdır. Ana başlıkların bütün harfleri büyük yazılmalı, alt başlıkların ise sadece baş harfleri büyük yazılmalıdır. Başlıklar en çok 4 düzeye kadar bölümlendirilmelidir. Ana başlıklarından önce 1 satır boşluk bırakılmalı, başlık sonrasında ise boşluk bırakılmamalıdır. Alt başlıkların ise hem öncesinde hem de sonrasında herhangi bir satır boşluğu bırakılmamalıdır.
9. Makale içindeki tüm tablo, şekil ve grafikler metnin uygun yerlerinde ardışık olarak numaralandırılmış bir şekilde sayfaya ortalı olarak gösterilmelidir. Her tablo, şekil veya grafiğe bir başlık verilmelidir. Başlık; tablo, şekil veya grafiğin üstünde, sayfaya ortalı, yalnızca kelimelerin baş harfleri büyük olacak şekilde ve 10 punto olarak yer almalıdır. Tablo, şekil ve grafik içindeki metin 8-10 punto aralığında olmalıdır. Tablo, şekil veya grafikler kolaylıkla okunacak biçimde olmalı ve yukarıda verilen sayfa yapısına (sayfa marjlarını aşmayacak şekilde) uygun olmalıdır.

10. Atıflar metin içerisinde bağlaç yöntemi kullanılarak yapılmalıdır. Açıklama notları ise sayfa altında dipnot şeklinde ve 8 punto olarak ifade edilmelidir. Metin içerisinde atıflar yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı ve sayfa numarası şeklinde yapılmalıdır. Yazar adı yoksa kurum adı yazar yerine kullanılmalıdır. Örnek;
- *Tek yazarlı yayınlarda atıf:* (Okcu, 2009:68).
 - *İki yazarlı yayınlarda atıf:* (Gökdere ve Negiz, 2006:28).
 - *Üç ve daha çok yazarlı yayınlarda atıf:* (Dulupçu vd., 2007:14).
 - *Birden fazla kaynağa atıf:* (Schumpeter, 1934:66; Wood, 2005:36)
 - *Kaynağın tamamı için atıf:* (Drucker, 1995)
 - *Yazar adı olmayan kaynaklar için atıf:* (DPT, 2003:45).
11. Yapılacak atıf bir internet sitesinden alınmışsa ve atfın yazarı belirli ise süreli yayınlardakine benzer şekilde atıf yapılmalıdır. İnternette indirilen kaynak için tarih verilmemişse ilgili dosyaya erişim tarihi kaynağın yılı olarak kullanılmalıdır. Eğer atfın yazarı belli değilse parantez içerisinde internet sitesinin kurumu ve erişim yılı yazılmalıdır. Örnek;
- *Yazar adı ve yayın yılı belli olan atıf:* (Ener, 2002)
 - *Yazar adı ve yayın yılı belli olmayan atıf:* (Rekabet Kurumu, 2008).
12. Bir yazarın aynı yıl içinde yayınlanmış birden fazla eserine atıf yapılıyorsa, eserler yılın yanına a, b, c, şeklinde harf verilerek gösterilmelidir. Örnek;
- Eryılmaz (1998a), Eryılmaz (1998b).
13. Makalede kullanılan her türlü kaynak kaynakça bölümünde yer almalıdır. Kullanılan kaynaklar nitelik (tez, kitap, makale, rapor vb.) ayrımı yapılmaksızın yazar soyadına göre alfabetik olarak sıraya konulmalıdır. Aynı yazarın eserleri “en yeni tarihli” olandan başlanarak kaynakçaya yerleştirilmelidir. Kaynakça aşağıda belirtilen örneklere uygun olarak hazırlanmalıdır.
- **Kitaplar**
EROL, E. (2008). Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, Beta Basım Yayım, İstanbul.
ACAR, D. ve TETİK, N. (2008). Genel Muhasebe, Detay Yayıncılık, Ankara.
DEMİR, Y., ÖZDEMİR, O. ve EREN, İ. (2008). Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Finansal Yönetim Uygulamaları, Asil Yayın, Ankara.
 - **Çeviri Kitaplar**
DRUCKER, P. (1994). Kapitalist Ötesi Toplum, (Çev.) ÇORAKÇI, B., İnkilap Kitabevi, İstanbul.

- **Editörlü Kitaplar**

OKÇU, M., AKTEL, M. ve KERMAN, U. (2007). “İki Süreci Anlamak: Kamu Yönetiminde Küreselleşme ve 'Avrupalılaştırma’”, (Ed.) YILMAZ, A. ve BOZKURT, Y., Küresel Esintiler ve Yerel Etkiler Sarmalında Türk Kamu Yönetimi, Gazi Kitabevi, Ankara.

- **Yazar Adı Olmayan Kitaplar**

DPT (2003). İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003), Yayın No: DPT 2671, Ankara.

- **Dergiler**

YAVUZ, A., ALBENİ, M. ve KAYA, D.G. (2009). “Ulusal İnovasyon Politikaları ve Kamu Harcamaları: Çeşitli Ülkeler Üzerine Bir Karşılaştırma”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(4): 65-90.

- **Gazeteler**

GÖKÇE, D. (1997). “Merkez Bankasının Bağımsızlığı Sorunu”, Milliyet, 15 Mart.

- **Tezler**

ÖZKUL, G. (2008). Girişimcilik Teorileri ve Girişimci Tipleri: Antalya-Burdur-Isparta İllerinde (İBBS Düzey 2 TR61 Bölgesinde) İmalat Sanayi KOBİ'lerindeki Girişimciler Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

- **İnternet Bazlı Kaynaklar**

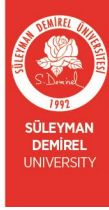
(i) *Eğer kaynağın yazarı belirli ise süreli yayınlardakine benzer şekilde kaynakçada verilmelidir. Ancak, kaynağın yer aldığı internet adresi de tüm uzantılarıyla verilmelidir. Eğer internette indirilen kaynaklar için tarih verilmemişse ilgili dosyaya erişim tarihi hem kaynakçada hem de metin içinde kullanılmalıdır. Örnek;*

ENER, N. (2002). “Yeni Yükselen Pazarlar (Emerging Markets) İçin Pazarlama Stratejileri”, <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/11/02-neriman/02-neriman.htm>, 10.05.2005.

(ii) *Eğer kaynak bir yazara ait değil de bir kurum veya kuruluşa ait web sayfasından alınmış ise, kaynakçada kurumun adı, yazının başlığı (varsa) ve tüm uzantılarıyla internet adresi verilmelidir. Örnek;*

REKABET KURUMU (2010). “Rekabet Hukukunun Esasları”, <http://www.rekabet.gov.tr/index.php?Sayfa=sayfaicerik&icid=53>, 17.03.2010.

14. Yazım konusunda belirtilmeyen durumlarda bilimsel yazımlarda benimsenen hususlar dikkate alınmalıdır.

SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

THE JOURNAL OF

FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

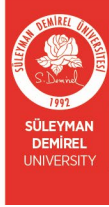

PUBLICATION RULES OF THE JOURNAL OF FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES OF SULEYMAN DEMIREL UNIVERSITY

For the articles to be sent to Suleyman Demirel University, The Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences, the authors are required to adhere to the following principles and rules. The articles which are not prepared in accordance with the principles and rules stated above may not be taken in assessment process, or may be excluded from assessment at any state of this process.

Editorial Principles

1. Suleyman Demirel University, The Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences is an international peer reviewed journal and published four times in a year in January, April, July, and October.
2. Scientific and original articles which have directly or indirectly relation with economics, business administration, public administration, public finance, econometrics, labor economics, law and politics can be sent to the Journal.
3. The articles sent to the Journal should not be published in any other source or should not be offered to be published.
4. Articles should be written in Turkish or English.
5. Papers should be prepared in accordance with our rules of spelling, and should be sent via e-mail. Authors should fill the **communication form** which can be obtained from our web site and send it via e-mail and fax. The communication form must be signed by all the authors.
6. To take the papers into the assessment process, 50 USD price should be paid to Türkiye Ziraat Bankası (IBAN: TR420001000132448078966239) account in the name of "İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi" and the receipt should be sent via e-mail.
7. Fees of the articles which are not qualified for publication are not refundable.

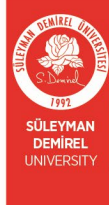
SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

THE JOURNAL OF

FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

8. Having too many spelling errors and failure to comply with the requirement of a scientific article will be sufficient for reversal.
9. Articles submitted for publication initially evaluated by our Editorial Commission. Then they are sent to at least two referees to be examined in terms of content and form. Referees' identities are not released to the authors and the authors are also not informed who the referees for their papers are.
10. In accordance with the evaluation reports from the referees, a decision will be made to publish the article, a correction from the author, or rejection. In case of correction requested from the author, and correction should be done and sent at the latest within 3 months to the Journal.
11. Rejected articles are not re-sent to the author(s).
12. Opinions in the articles published in the Journal are not the opinions of the Journal. All responsibility belongs to the author.
13. All rights of the articles published in the Journal are reserved and cannot be copied without the name of the Journal.
14. Copyright fee is not paid in cash to the author of the article published in the Journal. The copyright fee is sent to the Journal.
15. The articles which are not meet the publication principles will not be taken into the peer review process.

SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

THE JOURNAL OF

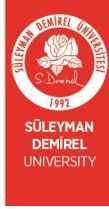
FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Spelling Rules

1. Papers should be prepared with "Office Word" program and A4 format.
2. The length of the paper should not exceed 25 pages in magazine format.
3. Page layout should be left: 2,5 cm, right: 2,5 cm, up: 2.5 cm, and bottom: 2.5 cm.
4. Articles should be written with font type of "Times New Roman", in 10 font size and with "single" spacing. There should be one space after points and commas.
5. Paragraphs should be without an initial indent, 6 nk spaces should be left between the paragraphs. No extra blank lines between.
6. The title should be written in Turkish and English with 11 font size, Turkish and English abstracts should contain no more than 150 words with 9 font size, and include 3 to 5 key words in Turkish and English. Our journal will start to use JEL (Journal of Economic Literature) code application, the authors who will send the articles need to specify JEL codes no more than 4.
7. The name, surname, and title of the author(s) should be written with 10 font size, under the title and right aligned. The name of institution and e-mail address of the author(s) should be written with font size 8 in the footnote
8. The headings and subheadings should be appeared in 10 font size, bold and left justified and also numbered as 1. 1.1., 1.1.1., 1.1.2., 1.1.2.1. The headings should be capitalized and subheadings should appear in lower case (initial word capitalized). The headings should be partitioned no more than 4 levels. There should be one blank line before the subheadings; no blank line should be given after the subheadings. There should be no blank line before and after the subheadings.
9. All table and figure, and graphic in the paper should be cited in numerical order and center aligned. Each table, figures, and graphics should be given a title. Table title should be placed above the table, figure, and graphic, with 10 pt, centered aligned, and only initial letters capitalized. Table, figure and graphic text should be no smaller than 8 pt and no larger than 10 pt. All tables, figures, and graphics should be clear and can be easily readable and also compatible with the page layout.

10. References should be made with conjunction method inside the text. Explanation notes should be under the page as footnote with 8 pt. References inside the text should be like surname of the author(s), year of the source, and page number. If there isn't the name of the author then institution name should be given instead of author's name. Example:
- *Works by a single author:* (Okcu, 2009:68)
 - *Works by two authors:* (Gökdere and Negiz, 2006:28)
 - *Works by multiple authors:* (Dulupçu et al., 2007:14)
 - *Citing more than one sources:* (Schumpeter, 1934:66; Wood, 2005:36)
 - *Citing whole source:* (Drucker, 1995)
 - *Citing publications without the name of the author:* (DPT, 2003:45)
11. If the reference is taken from a web site and the author is known, reference should be made like periodic publications. If the date of the downloaded source is not given, access date should be used. If the date of the downloaded source is not given, date of access should be used. Also if no publisher name is available, use the name of website and data of access. Example;
- *If the author's name and publication year is known:* (Ener, 2002)
 - *If the author's name and publication year is not known:* (Rekabet Kurumu, 2008)
12. If you are citing more than one work by the same author in the same year, put the letters a, b, c next to the year. Example;
- Eryılmaz (1998a), Eryılmaz (1998b).
13. All sources used in the text should be ordered alphabetically by author last name. Order the works from the same author by publication date. All the sources that are cited in the text must appear in the reference page. The reference page should be prepared according to example shown below:
- **Books**
EROL, E. (2008). Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, Beta Basım Yayım, İstanbul.
ACAR, D. and TETİK, N. (2008). Genel Muhasebe, Detay Yayıncılık, Ankara.
DEMİR, Y., ÖZDEMİR, O. and EREN, İ. (2008). Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Finansal Yönetim Uygulamaları, Asil Yayın, Ankara.
 - **Translated Books**
DRUCKER, P. (1994). Kapitalist Ötesi Toplum, (Çev.) ÇORAKÇI, B., İnkilap Kitabevi, İstanbul.

SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

THE JOURNAL OF

FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

- **Edited Books**

OKÇU, M., AKTEL, M. and KERMAN, U. (2007). “İki Süreci Anlamak: Kamu Yönetiminde Küreselleşme ve 'Avrupalılaştırma’”, (Ed.) YILMAZ, A. and BOZKURT, Y., Küresel Esintiler ve Yerel Etkiler Sarmalında Türk Kamu Yönetimi, Gazi Kitabevi, Ankara.

- **Book with no Author**

DPT (2003). İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003), Yayın No: DPT 2671, Ankara.

- **Journals**

YAVUZ, A., ALBENİ, M. and KAYA, D.G. (2009). “Ulusal İnovasyon Politikaları ve Kamu Harcamaları: Çeşitli Ülkeler Üzerine Bir Karşılaştırma”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(4): 65-90.

- **Newspapers**

GÖKÇE, D. (1997). “Merkez Bankasının Bağımsızlığı Sorunu”, Milliyet, 15 Mart.

- **Theses**

ÖZKUL, G. (2008). Girişimcilik Teorileri ve Girişimci Tipleri: Antalya-Burdur-Isparta İllerinde (İBBS Düzey 2 TR61 Bölgesinde) İmalat Sanayi KOBİ'lerindeki Girişimciler Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

- **Internet Based Sources**

(iii) If the authors of the sources are known, it should be given like periodic publications. In addition to this, the web address of the source should be given. If the date of the source is not known, then date of access should be given both in the text and the reference page. *Example;*

ENER, N. (2002). “Yeni Yükselen Pazarlar (Emerging Markets) İçin Pazarlama Stratejileri”, <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/11/02-neriman/02-neriman.htm>, 10.05.2005.

(iv) If the source belongs to an institution instead of an author, there should be the name of the institution, the title of the source and complete web address in the bibliography. *Example:*

REKABET KURUMU (2010). “Rekabet Hukukunun Esasları”, <http://www.rekabet.gov.tr/index.php?Sayfa=sayfaicerik&icId=53>, 17.03.2010.

14. For the cases not mentioned in spelling, scientific publication rules will be taken into consideration.

DOĞRUSAL PROGRAMLAMA TEKNİĞİYLE ÜRETİM PLANLAMA YAKLAŞIMI VE TEKSTİL SEKTÖRÜNDE BİR UYGULAMA

PRODUCTION PLANNING APPROACH WITH LINEAR PROGRAMMING TECHNIQUE AND AN APPLICATION IN THE TEXTILE INDUSTRY

Mustafa DESTE*, Murat KARABULUT**

* Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, mustafa.deste@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5781-6543.

** Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, karabulut.murat.44@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1006-2024.

ÖZ

İşletmelerin gelirlerini artırması ve kaynaklarını verimli bir şekilde kullanması, üretimlerini belirli bir plan ve program doğrultusunda gerçekleştirmelerine bağlıdır. İşletmeler üretim planlamayla, planlamanın yapıldığı bir döneme ait belirlenen üretim hedefini gerçekleştirmektedir. Üretim planlama çalışmalarında kullanılan en etkili yöntemlerden birisi doğrusal programlama tekniğidir. Doğrusal programlama, kıt kaynakları kullanarak optimum sonuca ulaşmayı amaçlayan matematiksel bir tekniktir.

Bu çalışmada, doğrusal programlama tekniği ile bir tekstil işletmesinde üretim planlama uygulaması gerçekleştirilmiştir. Öncelikli olarak, stoka çalışan ve çok farklı niteliklerde ürün üretimi gerçekleştiren işletmenin kısıtlı kaynaklarına ait sayısal verilerle, üretim planlama probleminin matematiksel modeli kurulmuştur. Kurulan matematiksel model QM for Windows 4.0 adlı paket programında çözülmüş ve işletmenin stoka üretmesi gereken optimum üretim miktarları hesaplanmıştır. Tasarlanan modelle hedeflenen asıl amaç, işletmenin üreteceği uygun üretim miktarlarının belirlenmesi ve kâr maksimizasyonunun sağlanmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Üretim Planlaması, Doğrusal Programlama, Tekstil Sektörü.

Jel Kodları: M11, C61, L67.

ABSTRACT

For businesses to increase their income and use their resources efficiently depends on their production in line with a specific plan and program. Businesses realize the production target determined for a period in which planning is made with production planning. One of the most effective methods used in production planning studies is the linear programming technique. Linear programming is a mathematical technique that aims to achieve optimum results using scarce resources.

In this study, a production planning application has been carried out in a textile company using the linear programming technique. First of all, the mathematical model of the production planning problem was established with the numerical data of the limited resources of the enterprise that works for the stock and produces products with very different qualities. The established mathematical model was solved in the package program called QM for Windows 4.0 and the optimum production quantities that the enterprise should produce for the stock were calculated. The main goal aimed with the designed model is to determine the appropriate production quantities to be produced by the enterprise and to maximize profit.

Keywords: Production Planning, Linear Programming, Textile Sector.

Jel Codes: M11, C61, L67.

1. GİRİŞ

Günümüzde yaşanan dijital dönüşümler teknolojinin hızla gelişmesini sağlamıştır. Bu yaşanan gelişmeler, üretim yöntemlerinde olumlu değişikliklerin önünü açmış, sistemin daha da ilerlemesini sağlamıştır. Bu ilerlemeler, işletmeler arası rekabeti artırarak, maliyetlerin düşürülmesini ve ürün kalitelerinin iyileştirilmesini daha da önemli hale getirmiştir. Bu çerçevede, rekabet yarışında öne geçecek olan işletmelerin mevcut sınırlı kaynaklarından maksimum verimi alabilen işletmeler olacağına öngörmek mümkündür.

Bu çalışmayla, doğrusal programlama tekniğini işletmelerinde kullanma ihtiyacı duyan yöneticilere yol gösterilmesi ve onlara farklı bakış açıları kazandırılması amaçlanmıştır. Araştırma çerçevesinde yapılan literatür taramasında, tekstil sektöründe yapılmış birçok çalışma olmasına rağmen iplik üretimine yönelik yapılan uygulamaya rastlanmamıştır. Bu yönüyle de çalışmanın yerli literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde; çalışmanın konusu, amacı, önemi ve çalışmanın yönteminden bahsedilmiştir. İkinci bölümde çalışma ile ilgili literatür araştırması yapılarak araştırma konusuna değinilmiştir. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılan verilerin elde edildiği işletmedeki süreçler, analiz yöntemleri ve oluşturulan matematiksel model tanımlanmıştır. İşletmenin kısa vadeli üretim planlaması modelinde sipariş tarihleri, işgücünün etkin kullanımı, farklı ürünlerle müşteri memnuniyetini sağlama ve pazarda söz sahibi olma öncelikleri işletmenin üretim kısıtları olarak ele alınmıştır. Doğrusal programlama yöntemi ile elde edilen verilerin analizi QM for Windows paket programı kullanılarak yapılmıştır. Nihayetinde yapılan bu çalışmayla işletmenin çözülmek istenen problemine doğrusal programlama tekniği ile nasıl müdahale edilip çözüm getirileceği açıklanmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Üretim, insan ihtiyaçlarını karşılarken insan yaşamının kalitesini yükselten ürün veya hizmetleri oluşturma sürecidir (Pahl, 2012:359). Bu nedenle, değer yaratmak ve talebi karşılamak için planlama ve organizasyon dâhil olmak üzere işgücü, hammadde gibi üretim kaynakları kombinasyonunu içermektedir.

Üretimde kaynakların, hem ekonomik hem de etkin bir şekilde kullanılması büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle, işletmelerin üretim yapmadan önce üretim planlama yapmaları gerekmektedir. Üretim faktörlerine bağlı olarak üretim sürecinin planlanması, üretim planlamasının bir parçasıdır (Domschke vd., 1997:447).

Üretim planlama, doğru miktarda ve kalitede hammadde, ekipman, işgücü vb. kaynaklarla ne zaman ve ne üretileceğine karar veren sistemler bütünüdür (Sharma, 2019:73). Üretim planlamada, işletmelerin faaliyet gösterdiği sektör, büyüklüğü, ürettiği ürün ne olursa olsun beklenen genellikle aynı olmaktadır. İşletmeler, gelecekteki kısa, orta ve uzun vadeli planlarını belirleyip, gereken üretim kaynaklarını tedarik ettikten sonra organizasyonlarına başlamaktadır. Özetle, üretim planlaması gelecekteki talepleri en etkin ve verimli bir şekilde karşılamak için önemli bir yer tutmaktadır. Bu noktada devreye giren ve faydalanılan tekniklerden olan doğrusal programlamada, kısıtlı kaynakların en etkin kullanımıyla istenilen hedefe ulaşılması amaçlanmaktadır.

Doğrusal programlama, insanların hedeflerine giden yolda belirleyici rol oynayarak çok zor durumlarda en iyiye ulaşmak için detaylı karar verme yolu sunan matematiksel bir tekniktir. Başka bir ifadeyle, belirlenmiş olan bir amaç doğrultusunda en iyi noktaya ulaşmak için sınırlı kaynakların ne şekilde kullanılacağına yardımcı olan karar verme aracıdır. En iyi noktaya ulaşmaktaki kasıt, doğrusal bir değişkeni maksimize eden veya minimize eden noktanın bulunması işlemidir (Timor, 2010:40).

Doğrusal programlama, belirlenmiş olan bir hedefi gerçekleştirmek için sınırlı kaynakların etkin kullanılması adına çözümler geliştiren ve geliştirilen çözümler içinden en uygun seçimi veya dağılımı sağlayan modelleme tekniğidir (Ekmekçi, 2015:38).

Doğrusal programlama tekniği, doğrusal yapıdaki kısıtları ihmal etmeden, doğrusal formdaki amaç fonksiyonunu maksimize ya da minimize etmeyi sağlayan ve bu en iyileme (optimizasyon) işlemi sonucunda karar değişkenlerinin aldıkları değerleri bulan bir tekniktir. Optimizasyon problemlerinin çözümünde kullanılmaktadır (Eroğlu, 2020: 30-36).

Doğrusal programlama disiplinler arası bir yaklaşım ve birçok sektörde kullanılabilen bir tekniktir. Bu tekniğin temel özelliği olası çözümler arasından en iyi çözümü bulmaktır. Matematiksel modelleme tabanlı olan bu teknikten üretim, sağlık, istatistik gibi birçok alan faydalanmaktadır. Doğrusal programlama, ülkemizde özellikle üretim sektöründe geniş bir yere sahip olan bir tekniktir (Yalınsoy vd., 2014:19).

Doğrusal programlamanın uygulama alanlarına; belirli bir zaman dilimi içinde eldeki kısıtlı makine, araç gereç ve işgücü ile en büyük kârlılığı sağlayacak ürün karışımının bulunması, ürünü oluşturacak farklı fiyat ve farklı yapıdaki malzemelerin en iyi bileşiminin bulunması, öngörülen talebi en düşük maliyetle karşılayacak üretim kapasitesinin planlamasına yönelik konular örnek verilebilir (Taha, 2007).

Literatürde doğrusal programlama ile ilgili yapılmış birçok çalışma vardır. Bu çalışmalardan bazılarını aşağıda değinilmiştir.

Tekstil endüstrisinde, çok sayıda ürün aynı üretim süreçlerinden geçerek elde edilmektedir. Bu yüzden, hangi ürünlerden ne kadar üretileceğinin bulunması, kapasitenin kullanımı ve maksimum kârın sağlanması yönünden üretim planlama büyük önem taşımaktadır. Bunun için özellikle tekstil sanayisinde, diğer sektörlerden daha fazla olarak üretim planlama alanında doğrusal programlama uygulamaları yapılmıştır. Çünkü böyle bir çalışma sonucu üretimdeki tezgâhların iş yükü, üretilecek ürünler ve miktarları açığa çıkmaktadır (Gürdoğan, 1981).

Türköz (2001) yaptığı çalışmada, iplik fabrika boyahanesinde iplik boyama işleminin nasıl yapıldığını anlatarak iki ayrı doğrusal programlama model önerisinde bulunmuş, önerdiği modelleri işletmede uygulayarak değerlendirmesini yapmıştır.

Çetindere vd. (2010), konfeksiyon işletmesinde doğrusal programlama yöntemini kullanarak kabul edilebilir bir üretim stratejisi ve bu strateji neticesinde en fazla kâr elde etmeye yönelik çalışmalar yapmışlardır. İşletme için karar verebilecekleri bir model oluşturup, işletmenin belirlenen disiplin çerçevesinde üretimini gerçekleştirdiği takdirde işletmenin rekabet koşullarını lehine çevireceğini ve kârını maksimize edeceğini belirtmişlerdir.

Hakan (2014), bir demir çelik işletmesinde doğrusal programlamayı kullanıp işletmenin kaynaklarını optimum düzeyde kullanarak en iyi kâr modeli oluşturmaya çalışmıştır. Bunun yanında modelin dualini çıkararak bir birim değişkeni artırmanın işletmenin kâr modeline ne kadarlık bir etki yaratacağına çalışmasında yer vermiştir. Yine çalışmasında bağlayıcı kısıtlardan bahsederek bu kısıtların miktarındaki artışın işletmenin kaynak kullanımını artırabileceğini göstermiştir.

Demircioğlu ve Demircioğlu (2016), bir işletmede üretim kararlarında bu sistemlere uygun geliştirilen doğrusal programlama modellerinin excelde çözümü ile etkisini inceleyerek geleneksel sistemler ile kıyaslamışlardır. En yüksek kârlılığın geliştirilen doğrusal programlama olduğunu tespit etmişlerdir.

Özkol (2018), yaptığı doğrusal programlama çalışmasında, ürünlerin süreç katkısı ile hammadde ve kapasite kısıtlarını dikkate alarak bir üretim işletmesinde ürünlerin üretim önceliğinin belirlenmesini incelemiştir.

Ünüçök (2019) nonwoven kumaş üretimi yapan işletmede planlama faaliyetlerinin etkin bir şekilde yapılabilmesi üzerine çözüm aramış, yapmış olduğu analizler sonucunda üretim planlama faaliyetleri için bir karar modeli oluşturmuştur. Buradan yola çıkarak işletmenin kumaş üretim hatlarını dikkate alarak doğrusal programlama yöntemi yardımıyla bir ana üretim çizelgesi ortaya koymuştur.

Alfares vd. (2020), güvenlik görevlilerinin rotasyonel çalışma çizelgelerini oluşturmak için bir tamsayılı programlama modeli önermiştir. Bu model aynı anda birden fazla çalışan tipini, çalışma çizelgelerini ve lokasyonları dikkate almaktadır.

Kiermaier vd. (2020), büyük ölçekli TÇP'ler için vardiyalara birden fazla mola atanmasının karmaşıklığını incelemiştir. Çok vasıflı çalışanlar için mola atamalarının yanı sıra vardiya ve izin günlerinin planlanmasını da içeren bir karma tamsayı programlama modeli sunmuştur.

3. UYGULAMA

3.1. Yöntem

Malatya Organize Sanayi'nde faaliyetlerini sürdüren tekstil işletmesinde yapılan bu uygulama çalışması için doğrusal programlama tekniğinden faydalanılmıştır.

Doğrusal programlama, istenen bir amaç doğrultusunda amacın değerini belirlemede kullanılan karar değişkenleri ve karar değişkenlerinin hareket alanının tanımlandığı doğrusal karar modelleridir. Sistemdeki karar değişkenleri ile amaç fonksiyonu arasında doğrusal bir ilişki vardır. Doğrusal programlama kullanılan sistemlerin genel olarak birkaç ortak özelliği vardır. Bunlar; amaç fonksiyonu, karar değişkenleri, optimal bölge, katsayılar, kısıtlar, doğrusallık ve negatif olmama özelliğidir. Doğrusal programlama en iyiyi arayan bir süreçtir. Belirtilen amaç fonksiyonu en iyileme olarak kazancı veya maliyetleri seçebilir. Karar değişkeni elde edilmeye çalışılan amaç fonksiyonunu oluşturan bileşenlerdir. Bu bileşenler kesirli sayılar veya tamsayılar olacak şekilde istenildiği gibi kullanılabilir. Optimal bölge bütün karar değişkenlerinin beraber değerlendirildiği ve mümkün olan bütün kombinasyonlarının dikkate alındığı bölgedir. Bu bölgede birden çok çözüm, sonsuz çözüm veya hiç çözüm olmayabilir. Amaç fonksiyonu katsayılar ve karar değişkenlerinin fonksiyonudur ve bu değerler karar vericinin talebi doğrultusunda değişen değerlerdir. Doğrusallık ise oransallık ve toplanabilirlik içermektedir. Bu karar değişkenleri çarpım şeklinde ifade edilemeyeceğini belirtir. Negatif olmama kısıtı ise karar değişkenlerinin pozitif değer veya sıfır değerini alacağıdır. Üretim işletmelerinde ürünlerin negatif üretimi yapılamayacağı için negatif olmama kısıtını kullanmamız gerekmektedir (Krajewski vd., 2014:583). Doğrusal programlama sonucunda sistemin kullanmadığı fazla kapasite veya eksik kapasite aynı şekilde fazla veya eksik hammadde stokları ortaya çıkacaktır (Yaralıoğlu ve Umarusman, 2010:62).

Uygulama yapılan işletmenin temel problemi stok yönetiminin etkin bir şekilde kullanılamamasıdır. Oysa mevcut stok yönetiminin nasıl kullanıldığı işletmelerin başarısını doğrudan etkileyen bir konudur. Bu nedenle işletmelerde stok üretiminin en uygun ürünler ve optimal miktarlarda olması gerekmektedir. Bu çalışmada, materyal olarak Malatya'da üretim yapan bir tekstil işletmesinden 01 Kasım-01 Aralık 2020 tarih aralığında alınan sayısal veriler kullanılmıştır. Tekstil işletmesinde stoka üretim yapan işletmenin, üretim planlama sorununa doğrusal programlama tekniği ile çözüm aranmış ve fiili üretimden elde edilen veriler ile üretim faktörleri itibarıyla çözüm önerilerinden ve kârın maksimizasyonu için nelerin yapılabileceğinden bahsedilmiştir. Doğrusal programlama modeline ait sayısal veriler QM for Windows paket programı kullanılarak çözümlenmiştir.

3.2. Mevcut Durum Analizi

Uygulama yapılan işletmede yüzde yüz pamuktan ve pamuk elyaf karışımlarından yapılan iplik çeşitleri üretilmektedir. Fabrikanın üretim süreci şu şekilde işlemektedir; öncelikle ürün elde edebilmek için gerekli olan hammaddeler, denetiminin ve takibinin yapıldığı bölümde yani depolarda depolanmaktadır. İşletmeye, farklı tedarikçilerden her ürüne göre özellikleri değişebilen hammadde gelmektedir. Yardımcı malzemeler de aynı zaman diliminde tedarik edilmektedir. Bu hammadde ve yardımcı malzemeler stok halde işletmenin hammadde deposunda hazır olarak bulundurulmaktadır. Bu bölüm işletmede üretim ile ilgili tüm birimlerle bağlantı içinde çalışmaktadır. Üretim programları doğrultusunda gerekli hammadde miktarları üretim alanına alınmaktadır. Üretimdeki ilk işlem olarak farklı balyalarda bulunan pamuğun özelliklerindeki farklılıktan dolayı, lifleri homojen hale getirmek, ipliğin yeni özelliklerini elde etmek için harmanlama işlemine başvurulmaktadır. Pamuk balyaları yan yana ve birbiri üzerine konulmaktadır. Ayıklayıcı robot ile küçük boyutlarda yolunarak balyaların açılması ve içindeki toz vb. yabancı maddelerden temizlenmesi sağlanmaktadır. Farklı tip balyalardan küçük küçük elyaf yolunması ile homojen bir elyaf karışımı oluşmaktadır. Daha sonra açma ve temizleme bölümüne gelen pamuğu nihai surette açarak içindeki çepellerden ve çöplerden arındırma işlemi yapılmaktadır. Bu aşama, pamuğun değişik mantıklarla çalışan birkaç makineden geçmesiyle tamamlanmaktadır. Sonraki aşama olan tarak bölümünde pamuk, temizlenmek ve paralel duruma getirilmek üzere tarak makinelerine verilmektedir. Bu bölüm, kabuk ve çekirdek parçacıklarını, toz ve kırıntıları, ölü ve kısa lifleri ayırmakta, topak halindeki lif kümesini lifler tek tek hale gelinceye kadar açmakta, açılan lifleri paralel hale getirmektedir. Pamuk bu şekilde temizlenerek paralel hale gelmekte ve şerit formunu almaktadır. Oluşturulan bandın düzgünce cer makinesi için kovalara yerleşmesi sağlanmaktadır. Şeritler kovalara dolarak dofer sistemiyle yani kovaların otomatik değişmesiyle cer aşamasına geçmektedir. Cer makinalarının ana görevi şerit üzerindeki düzgünsüzlükleri rastgele düzgünleştirmektir. Bu bölüm iki aşamadan oluşmaktadır. İlk olarak 1. pasaj cer hattında kısa periyotlu düzgünsüzlükler cer makinelerinde giderilebilmektedir. Bu bölümde uzun periyotlu düzgünsüzlükler ve lif paralelleştirmesi için regule sistemi gerekmektedir ve bu 2. pasaj cer hattında bulunmaktadır. Cer makinalarında, dublaj vasıtasıyla şeritlerin karıştırılması ve homojenliğin artırılması sağlanmaktadır. Normal şartlarda 8 dublaj ile besleme yapılmakta; fakat bu durum çekimi zorlaştırıp pamuklara zarar vermektedir. Bu yüzden 6 dublaj ile besleme yapılmaktadır. Bir sonraki aşama olan fitil bölümünde cer makinesinden gelen şeritlere bir miktar büküm ve çekim verilerek şeritler inceltilmektedir. Büküm, liflerin kaymasını önleyerek ring makinesinde kopuşları engellemektedir. Verilen bu büküm, ring makinesinin ilk çekim bölgesinde geri salınmaktadır. Şeritler fitil haline geldikten sonra makaralara düzgünce sarım gerçekleşmektedir. Sarılan fitiller taşıyıcı ray sistemiyle ring bölümüne aktarılmaktadır. Ring bölümü, fitil haline getirilmiş pamuğun iplik haline gelmeden önce işlem gördüğü son bölümdür. Çağlıklara asılı halde olan makaralardaki fitiller ring makinelerindeki çekim bölgesine aktarılarak fitil bölümünde verilen büküm sıfırlanmakta ve çekim sağlanarak fitil kalınlığı inceltilmektedir. Ardından domuz kuyruğu, bilezik, kopça, iğ bölgesinde ipliğe büküm verilmekte ve iplik masuralara sarılmaktadır. İplik numarası ayarlamaları dişliler yardımıyla gerçekleşmektedir. Karışıklık olmaması için üretilen iplik çeşidine göre masura ve makara renkleri değişmektedir. Bobin bölümünde, ipliğin kullanılacağı sonraki üretim süreçlerinde daha rahat çalışabilmesi için bobinlere uzun metrajlarda sarım gerçekleştirilmektedir. Bu sarım esnasında istenmeyen ince-kalın yerler, neps, pamuk tozu gibi iplikteki olumsuzluklar ayrıştırılmaktadır. Son bölüm olan fiksaj bölümünde bobin halinde sarılan ipin mukavemetinin artırılması ve tüylülüğün azaltılması için ısıtma işlemi uygulanmaktadır. Bobin sarımında dolan bobinler, fiksaj arabasına konulmakta ve fiksaj kazanında yarım saat bekletilmektedir. Fiksaj kazanından çıkan bobinler paletlere

konulmakta ve paletler streçlenmektedir. Paletler, kantarda net kilosuna bakılarak barkodlanmakta ve üretilen iplik sevki işlemine hazır hale getirilmektedir.

Bu çalışmada üretim planlama yapılması amaçlanmıştır ve bu amaçla yola çıkarak geçmiş üretim verileri işletmede kullanılan ERP sistemi veri tabanından alınmıştır. Bu çalışmada işletmenin elindeki kıt kaynakları kullanarak, elde edeceği kârı artırmak için stoka üreteceği gerekli üretim miktarı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu ürün miktarlarına ait veriler aşağıda belirtilen şekillerde gruplandırılmıştır. İşletme prosedürleri gereği üretilen iplik türleri A,B,C,D,E,F,G,H şeklinde kodlanarak yapılan çalışmada gösterilmiştir.

3.3. Doğrusal Programlama Modeli

Elde edilen verilerle oluşturulan model aşağıdaki gibidir:

X_j : Üretilen iplik türünün miktarı

C_j : Üretilen iplik türünün kârı

b_i : Üretilen iplik türünün kapasitesi

a : Üretilen iplik türünün üretim katsayısı

$$Z_{\max} \sum_{j=1}^n c_j x_j, \quad j = 1, 2, \dots, n$$

Kısıtlayıcılar;

$$\sum_{j=1}^n a_{ij} x_j \leq b_i, \quad i = 1, 2, \dots, m \quad j = 1, 2, \dots, n$$

$$\sum_{j=1}^n a_{ij} x_j \geq b_i, \quad i = 1, 2, \dots, m \quad j = 1, 2, \dots, n$$

Pozitif kısıtlama;

$$x_j \geq 0 \quad j = 1, 2, \dots, n$$

Modelde kullanılacak veriler ise aşağıdadır:

Modelde öncelikle karar kontrol değişkenlerini tanımlamak gerekmektedir. Her bir ürünün üretim planlama yaparken nasıl gösterileceği Tablo 1’de yer almaktadır:

Tablo 1: Üretilen İplik Türleri ve Tanımlanan Karar Değişkenleri

Ürün Adı	Modeldeki Karar Değişkeni
A	X_1
B	X_2
C	X_3
D	X_4
E	X_5
F	X_6
G	X_7
H	X_8

Bir işletmenin üretim planlama sürecinde, geçmişe ait bilgiler geleceğe ait bilgileri beslediği gibi karşılıklı etkileşim içinde gelecekteki talep durumunu da göstermektedir. İşletmenin belirlenen tarih aralığına ait istatistik bilgileri Tablo 2’de gösterilmektedir. İşletme üretim planı bu veriler kullanılarak oluşturulmuştur.

Tablo 2: Aylık Bazda Üretilen İplik Türleri ve Bilgileri

Ürün Çeşidi	Satış Fiyatı (Tl/Kg)	Birim Maliyet	Birim İşçilik (Dk/Kg)	Önceki Dönem Toplam Üretim (Kg)	Maksimum Üretim Kapasitesi (Kg)
A	10,2	8	1,4	721.000	937.000
B	11,4	8,5	1,44	175.000	210.000
C	13,5	9,5	1,46	342.000	393.000
D	16,2	11	1,47	76.000	88.000
E	15,3	10	1,47	48.000	56.000
F	14	9,7	1,47	40.000	46.000
G	17,2	12,5	2,02	44.000	47.000
H	18	13,2	2,1	53.000	58.000
Toplam				1.499.000	1.835.000

Tablo 2’de üretim sürecindeki ürünlerin satış fiyatları, birim maliyetleri, birim işçilikleri, toplam kapasiteleri ve maksimum kapasiteleri verilmektedir. İşletme bir aylık üretim döneminde 1.835.000 kg iplik üretimi yapabilecek kapasiteye sahip olmasına rağmen 1.499.000 kg üretim yapmıştır. İşletmede 336.000 kg atıl kapasite görülmektedir.

3.3.1. Modele İlişkin Yapılan Varsayımlar

Tekstil sektöründe iplikleri talep eden müşteriler, siparişlerini zamanında almak istemektedir. Bu kapsamda işletmeler müşterilerini kaybetmemek için siparişleri zamanında üretmek zorundadır. Hatta bazı ürünlerde kâr etmeseler bile müşteri ihtiyaçlarını karşılayabilmek için ürün yelpazesini geniş tutmaktadırlar. Bu kapsamda bakıldığında, uygulamanın yapıldığı tekstil işletmesinde üretim, talep ve teknolojiye bağlı üretim kısıtları şu şekildedir:

Planlama dönemi 01.11.2020 – 01.12.2020 tarihleri arasında 30 gün olarak alınmıştır. İşletme faaliyetleri gereği dönem başı stok bulunmadığı (sıfır stok) kabul edilmiştir. İlgili dönem içinde üretimde kullanılan makinelerde, çalışan işgücünde değişme olmadığı varsayılmıştır. Mevcut 412 işçi haftada 6 gün ve günde 7,5 saat çalışmaktadır. Mevcut 412 işçiden 189 tanesi A türü iplik üretiminde, 41 tanesi B türü iplik üretiminde, 92 tanesi C türü iplik üretiminde, 19 tanesi D türü iplik üretiminde, 16 tanesi E türü iplik üretiminde, 14 tanesi F türü iplik üretiminde, 19 tanesi G türü iplik üretiminde, 22 tanesi de H türü iplik üretiminde çalışmaktadır. İşletmede siparişe bağlı olarak kesikli üretim yapılan iplik üretimine ait talep değişkendir. Bu talepler işletmenin önceki döneme ait Tablo 1.2.’de verilen istatistiklerine göre şekillenmektedir. İşletme planlanan dönemde mevcut kapasiteyle en fazla 1.835.000 kg iplik üretebilmektedir. İşletme geçmiş 1 aylık dönemde D türü ipliklerde 76.000 kg.’dan az hiç satış yapmamıştır. Piyasadaki talepler doğrultusunda diğer ürünlerle beraber işletme G türü ipliklerden en az 44.000 kg, H türü ipliklerden de en az 53.000 kg üretmek zorundadır. Üretimde kullanılan hammadde ve yarı mamul stoklarının modeli etkilemediği varsayılmıştır. İşletme üretim dönemi talep oluşumu gereğince, ürettiği A türü iplik miktarı C türü iplik miktarının en fazla 3 katı kadar olmaktadır. İşletme bu ilişkiye uygun üretim yapmak durumundadır. İşletme piyasadaki talebin azlığına rağmen üretebileceği F türü iplik miktarını 40.000 kg şeklinde belirlemektedir.

3.3.2. Modelin Oluşturulması

Yukarıda model için verilen varsayımlar çerçevesinde oluşturulan model aşağıdaki gibi tanımlanmıştır.

Amaç Fonksiyonu:

$Z_{max} = 2,2X_1 + 2,9X_2 + 4X_3 + 5,2X_4 + 5,3X_5 + 4,3X_6 + 4,7X_7 + 4,8X_8$ şeklinde oluşmaktadır.

Kısıtlayıcı Koşullar:

İşçilik Kısıtı (A+B+C iplik üretimlerinin yapıldığı bölüm): $1,4X_1 + 1,44X_2 + 1,46X_3 \leq 4.347.000$ şeklindedir. Bu bölümdeki işçilik kısıtı şu şekilde hesaplanmıştır: 30 gün, günlük 7,5 saat 322 işçiden hesaplandığında 4.347.000 dakika yapmaktadır.

İşçilik Kısıtı (D+E+F iplik üretimlerinin yapıldığı bölüm): $1,47X_4 + 1,47X_5 + 1,47X_6 \leq 661.500$ şeklindedir. Bu bölümde işçilik kısıtı şu şekilde hesaplanmıştır: 30 gün, günlük 7,5 saat 49 işçiden hesaplandığında 661.500 dakika yapmaktadır.

İşçilik Kısıtı (G+H iplik üretimlerinin yapıldığı bölüm): $2,02X_7 + 2,1X_8 \leq 553.500$ şeklindedir. Bu bölümde işçilik kısıtı şu şekilde hesaplanmıştır: 30 gün, günlük 7,5 saat 41 işçiden hesaplandığında 553.500 dakika yapmaktadır.

Hammadde Kısıtı:

İşletme ürettiği ürünlerde, pamuk geri dönüşüm kullanma oranını yakalamak için üretim süreçlerindeki geri dönüşüm pamuğundan (telef pamuk) günlük 2.500 kg kullanmaktadır.

İşletme hangi tip ürünlerde hangi oranda telef pamuğu kullanacağını kendi içerisinde belirlemektedir. Bu sebeple günlük geri dönüşüm pamuğu (telef pamuk) kullanım kısıt formülü; $0,05X_1 + 0,043X_2 + 0,04X_3 \leq 75.000$ şeklindedir.

Talep Kısıtları:

$$X_1 \leq 937.000$$

$$X_2 \leq 210.000$$

$$X_1 - 3X_3 \leq 0$$

$$X_3 \leq 393.000$$

$$X_4 \geq 76.000$$

$$X_5 \leq 56.000$$

$$X_6 \geq 40.000$$

$$X_7 \geq 44.000$$

$$X_8 \geq 53.000$$

$$X_1 + X_2 + X_3 + X_4 + X_5 + X_6 + X_7 + X_8 \leq 1.835.000$$

Pozitif Olma Kısıtı:

$X_i \geq 0$, burada $i = 1, 2, 3, \dots, 8$ şeklinde pozitif tamsayılarıdır.

Kullanılan QM for Windows 4.0 programı ara yüzü, veri girişi ve hesaplama özellikleri açısından pratiklik sağlamaktadır. Özellikle doğrusal programlamada kısıtlar ve amaç fonksiyonu gibi veri girişlerinde kullanışlı ve basit bir ara yüze sahiptir. Modelin tüm verileri kullanılarak yapılan çözümün sonuçları aşağıda Tablo 3' de görülmektedir.

Tablo 3 : Modelin Çözümü

Değişken	Değer
X ₁	627.270
X ₂	175.000
X ₃	342.000
X ₄	76.000
X ₅	48.000
X ₆	40.000
X ₇	44.000
X ₈	53.000
Optimal Değer (Z)	4.538.294

Yukarıda Tablo 3'te modelin doğrusal programlamadaki çözümünde üretim miktarları elde edilmiştir. Tabloda en dikkat çeken nokta, mevcut kısıtlar çerçevesinde A türü iplik (X₁) üretiminde sorun olduğu görülmektedir. İşletme, piyasanın A türü iplik talebi kadar üretim yapamamakta, müşteri kaybetmek riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu üretim seviyesinde maksimum kâr 4.538.294 TL olarak gerçekleşmektedir. Bu sorunu çözmek için A türü iplik üretim bölümüne 131.222 dakika işgücü eklenmiştir. Aşağıda Tablo 4'de yeni üretim miktarları verilmiştir:

Tablo 4: Modelin İşgücü Takviyesi Yapılarak Çözümü

Değişken	Değer
X ₁	721.000
X ₂	175.000
X ₃	342.000
X ₄	76.000
X ₅	48.000
X ₆	40.000
X ₇	44.000
X ₈	53.000
Optimal Değer (Z)	4.744.500

Tablo 4'de elde edilen veriler incelendiğinde; mevcut koşullarda tekstil işletmesinin 30 günlük dönemde, A türü ipliklerden (X₁) 721.000 kg., B türü ipliklerden (X₂) 175.000 kg., C türü ipliklerden (X₃) 342.000 kg., D türü ipliklerden (X₄) 76.000 kg., E türü ipliklerden (X₅) 48.000 kg., F türü ipliklerden (X₆) 40.000 kg., G türü ipliklerden (X₇) 44.000 kg., H türü ipliklerden (X₈) 53.000 kg., üretmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu üretim miktarlarını elde etmek için A türü iplik üretim bölümüne 131.222 dakika işçilik takviyesi yapılmıştır. Bu miktarlarda üretimin getireceği maksimum kârın değeri (Optimal Value (Z)) ise, 4.744.500 TL olarak bulunmuştur.

4. SONUÇ

Üretim planlama yapılırken öncelikle üretimi yapılacak ürünün, piyasadaki talep durumu dikkate alınmaktadır. Müşteri taleplerinde meydana gelen değişiklikler devamlı takip edilerek üretim planlanma yapılmalıdır. Bu nedenle işletmeler, doğru üretim planlamayla yatırımlarına yön vermekte ve ürettikleri ürünlerle piyasaya hâkim olmayı amaçlamaktadır. Tekstil sektöründe yüksek katma değer sağlayan, özellikle dünya pazarında tüketimin arttığı iplik gibi ürünlerin kaliteli ve istenildiğinde müşteriye sunulması işletmelere rekabet gücü sağlamaktadır.

Uygulamanın yapıldığı işletmede kâr maksimizasyonunu sağlayan üretim miktarları bulunmaya çalışılmıştır. Modelin çözüm sonuçlarına bakıldığında 30 günlük dönemsel üretimde, A türü ipliklerden (X_1) 721.000 kg., B türü ipliklerden (X_2) 175.000 kg., C türü ipliklerden (X_3) 342.000 kg., D türü ipliklerden (X_4) 76.000 kg., E türü ipliklerden (X_5) 48.000 kg., F türü ipliklerden (X_6) 40.000 kg., G türü ipliklerden (X_7) 44.000 kg., H türü ipliklerden (X_8) 53.000 kg., üretilmesi durumunda işletmenin kârının daha yüksek olacağı hesaplanmaktadır. Farklı ürün çeşitlerinden farklı talep miktarlarında üretebilmek için üretimde çalışan işgücünün yeniden hesaplanmasına ihtiyaç duyulmuştur. Hesaplanan bu yeni üretim miktarı için A türü iplik üretim bölümüne 131.222 dakika işçilik takviyesi gerekmektedir. Böylelikle maksimum kâr elde edecek üretim elde edilebilecektir. Model sayesinde işletmenin kâr miktarı artarak 4.538.294 TL'den 4.744.500 TL değerine yükselmektedir. İşletmenin kâr artışı (206.206 TL) % 5 olarak gerçekleşmektedir.

Modele genel olarak bakıldığında işletmenin müşteri memnuniyetini sağlaması adına bütün ürünlerden üretmesi gerektiği sonucu çıkarılmaktadır. Bu sonuçlar irdelendiğinde, D,E,F iplik ürünlerinin alt üretim sınırında üretilmesi gerektiği belirlenmektedir. İşletmede daha yüksek kâr için bazı ürünlerin alt üretim kısıtı kaldırılırsa, bu ürünlerin üretim miktarlarının düşeceği hatta sıfırlanacağı görülmektedir. Ancak işletme ürün çeşitliliğini sağlayıp, müşteri memnuniyetini artırmak adına bu ürünlerin üretimini devam ettirmektedir. Çünkü işletme bu ürünlere geçmişte belli bir talep almıştır. Bu talebin gelecekte de olacağı tahmin edilmektedir. İşletme, ürün çeşidini müşterinin istediği zamanda sunarak müşteri ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılamayı hedeflemektedir. Bu yaklaşımın uzun vadede rekabet gücünü artıracığı ve yüksek kâr sağlayacağı tahmin edilmektedir. Bu yüzden sadece amaç fonksiyonu katsayısı yüksek olan ürünlerin üretim miktarlarını artırıp kâr maksimizasyonu sağlamak yerine, bütün ürünlerden uygun miktarlarda üretim yaparak ürün çeşitliliğini sağlamak daha akılcı olacaktır.

Bu çalışma sonucunda işletmenin iki noktada kendini geliştirebileceği ifade edilebilir. Birincisi; mevcut durumda işletme optimum üretim için işgücü takviyesi yapmıştır. Yapılan üretim planlamasında A türü ipliklerin üretildiği bölüme 131.222 dakika işçilik takviyesi yapıldığında maksimum kârı veren üretim değerleri elde edilmiştir. Takviye işgücü 1 aylık dönem için 131.222 dakika, bir işçinin toplam çalışması süresi olan 13.500 dakikaya bölündüğünde 9,72 değeri elde edilmektedir. Yani dönem boyunca işletmenin birden fazla işçinin işgücünü fazla mesai ve takviye istihdamla çözdüğü tespit edilmiştir. İşletmenin yoğun fiziki işgücü isteyen üretim sürecinde gerek kendi personelini yıpratıcı şekilde fazla çalıştırması gerekse de dışarıdan geçici istihdam temin etmesi sürekli ve etkili üretim ortamını bozacağı gibi rekabet gücü ve kaliteyi de uzun vadede düşürecektir. Artan rekabet şartlarında işletmenin üretimini artırması, üretim alanında gerekli değişiklikleri yapması ve rakiplerine karşı pazar payını koruyarak artırması tecrübeli ve yeterli personelin üretime yeterli katkısıyla sağlanabilecektir.

İkinci önemli nokta ise, işletmenin mevcut fiziki kapasitesini göz önünde bulundurarak tam kapasiteyi hedefleyip üretim miktarını artırması gerektiği sonucudur. Bu üretim seviyesine ulaşmak için pazar payını da artırmak elzemdir. Pazar payını artırmak, gerek ülke çapında

gerekse de uluslararası çevrede satış noktalarını artırıp daha fazla müşteriye ulaşmakla mümkün olacaktır.

Üretim planlaması sürecinde, üretim için gerekli malzeme ihtiyacının belirlenmesi, malzemelerin temin edilmesi, müşteriye doğru teslim süresi verilmesi vb. şeklinde alınması gereken kararlardaki etkinlik firmanın karlılığını ve sürekliliğini sağlaması için büyük önem taşımaktadır. İşletmelerde karar verme durumunda olanlar sadece tecrübeye ve yeteneğe dayanan sezgisel, klasik kararlar yerine olayları bilimsel açıdan ele alarak sistematik bir değerlendirme yapıp bilimsel teknikler yardımıyla çözümler aramalıdır. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlara da bakıldığında doğrusal programlama tekniğinin etkin bir üretim planlama için son derece önemli bir araç olduğunu ifade etmek mümkündür.

Tasarlanan model, ülke genelinde tekstil sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin üretim planlamasına önemli katkılar sağlayabilecektir. Model sayesinde üreticiler, sektörün gelecek dönemlerdeki istihdam ihtiyaçlarını tahmin edebileceklerdir. Ayrıca iklim şartlarına bağlı üretim miktarlarındaki mevsimsel dalgalanmalar, daha iyi yönetilebilir bir hale getirilerek işsizlik sorununa olumlu etkiler sağlanabilecektir.

Literatür incelendiğinde iplik üretim işletmelerinde, doğrusal programlama tekniğiyle üretim planlamaya dair yapılan bir çalışma bulunamamıştır. Bu teknikle yapılacak üretim planlamaların işletmeye, bölgeye ve ülke ekonomisine önemli katkılar sunacağı açıktır. Yapılan bu çalışma, benzer yapıdaki işletmeler için de bir uygulama modeli sunmaktadır. Aynı zamanda diğer illerde aynı üretimi yapan işletmelere örnek oluşturarak verimli üretim yapmalarını sağlayacak ve rekabet güçlerini arttıracak konuma getirecektir. Bu kapsamda çalışmanın literatüre önemli bir katkı sağlaması beklenmektedir.

Bu çalışmanın, iplik üretimi dışındaki diğer uygulama alanlarında yapılacak yeni çalışmalara örnek oluşturarak bilimsel anlamda literatüre, ekonomik anlamda da işletmeye, bölgeye ve ülkeye katkı sağlaması beklenmektedir. Gelecek çalışmalarda doğrusal programlama tekniğinin yanı sıra, belirsiz ortamları yansıtan farklı model tasarımları için hedef programlama ve bulanık programlama gibi yöntemler de kullanılabilir.

Sonuç olarak işletmenin en önemli beklentilerinden biri olan kâr amacının karşılanabilmesi ve bu durumun sürekliliğinin sağlanabilmesi için üretim kaynaklarından maksimum oranda faydalanarak üretim planlanmalı, alternatif plan stratejileri oluşturulmalı ve planlamada bilimsel karar verme tekniklerine yer verilmelidir.

KAYNAKÇA

1. ÇETİNDERE, A., SEVİM, Ş., ve DURAN, C. (2010). ‘‘Üretim Planlama Problemlerinde Doğrusal Programlama Tekniğinin Kullanımı Bir Konfeksiyon İşletmesinde Uygulama’’, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 35(1): 271-300.
2. DEMİRCİOĞLU, E.N. ve DEMİRCİOĞLU, M. (2016). ‘‘Üretim Satın Alma Kararlarında Faaliyete Dayalı Maliyet Sistemi ve Kısıtlar Teorisi: Doğrusal Programlama ile Örnek Uygulama’’, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13(33): 316-333.
3. DİNÇER, H. (2014). İşletmelerde Doğrusal Programlama Ve Üretim Planlamasında Bilgisayar Uygulamaları, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

4. DOMSCHKE, W., SCHOLL, A., ve VOB, S. (1997) Produktionsplanung: Ablauforganisatorische Aspekte. Berlin: Springer.
5. EKMEKÇİ, N. (2015). Sanayi İşletmelerinde Üretim Planlaması Ve Doğrusal Programlama İle Bir Sanayi İşletmesinde Optimizasyon Uygulaması, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
6. EROĞLU, E. (2020). Yöneylem Araştırması Ders Notu, İstanbul.
7. GÜRDOĞAN, N. (1981). “Üretim Planlamasında Doğrusal Programlama Ve Demir Çelik Endüstrisinde Bir Uygulama”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 473(1): 139-146.
8. KRAJEWSKI, L.J., RITZMAN, L.P., and MALHOTRA, M.K. (2014). Operation Management Processes And Supply Chains, Pearson, İstanbul.
9. ÖZKOL, A.E. (2018). “Stratejik İşletme Kararlarında Kısıt, Süreç ve Mamul Karması”, Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, 9(2): 131-144.
10. PAHL, J. (2012). Production Planning With Load Dependent Lead Times And Sustainability Aspects, Hamburg.
11. SHARMA, H. (2019). Production Planning And Control. BookRix, Knoxville.
12. TAHA, A.H. (2007). Yöneylem Araştırması, (Çev.) BARAY, Ş., Şakir Esnaf, İstanbul.
13. TİMOR, M. (2010). Yöneylem Araştırması, Türkmen Kitabevi, İstanbul.
14. TÜRKOZ, N.F. (2001). Doğrusal Programlama Metodu İle Üretim Planlaması Isparta Mensucat A.Ş.nde Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
15. ÜNÜÇOK, S. (2019). Doğrusal Programlama Yöntemi İle Üretim Planlama Bir Nonwoven Kumaş Fabrikasında Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
16. YALÇINSOY, A., ZİNCİRKIRAN, M., and TİFTİK, H. (2014). “Approach Of Capacity Planning Through Linear Programming Technique: A Practice In Textile Enterprise” International Journal Of Innovative Research in Management, 3(3): 16-29.
17. YARALIOĞLU, K. ve UMARUSMAN, N. (2010). “Çok Amaçlı Doğrusal Programlamadan Sistem Tasarımına: De novo” Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(4): 61-74.
18. ALFARES, H.K. ve ABDULAZIZ, S.A. (2020). “Optimum Workforce Scheduling For Multiple Security Gates, Infor: Information Systems and Operational Research”, 58 (3): 438-455.
19. KIERMAIER, F., FREY, M. and BARD, J.F. (2020). “The Flexible Break Assignment Problem For Large Tour Scheduling Problems With An Application To Airport Ground Handlers, Journal of Scheduling”, 23(1): 177-209.

OSMANLI DEVLETİ SİLİSTRE GÜMRÜĞÜ'NÜN İKTİSADİ VE MALİ ANALİZİ (1788-1792)¹

ECONOMIC AND FINANCIAL ANALYSIS FOR OTTOMAN EMPIRE'S SILISTRE CUSTOMS (1788-1792)

Bahadır Emre KÜÇÜKKALAY*

* Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, İktisat Tarihi Anabilim Dalı, bahadirkucukkalay@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7289-1581

ÖZ

Ticaret, sanayi öncesi imparatorlukların ekonomilerinde tıpkı bugün olduğu gibi önemli bir sektör niteliğindeydi. Sanayi ve tarım ile birlikte ticaret, Osmanlı İmparatorluğu'nun da en önemli ekonomik sektörünü oluşturuyordu. Bu nedenle, bu çalışmanın temel amacı 1788-1792 döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun Silistre Sancağı gümrüğünün ekonomi içindeki yerini tespit etmek amacıyla kaleme alınmıştır. Çalışmanın odak noktaları Silistre Gümrüğü'ne mal getiren tüccarların getirdikleri malların dağılımı, bu mallardan tahsil edilen vergiler ve gümrüğün dört yıllık genel gelir-gider dengesidir. Bu doğrultuda Başbakanlık Osmanlı Arşivinde D. BMK. SLM kodu ile kayıtlı ve her birisi bir yıla karşılık gelen dört adet gümrük defterinin içerdikleri bilgiler sistematik bir hale getirilmiş ve bunlardan bir sonuç elde etmeye imkân sağlayacak şekilde düzenlenerek analize tabi tutulmuştur. Ulaşılan temel sonuçları, Silistre ticaretinde Müslüman tüccarların ağırlıklı olduğu, ticari mallardan yerel gıda mallarının bir ağırlığa sahip olduğu ve 1788-1792 arasında Silistre Gümrüğü'nün gelirlerin giderlerden fazla olduğu şeklinde ifade etmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Silistre Gümrüğü, Osmanlı Ekonomisi, Gümrük Defteri, Dış Ticaret, Balkan Ekonomisi.

Jel Kodları: N95, N75

ABSTRACT

Trade was the main way of the economic structure from pre-industrial emporiums to today's. Besides trade was the most important economic sector of the Ottoman Empire along with the industry and agricultural sectors. In this reason the aim of this study is to pen the economic aspects of Ottoman Empire's Silistre Sanjak's customs between 1788 and 1792 years. For this purpose, this study is formalized as; the distribution of goods, which was brought to Silistre custom by merchants at those years, and how was the balance of income and was outcome for four years with levy taxes by the custom. The information in four custom notebooks, which are registered for each year with D.BMK.SLM code in Prime Minister Ottoman Archive, were collected systematically and analyzed to enable to reach our goal. Final results are summarized as; in Silistre the Muslim traders are dominant local foods were abundantly among the goods and the incomes exceed expenditures in the balance sheet of Silistre Custom for four years.

Keywords: Silistre Customs, Ottoman Economy, Customs Registers, Foreign Trade, Balkan Economy.

Jel Codes: N95, N75.

¹ Bu makale İstanbul Üniversite Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Tarihi Anabilim Dalında Dr. Öğretim üyesi Şevket Kamil Akar danışmanlığında hazırlanan ve 11 Aralık 2019 tarihinde savunulan *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Aşağı Tuna'da İktisadi Hayat: Silistre Gümrüğü Örneği (1788-1792)* başlıklı yüksek lisans tezinden hazırlanmıştır.

1. GİRİŞ

Dünya tarihindeki devletlerin ekonomik yapılarının asli unsurlarından biri iç ve dış ticarete gösterdikleri performanslar olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu da bu önemin farkında olarak bütün çağlarında iç ve dış ticarete gereken önemi vermiş ve hem iç hem de dış ticaret için kendi dünya görüşüne uygun bazı politikalar izlemiştir. Bu politikalar dönemler itibariyle de bazı değişikliklere uğramıştır.

Osmanlı Devleti'nin iç ticareti iç gümrük uygulamalarının kontrolünde daha çok şehir merkezlerindeki pazarlar, bedestenler ve kasaba pazarları gibi yerlerde yürütülürken, dış ticaret kapitülasyon uygulamalarının etkisinde ve genellikle ihraç yasaklarının söz konusu olduğu bir ticaret politikasının kontrolü altında yürütülmüştür (Tabakoğlu, 2009: 370-389).

Transit ticaret de ülke ekonomilerine katkıda bulunmaktadır. Her ne kadar transit ticaret ülke halkının refahına doğrudan bir etkide bulunmasa da ticaretin ülke toprakları üzerinden yürütülmesi ülkede ticaretin canlanmasına, bazı vergi gelirleri elde edilmesine ve topraklarında ticaretin yürütüldüğü ülke için bir tür savaş stratejisi olarak üstünlük elde etme amacıyla da kullanılmıştır (Pamuk, 1988: 64-65).

Osmanlı Devleti yöneticileri de iç, dış ve transit ticaret ile yukarıda ifade edilen ekonomik katkılarından dolayı yakından ilgilenmişlerdi. Kuruluş yıllarından itibaren Osmanlı Devleti'nde Roma İmparatorluğu'ndan, Bizans'tan ve Anadolu Selçuklu Devleti'nden gelen bir ticari yapılanma bulunmaktaydı. Bu yapılanma, bölgeler arasında malların dağılımını sağlamakta, esnafların bazı hammaddeleri temin etmesine hizmet etmekte, halkın tüketim mallarına ulaşmasını kolaylaştırmakta ve alınan vergiler ile Osmanlı merkezi hazinesine önemli bir gelir kaynağı oluşturmaktaydı. İhracat ise ülke ekonomisine gelir sağlamanın ötesinde ülkede üretilemeyen malların ülkeye gelmesine ve ülke içindeki istihdamın, üretimin ve marginal faydası sıfır olan malların dış satım yoluyla değerlendirilmesine imkân tanımaktaydı (Genç, 2007: 525).

Osmanlı ticaret yapısının belirtilmesi gereken önemli yönlerinden birisi, Osmanlı ticaretinin sanayi öncesi devletlerin prekapitalist ekonomik yapıların kırılma noktalarına tabi olmasıydı. İklim yapısından, savaşlardan, kıtlıklardan, toplumsal kargaşalardan, sosyo-ekonomik gelişmelerinden ve en önemlisi de verimliliğin düşük düzeylerde olmasından etkilenmekteydi. Özellikle verimliliğin düşüklüğü, kendi kendine ancak yetebilen bir ekonomik yapı dikte ettiği için ülke ekonomisinin üretim açısından kritik bir düzeyde seyretmesine neden oluyordu (Genç, 2012: 62).

Ticari yapının ve faaliyetlerin Osmanlı İmparatorluğu ekonomisi içindeki öneminden hareket eden bu makale çalışması 1788-1792 yılları itibariyle Tuna Nehri kıyısında yer alan ve Osmanlı Devleti'nin önemli Balkan sancaklarından birisi olan Silistre Sancağı'nın ticari yapısını, Silistre gümrüğü üzerinden inceleyerek hem Silistre'nin hem de Osmanlı Devleti'nin iç ticaretini bir sancak örnekleme üzerinden anlaşılabilir kılmak amacıyla kaleme alınmıştır.

Bu amaçtan hareketle makalenin temel soruları: Osmanlı sancaklarından birisi olan Silistre'de yürütülen iç ticarete bu ticareti yürüten tüccarların etnik mensubiyetleri ve dinleri neydi; ticaret mallarının nitelikleri nasıldı; ticarete konu olan mal miktarlarının hacmi ne boyuttaydı ve bu ticareten Osmanlı maliyesi ne miktarda vergi geliri temin ederek Silistre Gümrüğü'nden kâr mı yoksa zarar mı etmişti şeklinde tespit edilmiştir.

Bu doğrultuda devam eden bölünme istifade edilen kaynaklara ve kullanılan yöntemlere yer verilmiştir. Ardından Osmanlı Devleti'nin ticari yapısında ve Silistre'nin bu yapı içindeki konumuna değinilmiştir. Silistre'ye ait defter kayıtlarının analiz sonuçlarının sunumunun ardından sonuç kısmında değerlendirme yer almaktadır.

2. KAYNAKLAR ve YÖNTEM

Bu makalenin odaklandığı temel soruları çözümleyebilmek için 1788-1792 dönemine ait olan ve Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde Bab-ı Defteri Başmukataa Kalemi, Silistre Mukataası tasnifinde yer alan dört adet defter serisi kaynak olarak tespit edildi. Bu dönemin seçilmesinin nedeni, Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde Batı'ya karşı olan ticari üstünlüğünün 18. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde yavaş yavaş biçim değiştirmeye başlaması, bu dönemin Osmanlı reformlarının başlama dönemine işaret etmesi ve Osmanlı yöneticilerinin artık klasik dönemin düşünce yapısından en azından gelenekçilik bağlamında terkedilmeye başlamasıydı.

İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinden elde edilen söz konusu defterlerin arşiv numaraları ve sayfa sayıları sırasıyla şu şekildedir: BOA. D. BMK. SLM. d. 22657 (32 Sayfa); BOA. D. BMK. SLM. d. 22661 (32 Sayfa); BOA. D. BMK. SLM. d. 22665 (22 Sayfa); BOA. D. BMK. SLM. d. 22659 (26 Sayfa).

Bu defterlerin her biri bir yıllık gümrük kaydını içermektedir ve kayıtlar sistematik olarak birbirinin aynı olarak tutulmuştur. Toplamda dört yılı içeren defterde her defterin ilk sayfasının üst kısmına yazı ile söz konusu yılda ve ayda Silistre Gümrüğü'nün gümrük gelirlerinin tutulduğu ifade edilmekte, sonra o yılın ilk ayından başlayarak her bir gün tek tek belirtilmek suretiyle ayın ilk gününden son gününe kadar Silistre'ye mal getirmiş olan tüccarların isimleri, getirdikleri mallar, bu malların miktarları ve bu mallardan tahsil edilen gümrük vergileri, Osmanlı para birimi olan pare² cinsinden kaydedilmekteydi. Her günün sonunda o günün toplamı alınmış ve bir sonraki günün vergi gelirleri, bir önceki günün toplamı üzerine kaydedilmeye devam edilmiştir. Kaydı tamamlanan ay bitip yeni bir ayın kayıtlarına geçildiği zaman yazı ile o aya ilişkin yeni bir açıklama yazılmakta ve kayıtlar tıpkı bir önceki ayda olduğu gibi devam etmektedir.

O yıla ait kayıtları içeren defterin sonuna gelindiği zaman ticarete konu olan mallardan elde edilen vergi gelirlerine bu gümrüğe dâhil edilmesi gereken diğer bazı gelirler de eklenerek gümrüğün toplam gelirine ulaşılmıştır. Bundan sonra Silistre Gümrüğü'nün masrafları da kalem kalem yazılarak gümrüğün o yıla ait masraf toplamının ne olduğu tespit edilmiştir. Sonuçta bu gelirler ve giderler birbirleri ile iki taraflı bir hesap mantığı ile karşılaştırılarak o yıl itibarıyla Silistre Gümrüğü'nün kâr mı yoksa zarar mı ettiğine ulaşılmıştır.

Her bir defterin sonunda, Silistre Gümrüğü'nün kayıtlarının kontrol edildiği ve bizim de tespit ettiğimiz bazı toplama hatalarının sehv (hata) zammı kaydıyla merkez maliye memurları tarafından düzeltilen ve siyakat türü yazı ile yazılmış kesin kayıt tabloları yer almaktadır. Bu kayıtlarda yerel gümrük memurlarının tuttuğu kayıtların kontrol edilerek hatalar düzeltilmiş olarak kesin tablo haline getirilmiştir.

İlk olarak defterlerdeki bilgiler transkript edilerek karmaşık olarak kaydedilen veriler, sonuç çıkarmaya imkân sağlayacak şekilde seriler halinde düzenlendiler. Bu düzenleme ile belgelerden üç önemli bilginin sistemli olarak elde edilmesi mümkündü. Bunlardan ilki, Silistre Gümrüğü'ne 1788-1792 yılları arasında mal getiren tüccarların isimlerine yönelik olanıdır. Zira isimlerin listelenmesi ile bu isimlerden ne kadarının Osmanlı reayası Müslüman, ne kadarının Osmanlı reayası Gayrimüslim (zimmi) ve ne kadarının ise Osmanlı reayası olmayan Gayrimüslim olduğunu tespit etme imkânı bulunmaktaydı. İsimlerin yanında zimmi olanlar açık bir şekilde belirtiliyordu. Bunların dışında kalanların ise isimlerinden hangisinin Müs-

² Pare bir Osmanlı gümüş parasıdır. 1690 yılındaki düzenleme ile Avrupa paralarından esinlenerek büyük Osmanlı gümüş sikkeleri basılmıştı. 1703 yılında yeni bir düzenlemeye gidilerek 25 gr ağırlığında yeni sikkeler ve bunların alt birimleri basılmıştı. Yeni kuruş 20 gr ağırlığında olup, %60 gümüş içeriyordu. Yeni düzenlemeye göre 1 kuruş=40 pareye=3 akçe paritesi kabul edilmişti. Bkz. Pamuk, 1999: 175; Akyıldız, 2007: 163-166.

lüman olduğu hangisinin ise gayri Müslim olduğu açık bir şekilde anlaşılıyordu. Tüccar isimlerinden hareketle Silistre ticaretini yürüten tüccarların bu ticaret üzerindeki etkinliklerine ulaşılmış olacaktı.

Gümrük defterlerinden elde edilen ikinci bilgi gümrüğe gelen mallara ilişkin olanıydı. Gümrük defterlerinin tamamında malların ismi, bu malların ne miktarda gümrüğe getirildikleri ve mallardan alınan gümrük vergisi miktarı da ayrı ayrı verilmekteydi. Bu bilgilerin yoruma imkân tanıyacak bir biçimde düzenlenebilmesi için öncelikle dört yıl boyunca Silistre'ye getirilen 278 çeşit mal, *gıda malları, deri ve deri ürünleri, canlı hayvan, manüfatura ve tuhafiyeye, mensucat ürünleri, hammadde-kimya ürünleri ve diğer ürünler* olmak üzere yedi ana gruba ayrıldı. Çünkü bütün malların bu yedi temel gruptan birisine dâhil olması mümkündü. Grup bağlamında olmak üzere her bir malın, dört yıl boyunca Silistre Gümrüğü'ne ne sıklıkla geldiği tespit edildi. Bu sayede Silistre ticaretinde hangi mal grubunun ve hangi malların çoğunlukta olduğu tespit edildi.

Silistre Gümrüğü'ne gelen malların analizinde bir başka tespit edilmeye çalışılan husus malların miktarları ile ilişkiliydi. Bu nedenle bütün malların hangi miktar ile gümrüğe gelmiş olduğu netleştirilmeye çalışıldı. Bu işlem esnasında karşılaşılan en önemli problem bazı malların birkaç değişik ölçü birimi ile (sepet, hasır, çuval vb.) gümrük defterlerine kaydedilmeydi. Bazı mallar sürekli aynı ölçü ile (örneğin çuval) kaydedildiği için dört yıl boyunca Silistre'ye giren miktarın tamamını çuval bazında tespit etme imkânı varken, değişik ölçü birimleri ile kaydedilen malların Silistre'ye ne miktarda getirildiklerinin tek bir ölçü bağlamında tespit edilmesi, ölçülerin birbirine çevrilmesi mümkün olmadığından zor görünmekteydi.

Çünkü sepet, sandık, sandıkça, araba, çuval, küçük çuval, heybe, deste, çıkın gibi ölçü birimlerinin birbirlerine dönüştürülmesi tarihi bilgiler açısından mümkün değildi. Bu nedenle birkaç ölçü içeren malların gümrüğe ne miktarda getirildiğinin tespit edilmesi için bu malların hangi ölçüler ile getirilmiş ise o ölçülerin toplamı verilmek suretiyle çözümlenmeye çalışıldı. Örneğin pirinç sürekli çuval ile geldiği için kayıtlardan dört yıl boyunca Silistre'ye getirilmiş olan pirinç miktarını çuval olarak vermek mümkün olduğundan dört yıllık pirinç miktarı kolaylıkla tespit edildi. Ancak örneğin pastırma, altı değişik ölçü birimi üzerinden kayıtlara geçirildiği için pastırma için her bir ölçü için ayrı ayrı toplamalar verildi (örneğin 5 çuval, 3 sandık, 2 çıkın gibi).

Malların incelenmesi sonucunda Silistre'de tüketilen mal grupları, bu gruplara dâhil olan malların miktarları ve hem gruplar halinde hem de teker teker malların öncelik sıralamasına ulaşıldı. Bunlar, tablolar ve grafikler ile metin içerisinde gösterilerek yorumlandı.

Gümrük defterlerinden elde edilmesi planlanan üçüncü grup bilgi mallardan alınan vergilere ilişkindir. Vergilerden elde edilen ilk önemli bilgi, mal gruplarından ve mallardan en çok vergiyi ödeyenlerin tespit edilmesidir. Vergi gelirlerinden elde edilen bir diğer önemli bilgi, gümrüğün dört yıllık gelir ve gider dengesinin tespit edilebilmesiydi. Bunun için Silistre Gümrüğü'nün söz konusu dört yıl boyunca masraf ve gelirlerinin karşılaştırılması yapılmak suretiyle bu gümrüğün Osmanlı maliyesi için kâra mı yoksa zarara mı neden olduğu tespit edildi.

Bu amaçla ilk olarak 278 malı getiren tüccarların her bir mal için Silistre Gümrüğü'ne ödedikleri vergiler ve bunun toplam vergi gelirleri içindeki yüzdeleri hesaplanarak tablo halinde getirilerek metinde gösterilip yorumlandı. Ancak bazı mallar yüzde olarak son derece küçük oranlara sahip olduğu için, genel eğilimin tespit edilmesi amacıyla 278 tür mal içinde en çok vergi getiren 21 mal (toplam vergi gelirlerinin %70,95) çeşidi ayrıca tespit edilerek tablolaştırılmış ve grafik ile metin içinde gösterilerek yoruma tabi tutulmuştur. Bu sayede malların ve mal gruplarının Silistre Gümrüğü'nde vergi bağlamındaki ağırlığı tespit edilmiştir.

Silistre Gümrüğü'ne ait dört yıllık arşiv kayıtlarından elde edilmesi gereken çıkarımlardan sonuncusu, her bir defterin sonuna koyulan ve gümrüğün dört yıllık gelir-gider dengesini gösteren, Silistre gümrük memurlarının tutmuş oldukları ve merkez maliye memurlarının da denetlediği gelir gider tablosunda yer almaktaydı. Bu tabloların analiz edilmesi, Silistre Gümrüğü'nün Osmanlı ekonomisi için bir gelir kaynağı mı yoksa zarar eden bir gider kaynağı mı olduğunu gösterecekti.

3. OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN TİCARİ YAPISI: ANA HATLAR

Osmanlı İmparatorluğu'nun coğrafi genişliği, nüfusunun niteliği ve niceliği, Karadeniz ve Ege'ye açılan limanlara sahip olması (Yalçın, 1979: 233), ipek ve baharat yolu gibi ticari güzergâhlara hâkim olmasının sonucu olarak (Tabakoğlu, 2009: 168) Osmanlı yöneticileri tarım ve imalat sektörünün yanında devletin tüketim ihtiyacını karşılamak için ticari hayatına da önem veriyordu. Zira Osmanlı iktisat zihniyeti, içinde bulunduğu çevresel faktörlerle yakından ilişkili bulunmakta ve bu ilişkide devlet, yönetici sınıfın gücü için üretici sınıfın varlığını sağlayan şartların korunmasını amaçlamaktaydı (İnalçık, 1995: 52-53).

Ticaretin devlet topraklarında arzulan bir faaliyet olması Osmanlı iktisadi zihniyetinin iki temel politikasında da dayanak bulmaktaydı. Bu iki temel politikanın ilki olan provizyonizm ilkesi doğrultusunda mal ve hizmet arzının ülke içinde olabildiğince fazla, bol ve ucuz olması amaçlanmaktaydı. İkinci politika fiskalizm idi. Bu politika ile devlet vergiler aracılığı ile hazineyi ençoklamayı amaçlamakta (Genç, 2012: 206-208) ve hazineye gelir getirecek olan bu vergilerin toplanabilmesi ve ticaret hacminin artışının sağlanması için tüccarların yolculuklarında korunması ve ihtiyaçlarının giderilmesine önem göstermekteydi. Bunun için köprüler, zaviyeler, kervansaraylar gibi yapıların inşası gerçekleştirilmekte, derbent teşkilatları kurulmaktaydı. (İnalçık, 2010: 153-155; Hallaçoğlu, 1994: 162-164).

Bu üç kategorinin ilki olan iç ticaret, üreticilere sağladığı kaynak ile ordunun ve donanmanın ihtiyaçlarının giderilmesine yardımcı olurken kent ve taşra arasında uzmanlaşmanın da sağlanmasına destek olmaktaydı (İnalçık, 1995: 35-36). Bu durumun farkında olan Osmanlılar, iç ticaretin, üretimin canlanması ve ticari bir merkez oluşturulması için bedestenler (Yalçın, 1979: 277-278) ve imaretler aracılığı ile şehirlere kamu hizmeti sağlayarak ticaretin gelişmesine yardımcı olmayı amaçlarken (İnalçık, 2010: 148), oluşturulan lonca teşkilatı ile hammaddelerin aktarılmasında, fiyatların belirlenmesinde usulsüzlükler engellenerek ticaretin devamlılığı amaçlanmaktaydı. Buna ek olarak, Osmanlılar, topraklarında faaliyette bulunan tüccarlar aracılığı ile yürütülen iç ticaret ve dış ticaretten elde edilen gümrük gelirlerinin (Pamuk 1988, 178) güzergâhlar ile bağlantılı olmasından ötürü yolların bakım, onarım gibi faaliyetleriyle de ilgilenerek pazarların canlı kalması için çaba harcanmaktaydı (Karpata, 2002: 43).

İç ticaret devlet çapında temel üretim maddelerinin ihtiyaçlarını karşılarken, iç ticaretin yetersiz kaldığı durumlarda dış ticaret bu açığı kapatmaktaydı. İmparatorluk topraklarında bulunmayan ürünler, mamul mallar ve Avrupa'da Osmanlı topraklarındakine nispeten ucuz olan mallar dış ticaret aracılığı ile Osmanlı topraklarına dâhil edilmekteydi (Kocakaplan, 2017: 152). İthalat, provizyonizm düşüncesi çerçevesinde istenen ve talep edilen bir durum olarak; buğday, at, silah, barut yapımında kullanılan güherçile, bal mumu gibi (ihracı memnu) stratejik malların ihracatı ise pek tercih edilmeyen bir durum olarak karşımıza çıkmaktaydı (Genç, 2012: 43).

Devletin temellerinin atıldığı dönemde Dünya ticareti Akdeniz ve çevresinde dönmekte; Alanya, Antalya ve Tokat gibi şehirler Akdeniz ticareti ve İpek Yolu'nun kontrolü için takip edilmekteydi. Anadolu'nun üç denizinden ikisi; Akdeniz ve Karadeniz, coğrafi özelliklerin-

den dolayı sahip olduğu doğal limanlar aracılığı ile iç güzergâhlarla temasıyla önem kazanırken (Kütükoğlu, 2018: 193), iç kısımlar ise Arap ülkeleri ve Altınordu arasında bir geçiş bölgesi olması ve kürk, köle, baharat ve şeker gibi ürünlerin takas noktalarını bulundurması ile öne çıkmaktaydı. İmparatorluğun erken döneminde dış ticaret uzun kara sınırı üzerinden yürütülürken sınırların genişlemesi sonrası Akdeniz’de Antalya, Alanya ve Payas limanı ile, Sinop üzerinden gerçekleştirilmeye başlanmıştır (Akdağ, 1995: 161-162).

Ticarete konu olan mallar için kullanılan güzergâhlar çeşitlilik göstermekteydi. Erken dönemde öne çıkan üç ana güzergâh bulunmaktaydı. Bu güzergâhlardan ilki Doğu-Batı yönlü olup; Tebriz, Halep, Şam Diyarbakır, Konya ve Bursa’yı içermekte ve bu güzergâh üzerinden ham ipek, lüks tekstil ürünleri ve Hint baharatı ithal edilirken gümüş gönderilmekteydi (Pamuk, 1988: 82-83). Doğu-Batı ticaretinde kervanlar yükte hafif pahada ağır eşyalar taşımaktaydı. Taşınan mallar genellikle çivit çeşidi boyalar, ilaçlar ve dokuma ağırlıklı mallardan oluşmaktaydı (İnalçık, 2010: 132). İkinci güzergâh Anadolu, Suriye ve Mısır arasında yer almakta, pirinç, buğday, un, şeker gibi malların ithalatı gerçekleştirilirken tahta ve demir gibi malların ihracı yapılmaktaydı. Üçüncü güzergâh ise kuzey-güney eksenini ile Rusya ve Polonya’nın içlerine uzanmaktaydı. Kuzeye pamuklu dokuma, gıda maddeleri ve şarap ihraç edilirken, güneye buğday, un, tereyağı, tuz gibi temel gıda maddeleri gönderilmekteydi (Pamuk, 1988: 82-83).

Osmanlı Devleti kuruluşunda kendisini çok uzun zamandan beri var olan, yerleşmiş bir ticari işleyiş içinde buldu. Osmanlı devlet adamları bu durumu kabul etmedi ve pasif şekilde de olsa değiştirmek için çaba sarf ettiler. Venedik, Cenova, Floransa, gibi batı ile ticareti yöneten devletler getirdikleri mamul madde karşılığında, yerli hammadde ve doğudan gelen baharatı satın almaktaydı. Osmanlı yöneticileri, bu değişim düzenine birden olmasa da tedricen müdahale etmeye başladılar. Osmanlı yöneticileri fethedilen bölgelerde Osmanlı topraklarına mamul madde gelerek hammaddelerin gitmesini önlemek amacıyla korumacılığı benimsemeye başladılar. Bizans’tan ele geçirilen bölgelerde İtalyan-Latin imtiyazlarını ortadan kaldırdı ve Galata ve Kefe’de Ceneviz hâkimiyetine son verilerek yavaş yavaş ticari üstünlük sağlanmaya başlandı (Genç, 2012: 210).

14. yüzyılda Osmanlılar Akdeniz’de artan faaliyetleri sonucunda Venediklilerin direnci ile karşılaşmışlardı. Genişleyen sınırlar ve artan güçleriyle Osmanlılar, Venediklilerin imtiyazlarını geri alarak, Ceneviz, Floransa, Ragusa gibi devletlerle iş birliğini tercih ederken (Pamuk, 1988: 84), gerektiğinde Venedik’i saf dışı bırakmak için ihtiyacı olan önemli bir ipeş maddesi buğday ile tehdit ederek üstünlüklerini hissettirmekten de geri durmadılar (İnalçık, 2010: 139-141). İstanbul’un fethine kadar Venedikliler ve Cenevizliler her ne kadar ticari üstünlüklerini sürdürseler de fetih sonrasında Osmanlı uyruklu Ermeniler, Yahudiler, Rumlar ve Türkler ağırlıklarını hissettireceklerdi (Pamuk, 1988: 82-83). Ancak R. Mantran Osmanlıların kuruluş döneminde bir tür aracı olmaktan öteye geçemediklerini, bunun en önemli nedeninin de dış ve transit ticarete Büyük Asya ticaretinin ve özelde ipek ticaretinin kaynaklarına hâkim olamamaları olduğunu ileri sürse de (Mantran, 1995: 127) 14 ve 15. yüzyıllar arasında devletin ürettiği tekstil ürünleri; Ruslar, Fransızlar, İtalyanlar ve İsveçlilere ihraç edilmekteydi. Bir yüzyıl sonra ince pamuklular da ihraç edilen ürünler arasında görülmeye başlandı (İnalçık, 2012: 303-304).

15. yüzyılın sonuna gelindiğinde Osmanlılar Karadeniz ticaretinde üstünlüklerini sağlamak için Azak, Kefe, Akkerman gibi ticaret limanlarına sahip şehirleri ele geçirerek Karadeniz’i kontrol altına almaya çalıştılar. Bu fetihler coğrafi sınırların genişlemesini amaçlayarak yapılan fetihlerden ziyade stratejik noktaların kontrolü gözeterek gerçekleştirilmiş hareketlerdi (Küçükcalay, 2001: 120). Kefe, Ege’den zeytin, zeytinyağı, fasulye, halı gibi ürünler alırken Anadolu’dan kumaş ve pamuk, Karadeniz’den ise şarap, fındık gibi ürünleri temin etmekteydi (İnalçık, 2010: 136-137).

İmparatorluk 16. yüzyıla gelindiğinde marjinal sınırlarına ulaşmış durumdaydı ve Avrupa devletleri de Osmanlıları bile derinden etkileyecek birtakım değişimlere sahne oluyorlardı. Bu değişimin ilk belirtisi ticaret rotasının Ümit Burnu'na doğru kaymasıydı. Her ne kadar Basra ticaret yolu etkinliğini bir anda yitirmese de fazla zaman geçmeden özellikle baharat taşımacılığı Ümit Burnu üzerinden sürdürülecekti (Mantran, 1987: 160-163; Tabakoğlu, 2009: 175). Ümit Burnu'nun keşfi sonrası Avrupalı tüccarlar Şam, Halep gibi büyük şehirlerden baharat, porselen gibi mallar alırken, yünlü dokuma gibi Avrupa ürünlerini satmakta ve değişimin sonucu olarak yeni güzergâhın üzerinde bulunan şehirler zenginleşmeye başlamaktaydılar. Örneğin 1562 senesinde Şam şehrinin gümrük gelirleri 110.000 altın dukaya ulaşmıştı (Yalçın, 1979: 260).

Osmanlı Devleti ticaret rotalarının Ümit Burnu'nun keşfi ile değişmeye başladığının ve ağırlığın Akdeniz'den okyanuslara doğru kaydığını idrak etmeye başlamıştı. Bunun sonucunda ekonomik ve siyasi üstünlüklerini sürdürmek ve Akdeniz ticaretini canlı tutmak adına Osmanlılar, Fransa, İngiltere ve sonraları Hollanda, Avusturya, Prusya gibi devletlere verdikleri kapitülasyonlar ile (Pamuk, 1988: 178-179) Basra Körfezi ve Kızıldeniz yolunun terkinin yavaşlatmayı amaçlamışlardır (Elibol, 2005: 62). Osmanlıların bu çabalarına rağmen Fransızların sonrasında ise Hollandalıların sahneye çıkması ile mücadele güçlerini yitirmeye başlayacaklardı (Kütükoğlu, 2018: 365).

17. yüzyıla gelindiğinde dengelerin devletin aleyhinde değiştiği oldukça nettir. Avrupa'nın artan baskısı, savaşlarda alınan yenilgiler ve dünya ticaret rotasındaki değişiklik 17. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlıların, Avrupalı devletler arasında yardım arama arzusu ile kapitülasyonların amacının değişerek politik bir yardım olarak kullanılmasına zemin hazırlamıştır (İnalçık, 2003: 70). Bundan dolayı da 1673'de Fransız elçisi Nointel'in aldığı ahitnameden Napolyon'un işgaline kadar Fransız ticareti gelişmeye devam etmiştir. 1660'lı yıllarda İngiltere ve Hollanda'nın toplam Levant ticaretinin 1/8'i kadar olan ticaret hacimleri 1780'lerde bu iki devletin toplam ticaret hacmine ulaşacaktır (Kütükoğlu, 2018: 365).

18. yüzyıl devlet için bir dönüşüm yüzyılı olmuştu ve artık Akdeniz ticareti Osmanlıların aleyhine şekillenmeye başlamıştı (Mantran, 1987: 164-166). İmparatorluğun vermiş olduğu imtiyazlar önceden tek taraflı iken (İnalçık, 2012: 317), 18. yüzyılın ikinci yarısında imzalanan Küçük Kaynarca Anlaşması bu durum değişmişti. Rusya'ya ve batılı devletlere Tuna'da, Boğazlar'da ve Karadeniz'de seyrüsefer izni verilmiş kara ve deniz yolu ile Osmanlı topraklarına gelen tüccarların her birinin ayrıcalıklı ülke konumu kabul edilmişti. Etkiler sadece iktisadi değil aynı zamanda politiktir de. Rus Çarı bu anlaşma ile istediği yerde konsolosluk açma hakkını elde ederek siyasi bir baskı unsuru da elde etmişti (İnalçık, 2000: 250). Buna ek olarak aynı dönemde Habsburgluların uygulamış olduğu merkantilist politikalar Osmanlı'nın ihracat malları içerisinde hammadde ağırlığını arttırmakta ve devletin uluslararası ticaretine zarar vermekteydi (Mcgowan, 2004: 819).

1780'li yıllarda Avrupalıların Osmanlılar üzerindeki ticari üstünlükleri belirgindi. Cezayir, Tunus, Trablusgarp ile ilişkileri tekellerine almışlardı. Osmanlı için oldukça önemli olan iki şehirden birisi olan İzmir ticaretinin %78'i ve Selanik ile olan ticaretin %69'u Avrupalılar ile gerçekleştirilmekteydi. 1785 senesinde ise Avrupalılar Osmanlı iç ticaretinin üçte ikisini de ellerinde tutmaktaydılar (Panzac, 1989: 180-182). Yüzyılın sonlarına doğru yabancı tüccarlar hammaddeleri daha ucuza temin edebilmek ve araçları devreden çıkartmak için malları yerinde almaya başladılar (Kütükoğlu, 1996: 264).

19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu büyük ölçüde dünya ticaretindeki rekabetin dışında kalmış görüntüsü çiziyordu. Nitekim yüzyılın ilk yarısında İngilizler ile imzalanan Balta Limanı Anlaşması ile kapitülasyonlar süresiz teyit edilmekte, ithalatta alınacak vergi %3 ile sınırlı kalmakta, ihracatta ise %9 gümrük vergisi uygulanmasına karar verilmekteydi (İnalçık, 2000: 251). Bu anlaşma ile limana gelen maldan karadan iskeleye geçiş için %9,

iskeleden gemiye aktarılması için ise %3'lük bir vergi daha eklenerek toplamda %12'lik bir vergi kesintisi yapılmaktaydı. 1862 sonrası gümrük vergileri %8'e düşürülmüş, 1866 yılında ise rayiç fiyattan %10 indirim yapıldıktan sonra vergilendirilmeye gidilmişti (Kütükoğlu, 2018: 376).

4. BİR OSMANLI SANCAĞI: SİLİSTRE

Silistre'nin içinde bulunduğu Balkan Yarımadası, dağlık coğrafi özelliği ile dikkat çekmektedir. Balkan yarımadasında nehirleri, verimli toprakları ve yerleşkeleri ile dört ana dağ sırası bulunmaktadır; bunlardan ilki Alp Dağları'nın devamı olan Dinar Silsilesi, Adriyatik Denizi'nin paralelinden güneye inmekte ve Pindus adı ile Mora yarımadası üzerinden Akdeniz'e ulaşmaktadır. İkinci dağ sırası ise Karpatlar'dır. Romanya'nın kuzeyinden başlayan bu dağ sırası Güneye kadar tüm ülkeyi kat eder. Tuna'ya 150 km kala batıya döner ve 600 km sonra Demirkapı bölgesinde güneydoğuya doğru kıvrılır. Üçüncü dağ silsilesi ise Bulgaristan'ı doğu-batı ekseninde ikiye bölen Balkan Dağları olarak bilinen dağ sırasındır. Dördüncü dağ sırasını Rodoplar oluşturmaktadır. Bu dağlar, Balkanların batısından güneyine indikten sonra doğuya doğru kıvrılarak Türkiye sınırları içerisinde Karadeniz'e kadar uzanmaktadır (Karpat, 1992: 25).

Balkan coğrafyasının bu özellikleri içinde Silistre, Bulgaristan topraklarının Kuzeydoğusunda, Rusçuk'un güneyinde, Tuna Nehri'nin kenarında, yaklaşık olarak 17.159 kilometrekarelik bir alan içerisinde yer almaktadır. Komşuları arasında Rusçuk, Bükreş, Köstence, Dobriç, Varna ve Şumnu şehirleri bulunmaktadır. Şehir tarih boyunca farklı isimlerle zikredilmiştir. Bugün itibarıyla şehirde Hristiyan nüfus çoğunluktadır. Şehir Tuna'nın kıyısında olmasından dolayı güvenliğin ve kontrolün sağlanması için küçük taş bir kale ile korunmakta (İnciciyan ve Andreyan, 1974, 115) ve geçimini ticari faaliyetlere ek balıkçılık ile sürdürmektedir.

Silistre'nin tarihi bir Roma lejyonu olan XI. Claudia'nın bölgeye yerleşmesi ve 161-168 tarihleri arasında devlet yapan Marcus Aurelius'un yerleşkeyi şehir ilan etmesi ile başlamıştır. 5. yüzyılda Hunların işgal faaliyetlerinden sonra yerleşke Vizigotlar tarafından ele geçirilmiş ve tamamen yok edilmiştir. 6. yüzyılda Bizanslıların bölgeye hâkim olması ile surların temellerinden şehir yeniden yapılandırılmaya çalışılsa da Avar ve Slav saldırıları ile tekrar yıkılmıştır. Bu dönemde Durostarum olarak anılan yerleşkenin ismi zamanla Drastar'a dönüşmüştür. (Kiel, 2009: 202-203).

11. yüzyıla gelindiğinde şehir, Peçenekler ve Uzlar tarafından ele geçirilse de yüzyılın ikinci yarısında Bizans imparatoru I. Aleksios Komnenos bölgede otoritesini güçlendirmiştir. 1388 senesinde Osmanlıların bölgedeki etkinliği ile birlikte Çandarlı Ali Paşa komutasında Silistre fethedilmiş ve Mihailoğlu Firuz Bey Silistre'nin ilk sancak beyi olarak yerleştirilmiştir. Zaman içerisinde şehir el değiştirse de II. Mehmet'in Eflak seferi için Silistre'yi üs olarak kullanması bölgede istikrarın kurulmasına yardımcı olmuştur (Kiel, 2009: 203).

Tarihler net olarak bilinmese de 16. yüzyılın sonlarında Silistre hala sancak pozisyonundadır. 17. yüzyılda ise Rumeli Beylerbeyliğine bağlı 24 sancaktan birisidir ve paşa sancağı olarak Akkırman görev yapmaktadır. 17. yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise Rusların baskıları sonucunda bu bölgedeki sekiz sancaktan Özi eyaleti tesis edilerek Silistre bu eyaletin beylerbeyliği konumuna yükseltilmiştir (Cebeci, 1988: 453-454).

17. yüzyılın başlarından sonra müstakil bir eyalet olduğu anlaşılan Özi Eyaleti'nin sancak bazındaki idari taksimatı ile ilgili düzenli bilgiler, 1630-1647 yıllarına ait kayıtların işlendiği sancak tevcih defterlerinde bulunmaktadır. Buradaki bilgilere göre Özi Eyaleti'nin paşa sancağı Silistre'dir. Eyalete bağlı sancaklar ise Niğbolu, Çirmen, Vidin, Kırk Kilise ve Vize'dir.

Bu altı sancak Özi Eyaleti'nin değişmeyen sancaklarıdır. Ancak paşaların Silistre'de oturduğu zamanlarda Özi'nin ayrı bir sancak kabul edildiği ve sancakbeyi atamasının yapıldığı da görülmektedir. Başka bir ifade ile eyaleti yöneten paşalar Silistre'de oturduklarında Özi bir sancak, Özi'de oturduklarında ise Silistre bir sancak olarak kabul edilmektedir (Kılıç, 2017: 38).

Tanzimat sonrasında idari birimlerde eyaletlerin yerini valiliklerin alması ile Silistre, Kuzeydoğu Bulgaristan ve Dobruca'yı içine alan bir vilayet haline getirilmiştir. 1863 yılında ise Silistre, Niğbolu ve Niş vilayetleri birleştirilerek merkezi Rusçuk olmak üzere Tuna vilayeti kurulmuş ve Silistre bir kaza konumuna gelmiştir (Cebeci, 1988: 454). 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda Silistre Rusların eline geçmiş ve 1878 yılında yapılan Berlin Antlaşmasıyla Bulgaristan'a bırakılmış, II. Balkan Savaşı'ndan sonra bir ara Romanya toprakları içinde kalsa da 1940 yılında tekrar Bulgaristan verilmiştir (Kiel, 2009: 204).

5. SİLİSTRE GÜMRÜĞÜ EKONOMİK ANALİZİ: 1788-1792

1788-1792 yılları arasında Silistre Gümrüğü kayıtlarına göre incelenmesi gereken ilk husus ticareti gerçekleştiren tüccarların isimlerinin analiz edilmesidir. Bu İsimler üzerinden Silistre ticaretinde hangi ulusların veya hangi dine mensup tüccarların etkin olduğu tahmin edilebilmektedir. İncelenen ikinci husus gümrüğe gelen mallar ve miktarlarıdır. Böylece Silistre'nin ve Osmanlı Balkanlar'ın da bulunan Osmanlı sancaklarının tüketim eğilimlerine ışık tutacak bir örnek oluşturmak mümkün görünmektedir. Gümrük kayıtlarından elde edilmesi ve bir analize imkân sağlaması mümkün olan üçüncü bilgi ise vergiler üzerinde toplanmaktadır.

5.1. Tüccarların Analizi

Silistre Gümrüğü'nün kayıtları incelendiği zaman gümrüğe ticari mal getiren tüccarların ilk sırada Müslüman, ikinci sırada zimmi ve üçüncü sırada gayrimüslim olarak üç grupta toplandığı görülmektedir. Gümrük kayıtlarında, gelen tüccarların isimleri tekrara tabiidir. Bu tekrarın farklı kişiler dâhilinde olduğunu düşünmek mümkün olsa da Silistre'nin büyüklüğü ve ticari arka alanı göz önünde bulundurulduğunda isim tekrarı benzer kişilere isabet ediyor olmalıdır.

Tablo 1: Tüccar İsimlerinin Dağılımları

	Müslüman Reaya İsimleri	%	Zimmi Reaya İsimleri	%	Gayri Müslim İsimleri	%	TOPLAM	%
Tüccar İsimlerinin Dağılımı (a)	1.171	78,22	223	14,89	103	6,88	1.497	100
Tekrara Konu Olan İsim Sayısı	151	77,43	28	14,35	16	8,20	195	100
İsimlerin Kaç Kez Tekrar Edildiği (b)	633	76,08	151	18,14	48	5,76	832	100
İsimlerin İlk Kullanım Sayısı (a-b)*	538	80,90	72	10,82	55	8,27	665	100

Kaynak: BOA. D. BMK. SLM. d. 22657; 22661; 22665; 22659.

* Tekrar eden isimlerin aynı tüccarlar olduğu varsayımına dayalı olarak hesaplanmıştır.

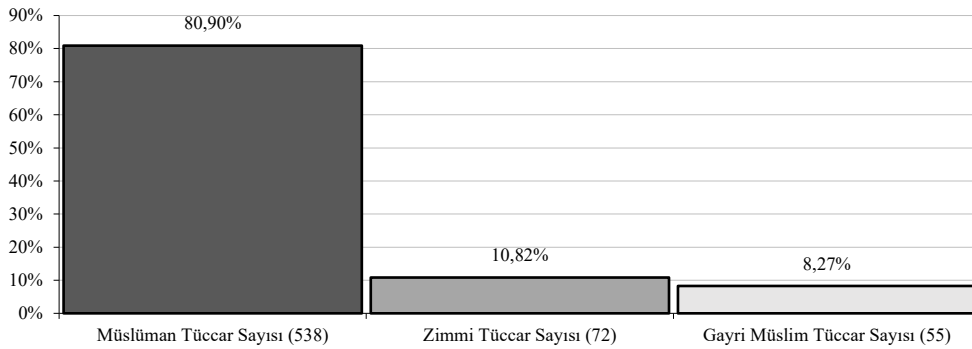
Tablo 1'de 1788-1792 dönemindeki dört yıllık süre boyunca toplam 1.479 tüccarın Silistre Gümrüğü'ne ticaret malı getirdikleri ve isimlerinin kayıt altına alındığı tespit edilmiştir. Bu isimlerin 1.171 adedi Müslüman, 223 adedi zimmi ve 103 adedi gayrimüslimdir.³ Ancak

³ Zimmi, Osmanlı tebaası olan gayrimüslimler için kullanılan bir kavramdır. Osmanlılar bunları kendi tebaasından olmayan gayrimüslimlerden ayırmak için zimmi olarak isimlendirmişlerdir. Kelime zimmetli anlamındadır.

isimlerin tekrar etmesi verilerden hareketle tutarlı bir analizi mümkün kılmamakta; bu nedenle de, tekrar eden isimlerin aynı tüccarlar olduğu varsayımından hareketle tüccar isimlerinin yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

1.171 adet Müslüman tüccar isminden 151 adet tüccar ismi 633 kez tekrara konu olmaktadır. 538 isim ise tekrar edilmeden bir kez kayda konu olmuştur. Şu durumda 1.171 isimden 633 kez tekrar edilen isim çıkarıldığı zaman dört yıllık süreçte Müslüman olan tüccarlar 538 olmaktadır. Aynı hesaplamalar Zimmi reaya isimleri bağlamında yapıldığı zaman 72 tüccarın, gayrimüslim isimler üzerinde yapıldığı zaman ise bu sayının 55 olduğu tespit edilmektedir. Şu durumda Silistre gümrüğüne mal getiren tüccar isimlerinden hareketle, tekrar eden isimlerin aynı tüccarlar olduğu varsayımı altında, dört yıllık süre boyunca toplamda 665 tüccarın Silistre Gümrüğü'ne mal getirdiğini söylemek gerekmektedir.

Grafik 1: Tüccarların Dinlerine Göre Dağılımı (%)

Müslüman tüccarlar, toplam tüccar sayısının %80,90'ına (538 kişi); zimmi reaya tüccarların %10,82'sine (72 kişi) ve gayrimüslim tüccarların ise %8,27'sini (55 kişi) oluşturmaktadır. Bu rakamlar bize Silistre ticaretinde Müslüman tüccarların üstünlükleri olduğunu göstermektedir. Duruma Osmanlı reayası üzerinden (Müslümanlar+Zimmiler) bakıldığında ise bu üstünlük daha da pekişmektedir. Silistre ticaretinde rol alan Osmanlı tebaası olan tüccarların toplam içindeki payı %91,72'ye (610 kişi) ulaşmakta, gayrimüslimlerin bu ticaret içindeki payı ise yalnızca 55 kişi ile %8,27 olmaktadır.

Bu oranlardan Osmanlı reayasının Silistre ticaretinde en azından tüccarların sayısı bağlamında bakıldığında etkin olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. Ancak gayrimüslim tüccarların daha az etkin olması Silistre ticaretinin uluslararası ticarete açılmamasından kaynaklı olarak düşünülebilir.

5.2. Malların Analizi

1788-1792 döneminde Silistre Gümrüğü'ne getirilen ticari malları nitelik itibarıyla analize tabi tutulduğunda *gıda malları, deri ve deri ürünleri, canlı hayvan, manifatura ve tuhafiyeye, mevsucat, hammadde ve kimya ürünleri* ile *diğer ürünler* olarak yedi ana grup ortaya çıkmaktadır. Gümrük kayıtlarında bu malların cinsi, gümrüğe ne sıklıkla geldikleri, malların miktarları ve alınan vergilerin pare ve kuruş cinsinden değerleri gösterilmektedir. Ancak bazı durumlarda gümrük emini farklı çeşitteki malların tamamına bir vergi miktarı belirlediği için alınan verginin mallar için oranı bilinemediğinden toplam vergi miktarı mal sayısına bölünmüştür.

Tablo 2 hangi grup malların kaç kez ticarete konu olduğunu ve bu mal gruplarından gümrüğün elde ettiği vergi miktarlarını göstermektedir. Silistre Gümrüğü'ne gelen 228 çeşit mal vardır. Bu malların 70'i (%30,70) gıda mallarından; 51'i (%22,37) manifatura ve tuhafiyeye mallarından; 27 adedi (%11,84) deri ve deri ürünlerinden; 25 adedi (%10,96) hammadde ve

kimya mallarından; 16 adedi (%7,02) mensucat ürünlerinden; 14 adedi (%6,14) canlı hayvan ürünlerinden ve 25 adedi ise (%10,96) bu gruplardan birisine dâhil olmayan diğer ürünlerden oluştuğu görülmektedir.

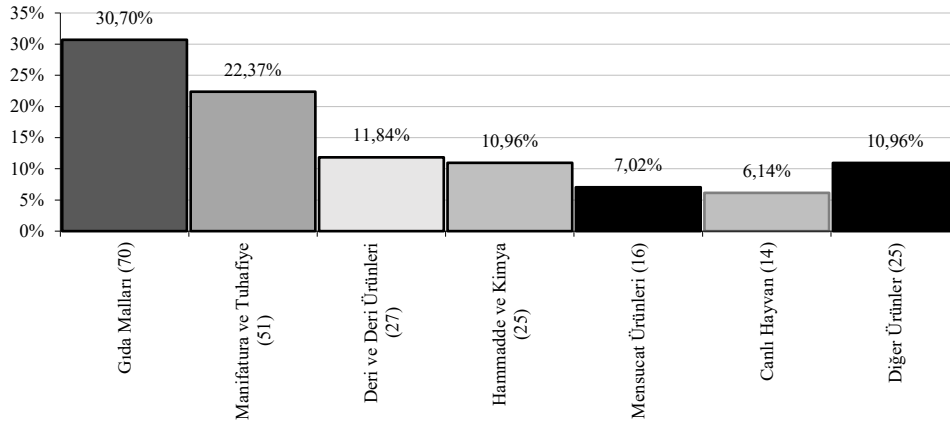
Tablo 2: Silistre Ticaretine Tabi Olan Malların Gruplar İtibariyle Analizi

Mal Grupları	Mal Sayısı	%	Geliş Sayısı	%	Pare	Kuruş (Pare/40)
Gıda Malları	70	30,70	1.008	44,19	254.829,97	6.372,71
Deri ve Deri Ürünleri	27	11,84	132	5,78	45.815,66	1.145,69
Canlı Hayvan	14	6,14	187	8,19	57.237,80	1.431,02
Manifatura ve Tuhafiye Malları	51	22,37	212	9,29	37.768,96	944,41
Mensucat Ürünleri	16	7,02	296	12,97	39.582,66	989,97
Hammadde ve Kimya	25	10,96	140	6,13	25.913,87	648,09
Diğer Ürünler	25	10,96	306	13,41	34.003,64	850,75
<i>TOPLAM</i>	<i>228</i>	<i>100</i>	<i>2.281</i>	<i>100</i>	<i>495.152,56</i>	<i>12.382,64</i>

Kaynak: BOA. D. BMK. SLM. d. 22657; 22661; 22665; 22659.

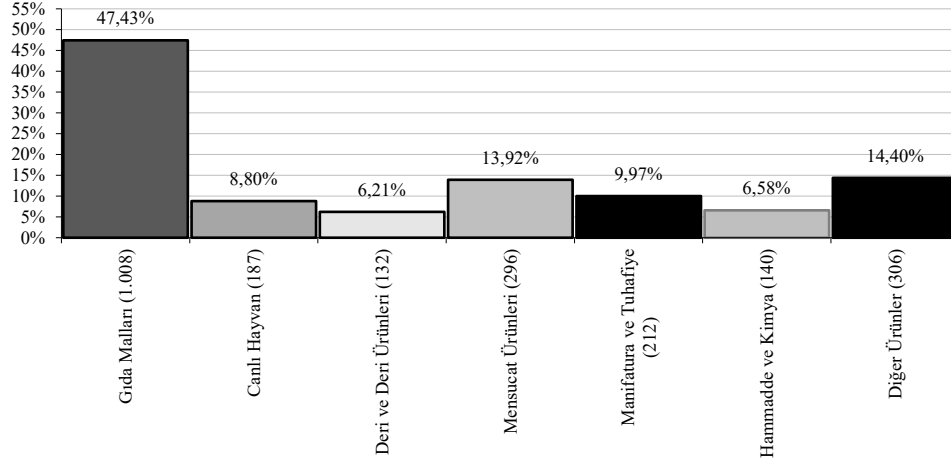
Söz konusu 228 malın gümrüğe geliş sıklıkları toplandığında ise bu malların 2.228 kez gümrükteki ticarete konu olduğudur. Örneğin 70 çeşit gıda malı birçok defa gümrüğe gelerek 1.008 (%44,19) kez ticarete konu olmuştur. 51 çeşit manifatura ve tuhafiye malı 212 kez (%9,29); 16 çeşit mensucat ürünü 296 kez (%12,97) ve 14 çeşit canlı hayvan 187 kez (%8,19) ticarete konu olmuştur. Bu rakamlardan Silistre'nin tüketime endeksli bir sancak olduğu, sanayi ve manufaktur üretim açısından fazla bir etkinliğinin olmadığı ve Silistre'nin uluslararası ticarete dâhil olmadığını söylemek mümkündür. Tablo 2'de yer alan veriler Grafik 2'de de gösterilmektedir.

Grafik 2: Malların Gruplar İtibariyle Dağılımı

Grafik 3'te mal gruplarına göre bu grupların kaç kez ticarete konu olduğu ve bunların toplam içindeki yüzdelerinin neler olduğu gösterilmektedir. Bu gruplar içinde gıda mallarının neredeyse bütün malların %50'sini oluşturduğu dikkati çekmektedir.

Grafik 3: Mal Gruplarına Göre Malların Kaç Kez Ticarete Konu Oldukları

Gıda mallarının diğer mallar içinde büyük bir üstünlüğünün bulunması Silistre'nin bir sancak merkezi olması itibariyle gıda malları tüketiminde çevresindeki bölgelere bağımlı olduğu, ancak manifaktür malların üretiminde ancak kendi ihtiyacını karşılayabildiğini göstermektedir. Bu sonuç, Silistre'ye getirilen gıda dışındaki malların toplam mallar içindeki ağırlıklarından da anlaşılmaktadır. Ticarete konu olan mallar grupları itibariyle değil de bağımsız olarak incelendiği zaman bu ticarete konu olan 228 çeşit mal Tablo 3'de gösterilmektedir.

Tablo 3: Ticarete En Çok Konu Olan Mallar

Malların Cinsi	Malın Gümrüğü Kaç Kez Geldiği	%	Maldan Tahsil Edilen Vergi (Pare)	Maldan Tahsil Edilen Vergi Kuruş (Pare/40)	%	Bütün Mallar İçindeki Yüzdesi
Revgan (yağ)	83	6,57	58.533	1.463,59	16,66	11,82
Sürek Hayvanı (Türk Yakası Dâhil)	125	9,89	51.958,8	1.298,77	14,78	10,49
Asel (bal)	66	5,22	35.800,66	894,99	10,19	7,23
Cild-i Bakar (inek derisi)	41	3,24	28.601	715,05	8,14	5,77
Aba	37	2,93	20.976	524,45	5,97	4,24
Pirinç	98	7,75	19.672,70	492	5,60	3,97
Dakik (un)	98	7,75	17.803,33	445,19	5,07	3,60
Tuzlu Balık	40	3,16	13.740	343,50	3,91	2,77
Elma	49	3,88	12.055	301,43	3,43	2,43
Ayakkabı	49	3,88	11.708,16	292,68	3,33	2,36
Kahve	44	3,48	10.235	255,90	2,91	2,07
Fasulye	34	2,69	10.023,99	250,60	2,85	2,02
Penayir (peynir)	64	5,06	8.792,66	219,85	2,50	1,78
Pastırma	32	2,53	7.985	199,65	2,27	1,61
Katran	22	1,74	7.108	177,75	2,02	1,44
Hurda-i Kenar (ipek hurdası)	193	15,27	6.750	168,99	1,92	1,36
Erzen	51	4,03	6.325	158,13	1,80	1,28
İzmir	44	3,48	6.390,15	160,09	1,82	1,29
Bakkaliye	8	0,63	6.288	157,25	1,79	1,27
Soğan	37	2,93	5.355,80	134,06	1,53	1,08
Cuval ve Hurda-i Kenar	49	3,88	5.311	132,92	1,51	1,07
GENEL TOPLAM	1.264	100	351.413	8.786,84	100	70,95

Kaynak: BOA. D. BMK. SLM. d. 22657; 22661; 22665; 22659.

Tablo 2'nin ve tablo 3'ün incelenmesi, 1788-1792 yılları arasında Silistre Gümrüğü'nde 228 çeşit malın 2.281 kez ticarete konu olmuş olmasına ek olarak bu 228 çeşit maldan sadece 21 adedinin 1.264 kez ticarete dâhil olarak büyük bir ağırlığa sahip olduğunu göstermektedir. Bir başka deyişle 228 çeşit malın sadece 21 adedinin toplam ticari faaliyetin neredeyse yarısını oluşturduğunu söylemek mümkündür. Silistre Gümrüğü'ne bıraktıkları vergi gelirleri açısından bakıldığında bu üstünlüğün daha da arttığı tespit edilmektedir. Dört yılda Silistre Gümrüğü'nde tahsil edilen toplam 12.382,64 kuruşluk vergi gelirinin 8.786,84 (%70,95) kuruşu yine bu 21 mal üzerinden tahsil edildiği ve toplam gelirin neredeyse dörtte üçünün bu mallar üzerinden elde edilmiştir. Bu mallara bakıldığı zaman, gıda mallarının ağırlığa sahip olduğu görülmektedir

5.3. Vergi Gelirleri Açısından Analiz

Her ne kadar gümrüğe getirilen mallar ticari yapı hakkında bilgi verse de; Silistre'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun mali yapısı içindeki pozisyonunu anlamak için mallardan tahsil edilen vergilerin analizinin yapılması gerekmektedir. Silistre Gümrüğü'ne gelen her bir mal teker teker kendi grupları içinde, pare cinsinden alınan vergileri kuruşa çevirerek toplam içindeki yüzdeleri bulunmuştur. Buna göre mallardan alınan vergilerin neredeyse tamamının toplam içindeki yüzde oranlarının %1 ile %5 arasında değiştiği görülmektedir. Asel (%7,23), revgan (%11,82) ve süre hayvanı (%9,89) gibi malların bu aralığı aştığı görülmektedir.

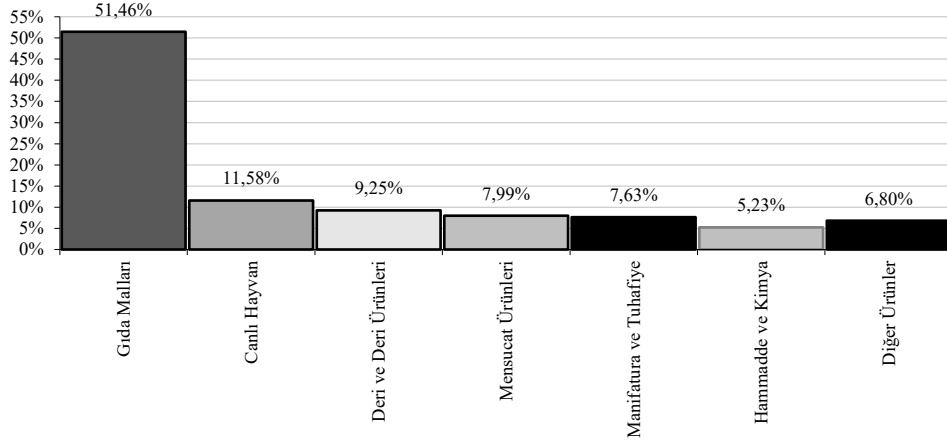
Tablo 4: Toplam Vergi Gelirlerinin Mal Grupları İtibariyle Dağılımı

MAL GRUPLARI	Mal Çeşitleri Sayısı	%	Vergi (Pare)	Vergi (Kuruş) (Pare/40)	Yüzde
Gıda Malları	70	30,70	254.829,97	6.372,71	51,46
Canlı Hayvan	14	6,14	57.237,80	1.431,02	11,58
Deri ve Deri Ürünleri	27	11,84	45.815,66	1.145,69	9,25
Mensucat Ürünleri	16	7,01	39.582,66	989,97	7,99
Manifatura ve Tuhafiye Malları	51	22,36	37.768,96	944,41	7,63
Hammadde ve Kimya Ürünleri	25	10,96	25.913,87	648,09	5,23
Diğer Ürünler	25	10,96	34.003,64	850,75	6,80
<i>TOPLAM</i>	<i>228</i>	<i>100</i>	<i>495.152,56</i>	<i>12.382,64</i>	<i>100</i>

Kaynak: BOA. D. BMK. SLM. d. 22657; 22661; 22665; 22659.

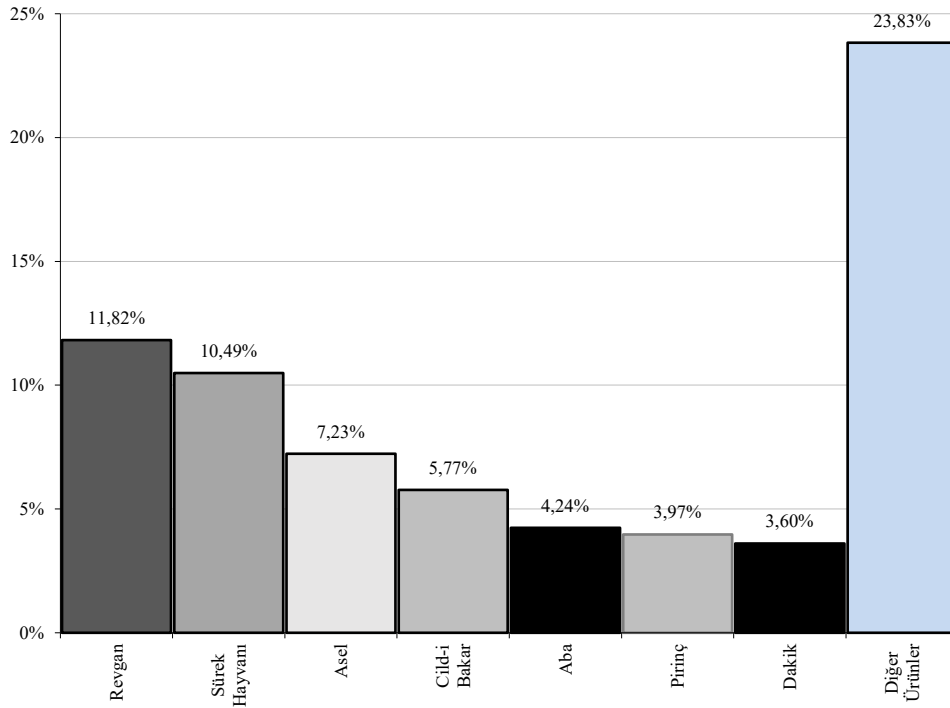
Silistre Gümrüğü'ne 1788-1792 arasındaki dört yıl boyunca gelen mal çeşidi 228'dir. 228 çeşit malın 70'inin (%30,70) gıda mallarının; 51 adedinin (%22,37) manifatura ve tuhafiye mallarından; 27 adedinin (%11,84) deri ve deri ürünlerinden; 25'nin (%10,96) hammadde ve kimya ürünlerinden; 14 adedinin (%6,14) canlı hayvandan ve 25 adedinin (%10,96) diğer ürünlerden oluştuğu görülmektedir. Ancak bu sıralama mallardan tahsil edilen vergiler söz konusu olduğunda değişikliğe uğramaktadır. Tablo 4, Silistre Gümrüğü'nde tahsil edilen 495.152,56 parelik (12.382,64 kuruş) toplam vergi içinde en yüksek payın 254.829,97 pare (6.372,71 kuruş) ile gıda mallarına ait olduğunu göstermektedir. Bu miktar vergi gelirlerinin %51,46'sıdır. Vergi ödeme açısından gıda mallarını %11,58'lik payla canlı hayvanların; %9,25'lik payla deri ve deri ürünlerinin; %7,99'luk payla mensucat ürünlerinin; %7,63'lük payla manifatura ve tuhafiye mallarının; %5,23'lük payla hammadde ve kimya ürünlerinin ve %6,80'lik bir payla diğer ürünleri takip etmektedir.

Grafik 4: Mal Gruplarına Göre Toplam Verginin Dağılımı, (%)

Bu duruma göre vurgulanması gereken husus, Silistre Gümrüğü'nde dört yıl boyunca tahsil edilen ve Osmanlı merkezi hazinesinin gelirlerinin küçük bir parçasını temsil eden vergi gelirlerinin yaklaşık olarak %93'ünün yalnızca altı grup mal tarafından ödenmiş olduğudur. Söz konusu bu altı mal dışında kalan malların ise ağırlıklarının son derece az olduğunu ve gümrüğe gelen malların analiz edilmesinde önemlerinin küçük olduğunu belirtmek gerekir.

Grafik 5: Ençok Vergi Bırakan Yedi Mal (%)

Vergi gelirleri açısından yapılması gereken bir diğer inceleme tüccarların dini mensubiyetlerine göre gümrüğe ödemiş oldukları vergilerdir. Tüccarların %80,90'nın Müslüman olması doğal olarak en çok vergiyi Müslüman tüccarların ödemesine neden olmuştur. Tablo 5'e göre tahsil edilen toplam verginin %68,15'ini Müslüman, % 14,34'ünü Zımmi ve % 17,49'unu ise Gayrimüslim tüccarlar ödemişlerdir. Elde edilen bu veriler tüccar sayıları ile doğru orantılıdır.

Tablo 5: Dinlere Göre Verginin Dağılımı

Mal Getiren Tüccarların Dini	Ödedikleri Vergi	%
Müslüman	7.229	68,15
Zımmi	1.522	14,34
Gayrimüslim	1.856,6	17,49
<i>TOPLAM*</i>	<i>10.607</i>	<i>100</i>

Kaynak: BOA. D. BMK. SLM. d. 22657; 22661; 22665; 22659.

*Bu tablodaki toplamın genel vergi toplamından küçük çıkmasının nedeni, getiren tüccar belirtilmeyen rubu mahi veya çuval parası gibi malların buraya dâhil edilmemiş olmasındandır.

5.4. Gelir Gider Dengesinin Analizi

1788-1792 yılları arasında Silistre Gümrüğü'nün gelir ve gider dengesi, dört yıl boyunca gümrük kâtiplerinin tuttuğu kayıtlardan ve bu kayıtların İstanbul'da kontrol edilerek bazı hatalarının düzeltilmesi ile (zira kayıtlarda bazı toplama yanlışlarının sehv zammı olarak merkez tarafından düzeltildiği görülmektedir) yeniden sadeleştirilerek oluşturulan tablolardan elde edilmiştir. Silistre Gümrüğü'nün söz konusu dönemdeki gelir gider dengesi gümrük defterlerinin transkripsiyonlarından ve defterlerin sonuna eklenen ve defterin tutulduğu yılın özetini içeren tabloların derlenmesi ile Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6: Silistre Gümrüğü'nün Gelir Gider Dengesi

Defter No. ve Hicri / Miladi Dönemi	Miladi Yıllar	Gümrük Gelirleri (a)	Diğer Gelirler (Maktuat) (b)	Gümrüğün Toplam Masrafları (c)	DENGE (a+b-c)
D. BMK. SLM. d. 22657 (01 Muharrem 1203 / 30 Zilhicce 1203)	1788-1789	3.806	1.447	1.738	+3.515
D. BMK. SLM. d. 22661 (01 Muharrem 1204 / 30 Zilhicce 1204)	1789-1790	3.924	934	1.832,5	+3.025,5
D. BMK. SLM. d. 22665 (01 Muharrem 1205 / 30 Zilhicce 1205)	1790-1791	3.968,5	1.301	2.073	+3.196,5
D. BMK. SLM. d. 22659 (01 Muharrem 1206 / 30 Zilhicce 1206)	1791-1792	3.147,5	5.004,5	1.919,5	+6.232,5
<i>TOPLAM</i>		<i>14.846</i>	<i>8.687</i>	<i>7.563</i>	<i>+15.970</i>

Tablo 6'ya göre 1788-1792 yılları arasında, Silistre Gümrüğü'nün gelirlerinin giderlerinden fazla olduğu görülmektedir. Üstelik dört yıllık süre boyunca gümrüğün mali dengesi sürekli pozitif kapanmış ve ikinci yıl yani 1789-1790'da gelirleri bir önceki yıla göre biraz azalış göstermesine rağmen yeniden bir sonraki yıl tekrar artışa geçmiştir. En büyük artış neredeyse gümrük gelir gider dengesinin pozitif yönde ikiye katlandığı 1791-1792 yılında olmuştur. Söz konusu dönemde kuruş bazında değişik miktarlarda fazla veren Silistre Gümrüğü dört yılın sonunda 15.970 kuruş fazla ile kapanmıştır. Ancak Silistre Gümrüğü'nün gelirleri yalnızca gümrüğe gelen mallardan tahsil edilen vergilerden oluşmamaktadır.

Defterlerin sonunda gelir ve gider hesap edilirken, gelirler arasında Boğaz Karyesi Gölü İltizamı akçesi, Hergele Adası İltizamı akçesi, Adagirde mevcut kovandan hâsıl olan oşür, salhane mukataası akçesi ve Rusvat Gümrüğü iradı gibi kayıtlarda gümrüğün gelir kayıtları arasında yer almaktadır. Bundan ötürü Silistre Gümrüğü'nün gelirlerinin sadece gümrüğe gelen mallardan oluştuğunu söylemek mümkün değildir.

Silistre Gümrüğü'nün diğer gelirleri (maktuat) dikkate alınmaksızın sadece gümrüğe gelen mallardan tahsil edilen vergilere bakıldığında, bu vergilerin 1788 yılından 1791'e kadar artış içinde olduğu ancak 1791'den 1792 yılına kadar azalış içinde olduğu dikkate çekmektedir. Sadece gümrüğü gelen mallardan alınan vergilerden gümrüğün toplam masrafları çıkarıldığında ise (a-c) bu gelirlerin bile diğer gelirler olmaksızın gümrüğün masraflarını karşıladığı ve gümrüğün dört yıl sonucunda artı bir gelirle kapandığı görülmektedir.

6. SONUÇ

Devletin ticari hayatı dikkate alındığında Osmanlı yöneticilerinin ticaretin ekonomik açıdan önemine vakıf oldukları ve gereken önemi verdikleri görülmektedir. Yöneticiler provizyonizm ve fiskalizm politikalarına paralel olarak dış ticarete mal ve hizmet arzını maksimum da tutmaya çalışırken iç ticarete ise geçimlik düzeyde duran bir ekonomide, yokluğu problem oluşturabilecek ürünlerin ihracını engelleyerek reyanın ihtiyaçlarını görmesini temin etmişlerdir. Klasik dönemde Batı'ya karşı olan ticari üstünlükleri 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tersine dönmeye başlamıştır. Dış ticaret genellikle kapitülasyon, iç ticaret ise iç gümrük uygulamalarının etkisi altında gelişmiş ancak bu politikalar 19. yüzyılda değişmeye başlamıştır.

Ticaretin bu genel seyri içinde Osmanlı Balkanları da Osmanlı Devleti'nin hem iç hem de dış ticaretinde son derece önemli bir yerde bulunmakta, özellikle Tuna Nehri kenarındaki bazı sancaklar, Tuna Nehri'nin sağladığı taşımacılık avantajı ile İstanbul'un iâşesinde ve imalat sektörü için gerekli olan ara mallarının temin edilmesi noktasında öne çıkmaktadır.

Bu doğrultuda incelenen Silistre Sancağı Gümrüğü'nün dört senelik gümrük kayıtlarından bazı önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Ancak ilk olarak bu sonuçların bir genelleme yapmaya imkân vermeyeceğini, bir örnekleme olarak okunması gerektiğini de akılda tutmak gerekir. İkinci olarak elde edilen sonuçların arşiv verilerin sınırlılıkları ile sınırlı olduğu, sorulabilecek bazı sorulara cevap bulmak bağlamında arşiv verilerinin imkân sağlamadığını belirtmek gerekir.

Çalışmadan elde edilen ilk sonuç 1788-1792 yıllarında Silistre Gümrüğü'ne mal getiren Müslüman tüccarların toplam tüccar sayısının %80,90'ına (538 kişi) ulaşarak Silistre ticaretinde üstünlük sahibi olduklarıdır. Müslüman tüccarları Osmanlı tebaası olan (zımmi) tüccarlar izlemektedir. Değerlendirme Osmanlı reayası üzerinden (Müslümanlar + zimmiler) yapıldığında ise bu üstünlük daha da artmakta ve Osmanlı tebaası tüccarların toplam tüccar içindeki payı %91,72'ye (610 kişi) ulaşırken, gayrimüslimlerin ticaret içindeki payı ise %8,27'de (55 kişi) kalmaktadır. Bu durumu Silistre Gümrüğü'nün bir iç gümrük olmasına, Silistre'nin kendine yeter bir sancak konumunda bulunduğu için uluslararası ticarete açılmamış olmasına ve her ne kadar Tuna'da kıyısı olmakla birlikte uluslararası ticareti yönelecek bir limana sahip olmamasına bağlamak gerekir. Buna, Silistre'nin Osmanlı dış ticaretinin yürütüldüğü kara yolları üzerinde bulunmuyor olduğunu da eklemek gerekir.

İkinci sonuç olarak gümrüğe gelen 228 çeşit mal içinde ilk üç malı 70 adet ile (%30,70) gıda; 51 adet ile (%22,37) manifatura ve tuhafiyeye; 27 adet ile (%11,84) deri ve deri ürünlerinin oluşturduğu. Gümrüğe gelen mal gruplarının bu sıralaması Silistre'nin daha çok tüketim için mal talep ettiğini düşündürtecek niteliktedir.

Tahsil edilen vergi gelirleri elde edilen sonuçlardan ilki gümrüğe gelen mallardan tahakkuk eden toplam 12.382 kuruşluk verginin %51,46'sının (6.372 kuruş) gıda mallarından, %11,58'inin (1.431 kuruş) canlı hayvanlardan ve %9,45'inin (1.145 kuruş) deri ve deri ürünlerinden tahakkuk ettiği tespit edilmiştir. Bu üç mal grubu üzerinden toplam vergilerin %72,49'luk bir oranı gümrüğe ödenmiştir. Mallar bazında bakıldığında gümrüğe gelen 228 malın sadece 21'inin tahakkuk eden toplam verginin %70,95'ine konu olduğu tespit edilmiştir. Bu mallar içinde ise ilk dört sırayı revgan (yağ), sürek hayvanı (canlı hayvan) ve cildi bakar (inek derisi) almaktadır.

Gümrükte tahakkuk eden vergilerin tüccarların dinlerine göre dağılımında ise tüccar sayılarına bağlı olarak yine Müslüman tüccarların üstünlüğü söz konusudur. Müslüman tüccarlar tahakkuk eden toplam verginin %68,157'ini, zımmiler %14,34'ünü ve gayrimüslim tüccar ise %17,49'unu ödemişlerdir. Bu üstünlük ticaretteki tüccarlar içinde Müslümanların üstünlüklerine bağlıdır. Ancak bu üstünlük diğer bulgularda ifade edildiği gibi Silistre ticaretinin bir tür ihtiyaç ticareti olmasına bağlanabilir.

Bu çalışmadan çıkarılan son sonuç; 1788-1792 döneminde Silistre Gümrüğü'nün söz konusu yıllarda gelir ve gider dengesi ile ilgilidir. Gümrüğün gelir ve gider dengesi incelendiğinde gümrüğün söz konusu dört yılın her birisinde fazla ile kapandığı, bir başka deyişle gümrüğün hem mallardan alınan vergilerinin hem de başkaca gelir kaynaklarının toplamının, gümrüğün toplam harcamalarından fazla olduğudur. Gelir gider dengesinde belirtilmesi gereken bir başka husus, gümrüğün diğer gelirleri çıktıktan sonra bile sadece gümrük gelirlerinin dahi gümrüğün giderlerini karşılıyor olduğudur. Bu nedenle Silistre Gümrüğü'nün Osmanlı ekonomisine bir yük getirmeyip aksine katkı sağladığını söylemek doğru olacaktır. Değerlendirmeye alınan yıllar itibarıyla gümrüğün vergi gelirlerinde küçük dalgalanmalar olsa da gelir gider dengesi her zaman fazla olmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

1. BOA. D. BMK. SLM. d. 22657
2. BOA. D. BMK. SLM. d. 22661
3. BOA. D. BMK. SLM. d. 22665
4. BOA. D. BMK. SLM. d. 22659

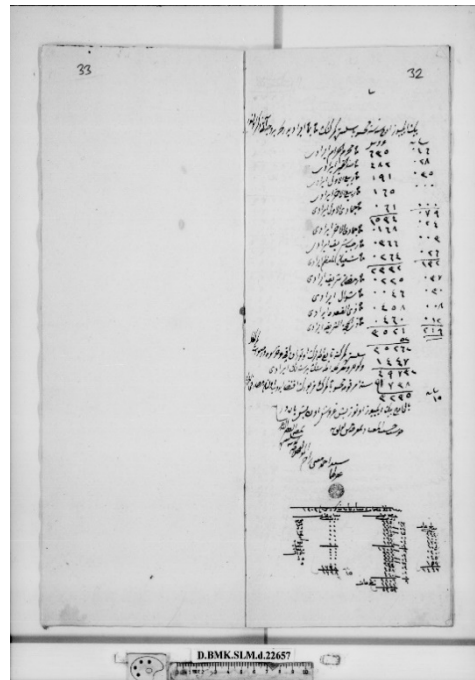
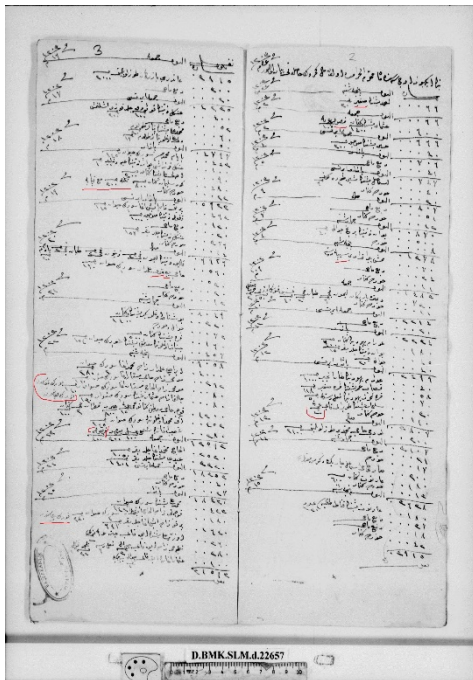
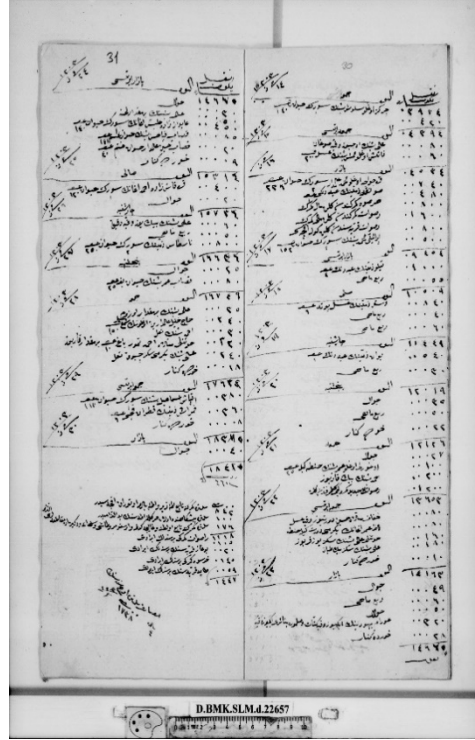
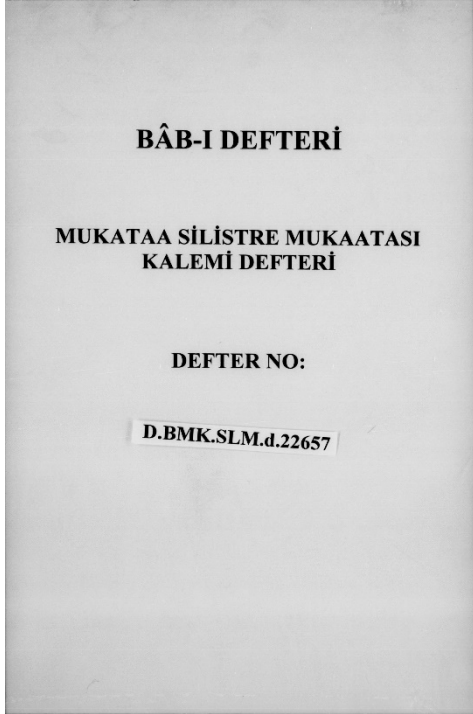
Basılmış Eserler

1. AKDAĞ, M. (1995). Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi (1243-1453), C. 2, Cem Yayınları, İstanbul.
2. ANDREASYAN, H. D. ve İNCİCİYAN P. L. (1947). "Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafya", Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, No. 2-3: 11-86.
3. AKYILDIZ, A. (2007), "Para", TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 34, İstanbul: 163-166.
4. CEBECİ, A. (1988). "Silistre Sancağı Vakıfları ve H. 1006 (1597-1598) Tarihli Silistre Livası Vakıf Defteri (No. 561)", Vakıflar Dergisi, C. 20: 453-466.
5. ELİBOL, N. (2005). "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Dış Ticaretiyle İlgili Bazı Değerlendirmeler", ESOGU Sosyal Bilimler Dergisi, C. 6, No. 1: 61-76.
6. GENÇ M. (1999). "19. yüzyılda Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün Klasik Prensiplerindeki Değişmeler", Divan Dergisi, No. 6: 1-8

7. GENÇ, M. (2012). Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi, Ötüken Yayınları, İstanbul.
8. GENÇ, M., (2007). "Osmanlılar: İktisadi ve Ticari Yapı", TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 33, İstanbul: 525-532.
9. HALAÇOĞLU, Y. (1994). "Derbent", İslam Ansiklopedisi, C. 9, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 162-164.
10. HEATON, H. (1995). Avrupa İktisat Tarihi, (Çev. M. Ali Kılıçbay), İmge Yayınları, Ankara.
11. İNALCIK, H. (1995). "Osmanlı İktisat Zihniyeti ve Osmanlı Ekonomisi", Tarih Risaleleri, (Der: M. Özel), İz Yayıncılık, İstanbul: 33-35.
12. İNALCIK, H. (2000). "İmtiyazat", İslam Ansiklopedisi, C. 22, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 245-252.
13. İNALCIK, H. (2003). "Osmanlı'nın Avrupa ile Barışıklığı: Kapitülasyonlar ve Ticaret", Doğu Batı Dergisi, C. 24: 55-82
14. İNALCIK, H. (2010). Osmanlı İmparatorluğu: Klasik Çağ (1300-1600), Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
15. İNALCIK, H. (2012). Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I, Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 51. Baskı, İstanbul.
16. KARPAT, K. (1992). "Balkanlar", İslam Ansiklopedisi, C. 5, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 25-32.
17. KARPAT, K. (2002). Osmanlı Modernleşmesi Toplum, Kurumsal Değişim ve Nüfus, (Çev. A. Z. Durukan-K. Durukan), İmge Kitabevi, Ankara.
18. KILIÇ, O. (2017). "Batı Karadeniz Kıyısında Bir Osmanlı Eyaleti: Özi / Silistre (İdari Taksimat ve Yönetim)", Karadeniz İncelemeleri Dergisi, C. 23: 29-82.
19. KİEL, M. (2009). "Silistre", İslam Ansiklopedisi, C. 37, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 202-209.
20. KOCAKAPLAN, S. Ç. (2017). 18. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi ve İstanbul Gümrüğü, Ötüken Yayınları, İstanbul.
21. KÜÇÜKKALAY, A. M. (2001). Coğrafi Keşifler ve Ekonomiler Avrupa ve Osmanlı Devleti, Çizgi Yayınları, Konya.
22. KÜTÜKOĞLU, M. (1996). "Osmanlılarda Gümrük", İslam Ansiklopedisi, C. 14, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 263-268.
23. KÜTÜKOĞLU, M. (2018). Osmanlı'nın Sosyo-kültürel ve İktisadi Yapısı, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
24. MANTRAN, R. (1987). "XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ticaretin Değişmesi", (Çev. Zeki Arıkan), Tarih İncelemeleri Dergisi, C. 3, No. 1: 159-175.
25. MANTRAN, R. (1995). "Osmanlı İmparatorluğu ve 16 ve 17. Yüzyıllardaki Asya Ticareti", 16-18. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu, (Çev. M. Ali Kılıçbay), İmge Yayınları, Ankara: 125-136.

26. McGOWAN, B (2004). "Ayanlar Çağı 1699-1812", Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914, (Ed. H. İnalcık-D. Quataert), (Çev. Ayşe Berktaş), C. 2, Eren Yayıncılık, İstanbul: 761-867.
27. PAMUK, Ş. (1988). 100 Soruda Osmanlı Türkiye İktisadi Tarihi: 1500-1914, Gerçek Yayınları, İstanbul.
28. PAMUK, Ş., (1999), Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
29. PANZAC, D. (1989). "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Deniz Ticareti", Tarih İncelemeleri Dergisi, C. 4: 173-192.
30. QUATAERT, D. (1992). "Main Problems of the Economy During the Tanzimat Period", 150. Yılında Tanzimat, (Yay. İ. Hakkı DURSUN), TTK. Yayınları: 211-218
31. TABAKOĞLU, A. (2009). Türkiye İktisat Tarihi, Dergâh Yayınları, 9. Baskı, İstanbul.
32. TOPRAK, Z. (1982). Türkiye'de Milli İktisat, Yurt Yayınları, Ankara.
33. YALÇIN, A. (1979). Türkiye İktisat Tarihi Osmanlı İktisadında Büyüme ve Gerileme Süreci, Ayyıldız Matbaası, Ankara.

EK: BOA. D. BMK. SLM. d. 22657 nolu arşiv defterinin ilk ve son sayfası

ENDÜSTRİ 4.0 İLE BERABER BLOK ZİNCİR (BLOCKCHAIN) TEKNOLOJİSİ, BITCOIN VE SANAL PARALARIN GELECEKTEKİ OLASI ETKİLERİ¹

INDUSTRY 4.0 AND BLOCKCHAIN TECHNOLOGY, BITCOIN AND THE POSSIBLE EFFECT OF VIRTUAL MONEY IN THE FUTURE

Pınar GÖKTAŞ*, **Berkay AKSU****

* Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İnsan Kaynakları Yönetimi Anabilim Dalı, İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü, pinargoktas@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9825-7933

** Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı, Yönetim ve Organizasyon Bölümü berkay_aksu@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-6041-2507

ÖZ

Tarih boyunca üç adet endüstriyel devrim gerçekleşmiştir. Bilgi toplumunun gelmiş olduğu son endüstriyel devrim ise Endüstri 4.0 olarak anılmaktadır. Endüstri 4.0, birbirleriyle iletişim kuran ve veri analizi yaparak ihtiyaçlarını belirleyen makinelerle üretimi başlatarak daha verimli üretim yapmayı amaçlamaktadır.

Günümüzde, teknolojinin gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla birlikte birçok yapısal değişiklik meydana gelmiştir. Bu gelişmelerden biri de kripto paralardır. Bu para birimleri arasında piyasa büyüklüğü olarak en yüksek değere sahip olan Bitcoin'dir. Bunun dışında, çok çeşitli amaçlara yönelik kripto paralar da dünya çapında varlıklarını sürdürmektedir. Bitcoin'in ortaya çıkışı ile blok zincir teknolojisiyle tanışılmıştır ve bu teknoloji 2009'dan beri giderek gelişmeye devam etmiştir. Blok zincir teknolojisi, güvenilir bir merkezi otoriteye bağlı olmayan ve dağıtılmış olarak bulunan bir kayıt sistemi olarak tanımlanabilir.

Bu çalışmada Bitcoin ve arkasındaki blok zincir teknolojisi ele alınarak piyasadaki diğer kripto paralara değinilmiştir. Bununla birlikte, alt sektörlerin yarattığı yeni ekonomiler hakkında bilgi verilmiş ve Kripto paraların gelecekteki etkileri hakkında kısa bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, Blok Zincir (Blockchain), Bitcoin, Sanal Para, Kripto Para

Jel Kodu: M00

ABSTRACT

Throughout history, three industrial revolutions have taken place. The last industrial revolution in which information society has come is called Industry 4.0. Industry 4.0 aims to make more efficient production by machines communicating with each other and determining their needs by doing data analysis to initiate production with machines

Today, with the development and widespread use of technology, many structural changes have taken place. One of these improvements is the crypto money. The highest market value among these currencies is Bitcoin. Apart from that, crypto-currencies for a wide variety of purposes also continue to exist around the world. With the emergence of Bitcoin, we were introduced to blockchain technology and this technology has continued to evolve since 2009. blockchain technology can be defined as a distributed system that is not tied to a trusted central authority. Blockchain technology

¹ Bu Makale İKGEÇ-1 Çalıştayında Sunulmuştur.

can be defined as a recording system which is not connected to a reliable central authority and is distributed

In this study, referring Bitcoin and the technology Blockchain behind it, it was mentioned about other Crypto currencies on the market. Moreover, it states the new economies created by sub sectors, and briefly estimates the effects of Crypto currencies in the future.

Keywords: Industry 4.0, Blockchain, Bitcoin, Virtual Money, Crypto Money

Jel Code: M00

GİRİŞ

Günümüze gelene kadar üç adet büyük endüstriyel devrim gerçekleşmiştir. Tarihte ilk olarak 18. yüzyılda buhar makineleri sayesinde başlayan ve üretimin artmasına yönelik olan Birinci Endüstri Devrimini Endüstri 1.0, 20. yüzyılın başlarında seri üretime geçişle birlikte elektrik enerjisinin kullanımını yaygınlaştıran İkinci Endüstri Devrimi (Endüstri 2.0) takip etmiştir. Daha sonra ise elektronik aletlerin ve bilgi teknolojilerinin kullanımıyla üretim otomasyonunun üst seviyelere çıktığı Üçüncü Endüstri (Endüstri 3.0) ortaya çıkmıştır. Dördüncü Endüstri Devriminde ise insanlar, makineler ve ürünler arasında iletişim kurularak hem daha verimli üretim yapmak hem de müşteri taleplerine özel şekilde cevap verebilmek için dijital akıllı üretim modeli geliştirilmiştir. (Pamuk ve Soysal, 2018: 3)

2009 yılında Bitcoin (sanal) para biriminin piyasaya çıkmasından bu yana, blok zincir teknolojisi büyük bir ilgi konusu olmuştur. İlk başlarda birçok kişi bu yeni çıkan sanal para birimine karşı şüpheli bir yaklaşım sergilemiştir (Avunduk ve Aşan, 2018: 370). Blok zincir teknolojisi paranın dijitalleşme süreciyle hayatımızda daha çok yer etmeye başlamıştır. Son zamanlarda oldukça popüler olan kripto para Bitcoin'in bu şekilde yükselmeye ne kadar daha devam edeceği merak edilmektedir. Uluslararası düzeyde insanların kripto paralar hakkında bilgi sahibi olmasında Bitcoin'in oldukça önemli bir rolü bulunmaktadır ki onun arkasında da blok zincir teknolojisi yatmaktadır (Dilek, 2018: 8).

Blok zincir ile Bitcoin'in sağladığı teknoloji, alıcı ve satıcı arasında doğrudan ilişki kuran ve 3. kişilere olan bağımlılığı ortadan kaldırırken diğer karşılaştırılabilir alternatiflere göre oldukça düşük ve makul bir maliyette işlemlerin gerçekleştiği ayrıca zamandan bağımsız bir şekilde dünyanın her tarafına para transferine olanak sağlayan bir sistemdir (Carpenter, 2016: 11).

Blok zinciri altyapısı yalnızca sanal para transferleri için oluşturulmamıştır. Bununla birlikte bir sayısal ya da fiziksel varlığın izlenmesi ve bu varlıklar üzerinde yapılmış olan işlemlerin takip edilmesi amacıyla da kullanılabilir (Kırbaş, 2018: 76).

Bu çalışmanın temel amacı blok zinciri kavramıyla ortaya çıkan sanal paraları ve bu sanal paraların kullanım alanlarıyla birlikte blok zincir teknolojisinin de getireceği yeniliklerden ve uygulama alanlarından bahsederek bu konuda bilgi sahibi olunmasını sağlayarak gelişmelerin yakalanmasını sağlamaktır. Bu bağlamda bu çalışmada endüstriyel devrimler, blok zincir teknolojisi, bunun sonucunda ortaya çıkmış olan Bitcoin'den bahsedilmiştir. Türkiye'de ve dünyada kullanım alanları bağlamında genel bir değerlendirme yapılmıştır. Günümüz teknoloji döneminde bütün bu yenilikler takip edilerek gelişmelere uyum sağlanmalı ve global anlamda ilerlenmeli bu sayede refah seviyesi artırılmalıdır.

1.ENDÜSTRİYEL DEVRİMLER

İnsanlık tarihinde ilk devrim tarımda gerçekleşmiştir. İnsanların yerleşik hayata geçerek ihtiyaçlarını karşılamak için tarım toplumunu oluşturması insanoğlunun yaptığı ilk sosyal

devrimdir. Bu süreçten sonra endüstriyel devrim gelmektedir. Endüstriyel devrim üç farklı değişim olarak ortaya çıkmıştır. Günümüzde dördüncü endüstriyel devrim de gerçekleşmek üzeredir (Bulut, 2017).

1.1. Endüstriyel Devrim 1.0

Sanayi Devrimi kısaca tanımlanacak olursa, insan ya da hayvan gücünden faydalanılan üretim tarzından makinelerin devreye girdiği üretim tarzına geçiştir (Yediyıldız, 1994: 78). Birinci Sanayi Devrimi 1750-1890 yılları arasında başlamış olup bir diğer ismi de Buhar Çağı'dır. James Watt'ın buluşu olan buhar makinesi dönemin başlangıcı olarak kabul gördüğü için Buhar Çağı olarak anılmaktadır. Suyun gücünden yararlanan ilk mekanik tezgahlar bulunarak buhar gücünün kullanımı gittikçe artmaya başlamış ve makineler için çeşitli araç ve gereçler geliştirilmiştir. Bu dönemde dokuma sanayisinde de büyük gelişmeler yaşanmıştır. Ayrıca Gemicilik ve demiryolları da çelik üretiminin artışı sebebiyle gelişen alanlardan olmuştur. (Ayvaz vd, 2010: 2)

1.2 Endüstriyel Devrim 2.0

Bazı yerlerde Teknoloji Devrimi olarak da anılan dönemde, elektrik enerjisiyle çalışan ilk üretim bandı kullanılmış ve seri üretime geçilmiştir. Teknoloji Devrimi'nin önemli gelişmeleri arasında çelik üretiminin başlattığı teknoloji dönüşümüyle birlikte demiryollarının gelişmesi, ulaşımın kolaylaşması, haberleşmenin ilerlemesi ve bu gelişmelere bağlı olarak ticaretin hız kazanması, petrol kullanımının yaygınlaşarak buna bağlı olarak içten yanmalı motorlarla beraber otomotiv sektörünün gelişmesi gösterilebilir. Telgraf, telefon gibi önemli icatlar bu dönemde ortaya çıkmıştır (Akbulut, 2011: 3).

1.3. Endüstriyel Devrim 3.0

Elektronik ve bilgi teknolojileri ile üretimde gelişmiş otomasyon sağlanmıştır. Telefon, televizyon, uydu anteni gibi elektronik eşyalar yaygınlaşmıştır. 1969 yılında programlanabilir olan ilk kontrol cihazı Modicon (Programmable Logic Controllers) tanıtılmıştır (Öztürkcan, 2016: 7). Bilgisayar teknolojisi, telekomünikasyon, lazer gibi teknolojiler bu dönemin önemli parçalarıdır.

Bu dönemde dünyadaki kaynakların zarar görmeye başlayarak tükenmesi konusu gündeme gelmiştir. Bu yüzden çevre kirliliği oluşturan işlemlerden vazgeçilerek yenilenebilir enerji kaynakları kullanılmaya başlanmıştır (Kavrakoğlu, 2014).

1.4 Endüstriyel Devrim 4.0 (Endüstri 4.0)

Endüstri 4.0, insan gücü yerine tamamen makine gücü odaklı olarak üretim süreçlerini makinelerin dışarıdan müdahale olmaksızın yönetebilmesi olarak tanımlanabilir. Dijital dönüşüm ismiyle de anılan Endüstri 4.0, birbirleri ile sürekli iletişim halinde olan bir otomasyon sistemidir (Firat ve Firat, 2017: 211).

Endüstri 4.0 ilk olarak 2011 yılında Hannover Fuar'ında gündeme gelmiş ve Alman hükümetinin desteğiyle eski geleneksel üretim faaliyetlerinden farklı olarak bilgisayar ve internet destekli bir üretim modeline geçiş için başlatılan bir teknoloji projesi olarak ortaya çıkmıştır (Bulut, Akçacı, 2017: 5).

Endüstri 4.0 sadece makineler arası iletişimden ibaret değildir, bilgi işlem gibi daha başka birçok alanda işleri kolaylaştıracak ve verimlilik kazandıracaktır (Schwab, 2017: 17).

Sistem tamamen internet alt yapısı üzerine kuruludur ve her şey bir ağ oluşturacak şekilde bağlıdır. Bu akıllı ağlar sadece veriler ya da makinelerle bağlantılı değil akıllı ürünler, kişiler gibi süreçte yer alan her şeyi kapsayan bir ağdır ve hepsi birbiriyle ilişkilidir (Firat ve Firat, 2017: 15).

Endüstri 4.0'ın avantajları:

- Sistemin izlenmesi ve olası bir arıza durumunda hemen teşhis konabilmesi,
- Sistemlerin kendi kendini yönetebilmesi,
- Geleneksel yöntemlere kıyasla verimliliğin artması,
- Üretimde esnekliğin artması,
- Maliyetlerin azalması,
- Yeni iş alanlarının ortaya çıkması,
- Zaman tasarrufu

Endüstri 4.0 genel hatlarıyla tanımlanacak olursa insanın fiziksel gücü yerine sadece beyin gücünü kullandığı, robotların üretimi devraldığı, çok büyük boyuttaki verilerin analizinin hızlı bir şekilde ayıklanıp değerlendirilmesi ve üç boyutlu yazıcılar gibi donanımlarla isteyenlerin evlerinde her türlü şeyi kendileri üretebileceği bir imkan sunan sistem denebilir (Endüstri Otomasyon, 2016).

2. KRİPTO PARALAR, BİTCOİN VE ALTCOİNLER

2.1.Bitcoin

Bitcoin, ilk olarak Satoshi Nakamoto takma adını kullanan ve gerçek kimliği bilinmeyen kişi ya da kişiler tarafından ilk olarak 2008 yılında yayımlanan bir makale ile ortaya çıkmıştır. Piyasaya ise 2009 yılında çıkarak büyük ilgi konusu olmuştur. Bitcoin, merkezi bir otoriteye bağımlı olmayan sanal bir para birimi ya da varlık olarak tanımlanmaktadır (Dulupçu, Yiyit ve Genç, 2017: 44).

Bitcoin (BTC olarak kısaltılır) sistemi kurulduğunda havuza belli sayıda kripto para konulmuştur. Toplam Bitcoin miktarı 21 milyon adet ile sınırlandırılmış olup mevcut durumda piyasada 16 milyonu aşmış tutarda Bitcoin dolaşmaktadır. 2140 yılında 21 milyon adetin tamamının üretilmiş olacağı bilinmektedir. Finansal kurumun aracı rolü olmadan bir taraftan diğer tarafa olan elektronik para transferi imkanı yaratılmış olup kurulan blok zincir sistemi çifte ödeme yapılmasını da engellemektedir (Çetiner, 2018: 2).

BTC kısaltması ile gösterilen Bitcoin 8 basamağa kadar bölünebilir, bu nedenle 0,00000001 Bitcoin'lik bir işlem yapmak mümkündür. En küçük birime Satoshi denir. Yani, 100 Milyon Satoshi 1 BTC'dir (Çarkacıoğlu, 2016: 11).

Ticari hayatta Bitcoin'in, uluslararası pazara kolay erişim, çalınmaya karşı koruma, düşük komisyon alımı, anonimlik ve finansal açıdan özgürlük gibi imkanlar sağladığı için kullanımı hızla yayılmaktadır. Bitcoin yeni sanal paraların oluşturduğu bir ekonomik sisteme doğru giden bir yoldadır (Sagona-Stophel, 2015: 17).

Bitcoin, her yerde herkese anında ödeme imkanı sunan, merkezi otoriteye bağlı olmayan dijital bir kripto paradır. Bitcoinler alınıp satılabilir ve diğer para birimleriyle karşılıklı olarak takas edilebilirler. Bitcoin kabul edilebilecek bir düzeyde gizlilik ve anonim olma imkânı sağlar. Bitcoin sahipleri kendilerine has gizli anahtarlarıyla Bitcoin ağındaki işlemlerinin ona ait olduğunu ispatlar ve kendilerine ait miktarı harcayabilir ya da yeni sahibine transfer yoluyla gönderebilirler (Çarkacıoğlu, 2016: 12).

Şüphesiz ki Bitcoin'in farklı olmasını sağlayan en büyük özellik merkezi bir otoriteye ihtiyaç duymaksızın direkt olarak alıcıyla satıcı arasında bağlantı kurarak dijital(sanal) alanda transfer gerçekleşmesidir. Bitcoin, diğer kripto paraların da altyapısını oluşturan

blok zincir teknolojisi sayesinde tarafların ihtiyacı olan merkezi yapıyı ortadan kaldırarak matematiksel kesinlikte olan bir teknolojiyle güven vermektedir (Dilek, 2018: 13).

Bitcoin sistemini yönetenler tarafından belli zaman aralıklarında çözümü oldukça zor olan sisteme ait teknik problemler yayımlanmakta ve bunları çözenlere ödül olarak Bitcoin verilmekte ve bu şekilde pazarda dolaşan Bitcoin miktarı para arzı gibi yükselmektedir. Bu teknik donanım ve bilgiye sahip olan profesyonel kişiler sorunu çözdükleri takdirde belli sayıda Bitcoin kazanırlarken söz konusu teknik altyapıya sahip olmayanlar mevcut piyasa fiyatı üzerinden satın alma işlemi yapabilmektedirler. Bitcoin miktarının sınırlı sayıda olması nedeniyle değeri yükseldikçe talebi artmakta ve bu paraları yatırım aracı olarak kullananlar da artmakta bu yüzden paraların değeri daha da yükselmektedir (Çetiner, 2018: 2).

Dünyanın pek çok ülkesi Bitcoin'e karşı olumlu bakıyor olsa da, yurttaşlarını korumak adına fazla fiyat değişkenliği, Bitcoin'in arkasında somut bir güvence olmaması ve hiçbir fiziksel varlık ile bir bağı olmamasından dolayı dikkatli olmaları konusunda uyarılmaktadır (Çarkacıoğlu, 2016: 56).

2.2 Altcoinler

Bitcoin kaynak kodları açık olarak tasarlanmış bir proje olduğu için, kendisinden sonra geliştirilmiş olan kripto paralar da Bitcoin'i temel alarak oluşturulmuştur. Bitcoin teknolojisi baz alınarak geliştirilmiş olan kripto-paralara altcoin denilmektedir. Altcoinler sunduğu teknolojiler ve anonimlik, iş ispatı, ödeme kolaylığı gibi özellikleriyle birbirlerinden ayrılarak farklılaşır ve ayrı kullanım amacı sunarlar (Çarkacıoğlu, 2016: 54).

Altcoinler aslında Bitcoin'in rakibidir çünkü aynı piyasalarda işlem gören farklı paralardır. Bitcoin ile ortaya çıkmış fikirlerin geliştirilerek uygulanmış halidir. Şimdilik, Bitcoin kadar büyüyen popüler olan altcoin olmasa da, Bitcoin'in yaygınlığı arttıkça, fiyat oynaklığı azaldığında, altcoinlerin spekülasyon bir biçimde kullanılması olasılık dahilindedir (Prypto, 2016: 208).

Altcoinlerin popüler olmasının asıl sebeplerinden biri, Bitcoin'in arkasında bir devlet olmadan bağımsız bir şekilde çalışmasıdır. Kripto para piyasasının mevcut piyasa değeri, Aralık 2020 itibarıyla yaklaşık 653 milyar Amerikan dolarıdır. Bitcoin 434 milyar dolar, Ethereum 67 milyar dolar, Tether 20 milyar dolar, Ripple 11 milyar dolar ve Litecoin 7 milyar dolar piyasa değeriyle en yüksek 5 kripto paradır (Coinmarketcap.com, 2020).

2.3. Kripto Para Kullanarak Hizmet Veren Firmalar ve Kripto Paraların Oluşturabileceği Etkiler

Bitcoin'in giderek popülaritesini artırmasıyla birlikte yatırımlar artmış bu artış sonucu da çeşitli ekonomik faaliyet alanları oluşmuştur. Bu faaliyet alanları aşağıda altı temel gruba ayrılarak incelenmiştir (Gültekin ve Bulut, 2016: 87).

- 1- Madencilik (mining) firmaları: Bu firmalar Bitcoin ağında gerçekleşen işlemleri onaylama, işlem güvenliğini sağlama ve yeni Bitcoin üretilmesi işlemini sağlarlar. Bir nevi dağcı görevi görürler.
- 2- E-Cüzdan (e-wallet) hizmeti veren firmalar: Cüzdan işlemlerin gerçekleşmesi için kişiye özel Bitcoinlerin anahtarlarının depo edilmesine olanak sağlayan bir uygulamadır.
- 3- Finansal Hizmet sağlayan firmalar: Hisse senedi alım satımı, forex işlemleri gibi çeşitli finansal varlıkların işlemlerini Bitcoin ile sağlayan şirketlerdir.
- 4- Para piyasaları: Bu piyasalar Bitcoin veya diğer kripto paraların diğer para birimleriyle alım-satımını sağlayarak bundan komisyon alan firmalardır.

5- Ödeme işlemcileri: Bu firmalar Bitcoin veya diğer sanal para birimleri ile alışveriş yapmak isteyen insanlara imkan sağlayan firmalardır.

6- Çok amaçlı firmalar: Bu firmalar yukarıdaki işlemlerin birçoğunu bünyesinde bulunarak hizmet veren firmalardır.

Bitcoin ve diğer sanal kripto paralar sayesinde birçok ekonomik faaliyet alanı ortaya çıkmıştır. Bu alanlarda işlem yürüten firmalar kurulmaya ve hızla artmaya başlamıştır.(Gültekin ve Bulut, 2016: 90)

Bitcoin ilk çıktığı zamanlarda madencilik işlemi için Microsoft Outlook programını indirerek çalıştırmak yeterli gelirken, günümüzde madencilik yapmak zorlaşmış ve daha az kârlı hale gelmiştir. Her geçen gün artan kullanıcı sayısı ve işlemlerin zorlaşması nedeniyle madencilik işleminden kazanç elde etmek isteyenler özel depolar tutarak oldukça pahalı ve sadece Bitcoin madenciliği için tasarlanmış makinelerle madencilik yapmaktadır (Vigna ve Casey, 2017: 70).

Başta Bitcoin olmak üzere genel olarak kripto para birimlerinin oluşturduğu en büyük faydalar üçüncü kişileri ortadan kaldırıp yüksek işlem hızı, düşük maliyet ve güvenlik sağlamalarıdır. Hızlı, güvenli ve ucuz yoldan işlem yapabiliyor olunması kripto paraları cazip hale getiren en önemli unsurlardan biridir. Uluslararası para transferlerinde alınan yüksek komisyonlardan kurtularak herhangi bir bankaya ya da kuruma ihtiyaç duymadan sadece kullanıcının sahip olduğu cüzdan vasıtasıyla istediğiniz kişiye istediğiniz miktarda para yollayabilmenize olanak sağlamaktadır. Bunlar küresel ekonomi için çok önemli gelişmelerdir (Dilek, 2018).

Merkez bankaları açısından, bağımsız sanal para birimlerinin gerçek para ve gerçek ekonomi ile hangi seviyede etkileşim içinde bulunduğu konusu ile bu para birimlerinin yaygınlığı ve izlenen para politikaları finansal istikrarın devamlılığı açısından önem taşımaktadır. Sanal para birimlerinin merkez bankalarının izlediği para politikaları açısından oluşturabileceği en büyük risk ekonomide gerçekleşen günlük işlemlerin, vergi ödemeleri gibi kanuni para ile yapılması gereken işlemlerin dışında bundan sonra tamamen alternatif para birimleri ile gerçekleştirilmeye başlanması olacaktır. Bu durumda gerçek ekonomi ile etkileşimi yüksek olan sanal paralar, para politikası ile fiyat istikrarını merkez bankasının mevcut parasına olan talep, pazar arzı, paranın dolanım hızı ve açık piyasa işlemlerine tesir ettiği miktarda etkileyebilecektir (Çavuşoğlu, 2015: 80).

Kripto paralar geleneksel finans sisteminin baş aktörü olan bankalara ve diğer finansal kuruluşlara alternatif olma gayretinde olan ve son yıllarda giderek artış gösteren finansal teknolojiler (Fintek) akımının yalnızca küçük bir kısmını oluşturuyor. Bu yüzden kripto paralar incelenirken Fintek açısından incelenmesi faydalı olacaktır. Fintek genel anlamda finansal hizmet veren firmaların, uygulamalar, süreçler ve iş modelleri alanında yenilik getiren teknolojik yeniliklerin tümü olarak tanımlanabilir. Bu gelişimin tarihsel sürecine bakıldığında günümüzdeki teknolojik gelişmelerin Fintek'in olası etkilerini artırdığını söylemek mümkün olmaktadır. (Schueffel, 2016: 45).

Finansal sistemde yükselen teknolojiler yeni fırsatlar yaratmakla birlikte önemli risk unsurları da barındırıyor. En büyük sorunlardan biri bu teknolojilerin ortaya çıkaracağı finansal risklerin nasıl denetleyip düzenleme getirileceğidir. Bu konuda belirsizlikler devam ederken Bitcoin'in para olarak mı yoksa meta olarak mı nitelendirileceği ülkelerin yapacağı düzenlemeler ile farklılık gösterebilecektir (Yağcı, 2018: 22).

Sanal paraların ekonomi üzerinden etkili olabileceği konusunda dikkate alınması gereken bir konu da bu düzenekleri kullanan kullanıcıların yayılımıdır. Örneğin şu an Bitcoin kullanıcılarının dünyada birçok ülkeye yayılım gösterdiği bilinmektedir. Ancak bir sanal para birimi özel olarak tek bir ülkeye odaklandığı durumda bu ülkenin para arzı üzerinde

ciddi sonuçlar meydana gelebileceği belirtilmektedir. Bu duruma örnek olarak daha önce Qcoin isimli sanal para biriminin Çin üzerinde oluşturduğu etkiler gösterilmektedir. Çin'de kullanılan bir mesajlaşma servisinde kullanılmak üzere üretilen Qcoin'in zamanla amacı dışında birçok oyun sitesinde ve sonrasında gerçek ekonomide mal veya hizmet alımı için kullanılmaya başlamasıyla bu para birimi illegal bir para düzeneği haline gelmiştir. Çin otoriteleri bu para biriminin finansal yapı üzerindeki etkilerini kısıtlamak amacıyla 2009 yılında gerçek ekonomide kullanımının yasaklanmasını kararlaştırmıştır (Çavuşoğlu, 2015: 81).

3. BLOK ZİNCİRİ (BLOCKCHAIN) TEKNOLOJİSİ

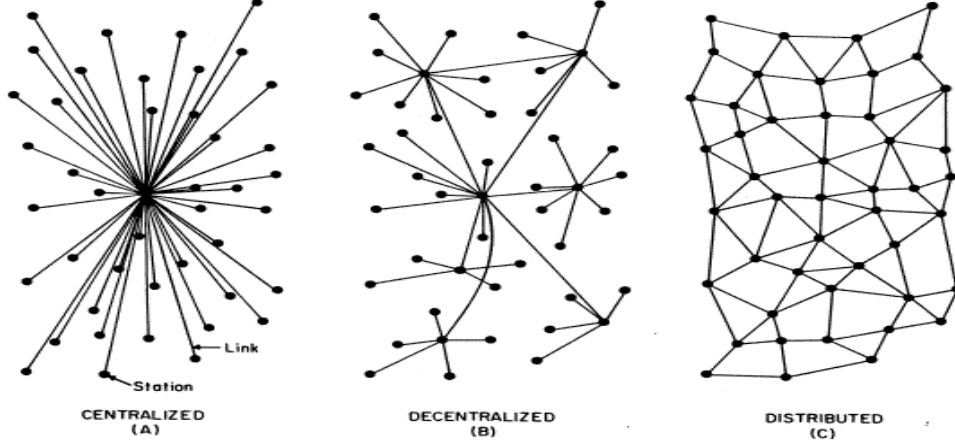
Blok zinciri (Blockchain) kelimesinden, Satoshi Nakamoto'nun 2008 yılında yayınlanan orijinal Bitcoin başlıklı makalesinde bahsedilmiştir. Blok zincir, kripto paranın altında yatan teknoloji bileşenini, birbirine zincirlenmiş halde kriptografik olarak duran bir dizi veri bloğu olarak tanımlanmaktadır (Satoshi, 2008).

Blok zincir teknolojisinin yapılan ilk uygulaması Bitcoin'dir (Iansiti ve Lakhani, 2008: 120). Bitcoin, bu durumun yanında hukuksal çerçevelerin dışında işlev gören yeni marketler ve finansal araçları ortaya çıkarmıştır. **Bu, herhangi bir merkezi düzenleyiciden bağımsız olarak para birimi oluşturulmasını sağlayan blok zincir teknolojisinin merkezi olmayan biçimi sayesinde mümkün olmuştur** (Vardi, 2016: 62).

Blok zincir teknolojisini önemli kılan en büyük özelliği herhangi bir merkezi olmaksızın kullanıcılar vasıtasıyla bir doğrulama sistemine sahip olmasıdır. Bu yüzden dijital dönüşümün gerçekleştiği en büyük alanlardan biri olarak gösterilmektedir (Şerif, 2018: 12).

Blok zincir teknolojisi bir ağ yapısındadır. Bu ağ yapısı internet üzerinde dağıtık bir yapıda bulunan çok hızlı çalışan güvenilir ve rahat işleyişi olan esnek bir teknolojiye sahiptir. Dağıtılmış bir defter olarak nitelenen bu teknoloji ağdaki her katılımcı (düğüm) tarafından bağımsız olarak güncel bir şekilde tutulan veritabanıdır. Dağıtım şekli benzersiz bir yapıdadır. Kayıtlar merkezi olmayan bir şekilde olduğu için bağımsız olarak her düğüm tarafından oluşturularak tutulur. Şekil 1'de gösterilen (A) Tek merkezli ağları, (B) Çok merkezli ağları, (C) ise dağıtık ağ yapısını göstermektedir. Büyük noktalarla gösterilen yerler düğüm, düğümlerin birbirine olan bağlantılarını ise çizgiler temsil etmektedir. Dağıtık ağlar hem tek merkezli hem de çok merkezli ağları kapsamaktadır. Alıcıların tek bir sunucuya bağlanarak veri aldığı tüm uygulamalar merkezi ağ yapısına örnek olarak gösterilebilir. Kamu ya da finans verilerinin saklandığı pek çok banka ya da devlet kurumu bir ya da birkaç merkezli ağ yapılarını kullanmaktadır. Ancak sunucu sayısının yetersiz olması ile bilgi güvenliği tam sağlanamamaktadır. Merkezi sunucu kötü niyetli insanların eline geçerse tüm alıcı verilerine erişilebilir. Bu yüzden en güvenli ağ yapısı blok zincir sahip olduğu dağıtık ağ yapısıdır. Verileri ele geçirmek isteyen kişi ya da kişilerin dünyanın her yerine dağıtılmış halde saklanan tüm verilere ulaşması imkânsıza yakındır.

Şekil 1: Blockchain Teknolojisi Ağ Yapısı

Kaynak: (Durbilmez ve Türkmen, 2020)

Blok zinciri kriptografi tekniğine bağlı olarak üretilen bir veri bloğundan oluşur (Nakamoto, 2008). Ayrıca sistem güvenilir bir üçüncü tarafa ihtiyaç olmaksızın bireyler arasında bağımsız olarak işlem yapılabilen bir yapıyı sunmaktadır. İsteyen herkes, tüm işlem geçmişini görüntüleyebilir. İşlem geçmişinin eksiksiz olarak görülmesi de her sanal paranın geçerliliğini sağlar ve tüm sanal paralar oluştuğu andan itibaren izlenebilir. Ayrıca barındırdığı teknoloji sayesinde netlik sağlayarak geriye dönük şeffaflık sağlar. Mevcut kayıtların değiştirilmesini engeller. Bu sistemde yönetime ihtiyaç duymasını ortadan kaldırarak yapılan işlemlerin düşük maliyetli yapılmasını sağlar (Avunduk ve Aşan, 2018: 372).

Kripto paraların altyapısını oluşturan bu blok zincir teknolojisi, aracı gerektirmesi ve her şeyin şeffaf olması yanı sıra diğer bir güçlü yanı yüksek güvenlik sunmasıdır. Blok zincir, işlem süreçlerini hızlandırarak, güvenliği artırması, maliyeti düşürmesi ve operasyonel olarak işlemleri kolaylaştırması gibi kullananlara büyük faydalar sağlamaktadır. Bu açıdan büyük bir potansiyel barındırmaktadır. Kripto paraların yaygınlaşmaları sonucunda üçüncü kişilere olan ihtiyacın ortadan kalkması, blok zincir teknolojisinin merkezi olmayan sistemi ve transferlerin anonim olarak oldukça düşük (binde bir) bir maliyetle gerçekleştirilmesi nedeniyle ekonomik sistemde önemli bir değişimle birlikte sarsıcı bir etki oluşturabilir (Shin, 2015: 13).

Blok zincir teknolojisi sadece finans sektörü ile sınırlı kalmayıp, dijital teknolojinin olanak sağladığı imkânlar, işletmeler açısından da fırsata dönüştürülmektedir. Bu özelliğiyle blok zincir teknolojisinin hızla büyüyerek emin adımlarla geldiği ve dördüncü sanayi devriminin (Endüstri 4.0) merkezinde yer alacağı düşünülmektedir (Mouyegar ve Buterin, 2016: 21). Öyle ki önümüzdeki yıllarda teknolojinin hayatımızda oluşturacağı büyük etkinin yapay zeka, sosyal medya ya da robotlar ile gerçekleşmeyeceğini gerçek devrimin dijital (sanal) paranın altyapısını oluşturan blok zincir teknolojisi olduğu ifade edilmektedir (Tapscott, 2016: 33).

3.1. Blok Zincir (Blockchain) Teknolojisinin Uygulama Alanları

Blok zincir teknolojisi ilk olarak Bitcoin ile tanınsa da birçok farklı alanda kullanılabileceği keşfedilmeye başlanmıştır. Teknolojinin tanınması ve zaman içinde gelişmesiyle birlikte uygulama alanlarının da çeşitlilik kazanacağı söylenebilir (Avunduk ve Aşan, 2018: 378).

Blok zinciri teknolojisi ilk olarak Bitcoin gibi sanal para birimlerinin altyapısı için geliştirilmiş olsa da günümüzde sağlık, tedarik zinciri, finans ve telekomünikasyon gibi birbirinden farklı pek çok alanda kullanıma potansiyeline sahiptir. Blok zinciri yapısı için sadece para kullanımı zorunlu değildir ve sayısal olarak ifade edilebilen herhangi bir değer satın alma veya transfer işlemlerinde kullanılabilir (Kırkbaş, 2018).

Blok zincir teknolojisinin kullanılabileceği bazı alanlar şunlardır: (Usta ve Doğanekin, 2017).

- Bağış Toplama Etkinliği ve Yönetimi,
- Dijital Kimlikler,
- Yeni girişimler için Sermaye İhtiyacı Karşılama,
- Dijital Ürünlerin Kopyalanmasına karşı koruma,
- Sanat Eseri Satışları,
- Uluslararası Ödeme Sistemleri,
- Nesnelerin İnterneti,
- Noterlik uygulamaları,
- Tapuya Kayıt Sistemleri,
- Tedarik Zinciri ve Lojistik Yönetimi,
- Telif Kayıt Sistemleri

Sözleşme yapılarak gerçekleştirilecek bir alışverişte genellikle bir aracı bulunmakta ve aracı, alışverişte bulunan tarafların şartlara uyarak sorunsuz bir alışveriş yapmasını sağlamaktadır. Blok zincir, hem bu üçüncü şahıslara olan ihtiyacı ortadan kaldırmakta hem de tarafların akıllı sözleşmeler yardımıyla sözleşmenin şartlarını bilmesini ve şartların yerine getirilmesinden sonra sözleşmenin otomatik olarak devreye alınmasını sağlamaktadır (Gupta, 2017).

Dağıtık bir yapıda bulunan “Nesnelerin İnterneti” uygulamaları için de güvenlik duvarı yazılımı bulunmayan cihazların blok zincir uygulamaları üzerinden güvenli bir şekilde mesajlaşmasını sağlayabilmektedir. Uzaktan güvenli bir şekilde yazılım güncelleştirme yapılabilmesi için üreticinin sisteme gömülü olarak yerleştiği bir akıllı sözleşme yazılımı kullanılabilmektedir (Kırbaş, 2018).

3.2. Dünyada ve Türkiye’de Blok Zincir

Blok zincir teknolojisi bilinirliğini arttırdıkça ona karşı ilgi duyan şirket ve ülkelerin sayısı hızla artmaktadır. Geleceğin dünyasında rekabette üstün konuma gelmek için büyük teknoloji devleti ile birlikte ülkelerin resmi kurumları bu yeni teknolojiyi tanıyarak en iyi şekilde kullanmayı ve lider konuma gelmeyi hedeflemektedir. Çalışmanın bu bölümünde Türkiye ve dünyadaki diğer ülkelerin blok zincir teknolojisine ve kripto paralara bakış açısı incelenmiştir. Ayrıca blok zincir teknolojisinin Türkiye ve dünya ülkeleri açısından değerlendirilmesi yapılmıştır.

3.2.1. Dünyanın Blok zincir Teknolojisine Bakışı

Türkiye’nin de içinde bulunduğu bazı gelişmiş ülkelerin blok zincir ve kripto paralara bakış açıları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Türkiye ve Dünyadaki Bazı Ülkelerin Kripto Para ve Blok Zincir Teknolojisine Bakışı

Ülke	Kripto Para	Blok Zincir
Türkiye	Tarafsız	Olumlu
Hindistan	Olumlu	Olumlu
Japonya	Olumlu	Olumlu
İngiltere	Tarafsız	Olumlu
Fransa	Tarafsız	Olumlu
Avusturya	Tarafsız	Olumlu
Rusya	Olumsuz	Tarafsız
Çin	Olumsuz	Olumlu
Singapur	Tarafsız	Olumlu
Kanada	Tarafsız	Olumlu

Kaynak: (Durbilmez ve Türkmen, 2019: 37).

Tablo 1’de görüldüğü üzere Rusya ve Çin kripto paralara olumsuz yaklaşmaktadır. Bu ülkelerde kripto paralara karşı çeşitli yasaklar ve yaptırımlar uygulanmaktadır. Bununla beraber Türkiye’nin de içinde bulunduğu birçok ülke kripto paralara karşı olumlu ya da olumsuz bir bakış açısı sergilemek yerine tarafsız kalmayı tercih etmektedir. Hindistan ve Japonya’nın ise kripto paralara karşı olumlu bir bakış açısına sahip olduğu görülmektedir. Genel olarak bakıldığında blok zincir teknolojisine ülkelerin olumlu olarak baktığı görülebilmektedir. Sadece Rusya blok zincir teknolojisine karşı tarafsız kalmayı tercih etmektedir. Türkiye, Hindistan, Fransa, Çin ve diğer olumlu bakan ülkeler bu teknolojinin yaygınlaşması ve kullanılmasına yönelik çalışma grupları ve ilgili devlet kurumları oluşturarak bu konuda çalışmalar yapan ülkelerdir (Sarigül ve Topcu, 2020).

Geneli Avrupa Birliği’ne üye Avrupa’da bulunan toplamda 30 ülke, 2018 ve 2019 yıllarında Avrupa Blok Zincir Ortaklığı’nı (European Blockchain Partnership – EBP) oluşturan bir bildiri imzalamışlardır. Bu bildiri ile ülkeler, dijital kamu hizmetlerini uluslararası alanda destekleyecek bir Avrupa Birliği Blok Zincir Hizmetleri Altyapısı kurulması için birlikte hareket etmeyi kabul etmişlerdir. Yüksek güvenilirlikli ve gizlilik standartlarına sahip olan bu altyapı ile kullanışlı bir yol izlenmeye çalışılmıştır. Kurulan bu ortaklık Avrupa’nın Blok Zincir Teknolojileri’nin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için atılan önemli bir adım olarak görülmektedir. Bu ortaklık Avrupa genelindeki bir blok zincir düğümleri ağı olarak kullanılmak amacıyla tasarlanmıştır (Blockchain Türkiye Platformu, 2020).

Günümüzde Dünyada uygulanmakta olan para sistemleri sürekli değişmektedir. Finansal sistem, eski zamanlardaki takas sisteminden kredi kartıyla nakit kullanmadan ödeme sistemlerine kadar gelişmiş ve değişmiştir. Şu anda pek çok ülke Blok Zincir Teknolojisini benimseyerek, ödeme sistemlerine dahil etmeye, yatırım yapmaya ve işlemleri güvenli hale getirmeye çalışmakta ve bu amaç doğrultusunda çeşitli testler yapmaktadır (Sharma, 2019).

Uluslararası büyük kripto şirketlerinin Amerika’da faaliyet göstermek istememe sebeplerinin, ABD Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu tarafından kripto paraların devlet kontrolüne alınacağını söylemesinin caydırıcı bir sebep olduğunu belirtmiştir. Illinois eyaletinde blok zincir teknolojisine destekleneceği söylenmiştir. Eyalet, doğum kayıtlarını ve tanımlama gibi sistemlerini bu teknolojiye geçirmeyi başararak bir proje

uygulaması gerçekleştirmiştir. Bu proje ile kimliklerin güvenliğinin artırılması ve iyileştirilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca ulusal düzeyde, Savunma Bakanlığı İleri Araştırma Projeleri Ajansı ve Pentagon'un, ABD'nin güvenliğini artırmak için blok zincir temelli protokolleri kullanmaya yönelik ciddi çalışmalar yaptığı bilinmektedir (Durbilmez ve Türkmen, 2020).

3.2.2. Türkiye'nin Blok Zincir Teknolojisine Bakışı

Türkiye'de finansal olarak ilk blok zincir teknolojisinin kullanıldığı proje, Eylül 2018'de Borsa İstanbul Bilişim Teknolojileri ekibi tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma ile ilgili herhangi bir teknik doküman yayınlanmamış, sadece projenin içeriği ve amacı Borsa İstanbul'un internet sitesinde yer alan duyuru ile ilan edilmiştir (Borsa İstanbul, 2018).

Son zamanlarda diğer dünya ülkeleri gibi Türkiye'de blok zincir konusuna büyük bir oluşum başlamıştır. Bu konuyla ilgili çalışmalar yapmak için çeşitli vakıflar, topluluklar ve araştırma merkezleri kurulmuştur. Tübitak Bilgem tarafından kurulmuş olan Blok Zincir Araştırma Laboratuvarı, "Blok zincir ve dijital para konularında akademik açık literatürün takip edilmesi, katkı sunulması, pratik uygulamalarındaki teknolojik altyapıların incelenmesi ve analiz edilmesi, Blok zincir ve dijital para teknolojileriyle ilgili olarak akademik bitirme projeleri/yüksek lisans/doktora tezleri ile uluslararası literatüre katkı verilmesi" (blockchain.bilgem.tubitak.gov.tr, 2018) amaçları ile yola çıkmıştır. Bu sayede blok zincir teknolojisi konusunda yapılan çalışmalara ve uygulama denemelerine büyük bir yol gösterici olmuştur.

Birçok üniversite ve kurumların verdiği eğitimlerin dışında Tübitak tarafından Ankara'da düzenlenmiş olan Birinci Blok Zincir Çalıştayı bu konuda düzenlenmiş en kapsamlı etkinlik olarak gösterilebilir. Etkinlikte, çalışmalarını sunan akademisyenler, geliştirmecilere teknik destek verebilecek yurt dışından gelen konuklar ve devletin ilgili kurumlarından misafirler, Türkiye'nin blok zincir konusunda nasıl bir yol izleyeceğini tartışmışlardır. TCMB, Hazine Müsteşarlığı ve Takasbank gibi kurumların da bu konuyu yakından takip ettiği ve desteklediği belirtilmiştir (Durbilmez ve Türkmen, 2020).

3.3. Endüstri 4.0. ve Blockchain

Endüstri 4.0 ile birlikte makinelerin birbirleriyle iletişim halinde olması, toplanan verilerin depolanıp saklanması ve işlemlerin bu veriler üzerinden yapılmasının söz konusu olacağı düşünülmektedir. Ancak bu verilerin manipüle edilememesi ve makinelere dışarıdan müdahale olunamaması için yüksek güvenlik önlemleri almak gerekmektedir. Şu an bu güvenliği sağlamak için en uygun teknoloji blok zincir teknolojisidir. Blok zincir şu an için kripto paraların alt yapısını oluşturan bir teknoloji olarak bilinse de verilerin kaydının tutulması ve güvenliğinin sağlanmasında önemli rol oynayabilmektedir. Blok zincir merkezi olmayan bir ağdaki farklı taraflar arasında paylaşılan, şeffaf, denetlenebilen ve bir kere kaydı oluşturulduğunda asla silinemeyen bir zincir olduğu için verilerin korunması ve şeffaflığı açısından çok önemli bir yere sahiptir (Riedel, 2016).

Kaydedilen işlemler genellikle finansal, ticari, endüstriyel veya sistem etkinlikleri gibi belirli faaliyetlerin bir sonucu olarak oluşturulmaktadır. İşlemleri depolayan bloklar şifreleri birden çok sitede çoğaltılmakta ve değiştirilememektedir. Örneğin, bir fabrikadaki amirler bir araya gelerek belirli koşullarda uygulanması gereken bazı prosedürler oluşturabilmektedir. Bu durumda onları kuruluşlar denetlemekte ve herkes tarafından onaylandıktan sonra bu prosedür blok zincirine eklenmektedir. Blok zincire eklenen bu şifreli bilgiler birden çok yere gönderilebilmektedir. Bu kuralları herkes görebilmekte fakat kimse değiştirememektedir. Yakın zamandan bir örnek verilecek olursa Volkswagen, verilerde arabalarının emisyon oranının çok fazla olduğunu tespit etmiş ama herkesten saklamıştır ve sonraki testlerde bu sorunu gizlemek için çeşitli yollara başvurmuştur. Eğer

blok zincir teknolojisi kullanılıyor olsaydı orijinal emisyon verileri şeffaf ve silinemez bir kayıt oluşturulabilmesi mümkün olacaktı. Bu sayede Volkswagen (VW) verileri değiştirilerek manipülasyon yapılamayacaktı (Pınar, 2016).

Günümüzde henüz çok yaygın olarak kullanılsa da Endüstri 4.0 ile birlikte gelişen teknolojiler sayesinde fabrikalarda insana olan ihtiyacın azalıp işlerin makineler arası iletişim kurularak otonom bir şekilde yapılacağı takdirde bu iletişimi korumak, dışarıdan müdahale edilerek makinelerin bozulması ya da yanlış şekilde çalışmasını engellemek amacıyla iletişimde blok zincir teknolojisinin kullanılması olasıdır. Bu sayede makinelerin komutları, işleyişleri çalışanlar ya da üst yönetim tarafından her zaman görülüp kontrol edilerek yetkisi olmayan hiç kimse tarafından sisteme müdahalede bulunulamaz ve değişiklik yapılamaz.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sanayi devrimleri ülkelerin ekonomik anlamda gelişimlerinde çok büyük bir görev üstlenmiştir. Sanayileşmiş ülkelerde artı değer yaratmak için şu an sanayileşmenin dördüncü adımı olan Endüstri 4.0 şekillenmektedir. Bu gelişme 1970'lerde başlayan ve üretimde yüksek düzeyde otomasyon sağlamak için elektronik ve bilgi teknolojileri kaynaklı üçüncü endüstriyel devrimin devamı niteliğindedir (Fırat ve Fırat, 2017: 222). Günümüzde imalat sanayi üzerinde Endüstri 4.0'ın etkileri görülmektedir ve gelecekte de bu etki hem imalat hem de diğer sanayilerde artarak devam eden bir etki gösterecektir. Çünkü Endüstri 4.0 makine ile insanın işbirliği içinde olduğu robotların çok önemli rol oynadığı bir sistemdir ve bu sistemde eşine rastlanmamış düzeyde verimlilik elde edilmesini sağlayacak gelişmeler yaşanacaktır. Endüstri 4.0 ile dijital dönüşüm sürecinde büyük ilerleme kaydedilecek ve insanlarla sistemlerin birbirleriyle bağlantısı yaygın ve etkin bir şekilde sağlanmış olacaktır (Yıldız, 2018: 554).

2008 yılında Satoshi Nakamoto lakabını kullanan kişi ya da kişiler tarafından icat edilen Bitcoin, internet ortamında 3.taraflara ihtiyaç olmadan düşük bir maliyetle dünyanın her bölgesine istenilen zamanda değer transferini gerçekleştiren sistem olarak tanımlanmıştır. Aradan geçen 10 yılda Bitcoin'in kabul görme oranının arttığını ve kripto para dünyasında 1000'in üzerinde alt coin üretildiği görülmektedir (Öztürk vd., 2018: 227).

Blok zincir teknolojisi sadece bir kripto para birimi için geliştirilmiş bir teknolojik altyapı değildir. Aynı zamanda sayısal anlamda ifade edilebilen her türlü değerın güvenilir bir merkezi otoriteye ihtiyaç duymadan el değiştirmesini sağlayan ve yapılan tüm işlemlerin bütün kullanıcılar tarafından takip edilebilmesini mümkün hale getiren bir yapıdır. Yapılan işlemlerde şeffaflık, takip edilebilirlik ayrıca geriye dönük silme veya düzeltme işlemi yapılamaması gibi özelliklerinden dolayı işlem güvenliğinin yüksek olduğu bir yapı olarak öne çıkmaktadır (Kırbaş, 2018: 81).

Bitcoin, arkasında herhangi bir ülke veya merkezi sistem olmaması nedeniyle küresel ekonomideki verilerin değişmesinden etkilenmemekte ve dalgalanmanın gelişmiş ülkelere göre daha yüksek olduğu gelişmekte olan ülke yatırımcıları için ülke riskini sınırlandıran bir yapı sunmaktadır. Ayrıca söz konusu ülkelerde internetin kullanım yaygınlığına rağmen bankacılık sisteminin henüz tam oturmamış olması da Bitcoin'in bu ülkeler için pratik, alternatif ve daha ucuz bankacılık hizmeti sunmasını sağlamaktadır. Söz konusu özellikler Bitcoin'in gelişmekte olan ülkelerdeki kullanımını yaygınlaştırmaktadır (Öztürk vd., 2018: 228).

Blok zincir teknolojisi bilinirliğini ortaya çıkan ilk kripto para olan Bitcoin vasıtasıyla artırmıştır. Gelecekte gelişerek günlük hayatımızın bir parçası haline geldiğinde oluşturacağı büyük etki sonucunda gerçek devrimin kripto paranın altyapısını oluşturan

blok zincir teknolojisinin olacağı söylenebilir. Teknolojinin ilerlemesiyle insanlar yaşamın her alanında hıza alışmış ve ihtiyaç duyar hale gelmiştir. Bu alışkanlık teknolojiyle birleştiğinde bu ihtiyaçları karşılanacaktır. Günümüzde insanlar, çoğunlukla alışverişlerini yanlarında taşıdıkları cüzdan, çanta gibi eşyaların içindeki para ve kartlarla gerçekleştirmektedir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte tabii ki bu fiziksel sistemde değişim ve dönüşüm gerçekleşeceği olasıdır (Dilek, 2018: 29).

Birçok kesim tarafından dile getirilerek tartışma konusu olan Bitcoin ve diğer kripto paralarda aşırı fiyat oynaklığı nedeniyle dalgalanmalar yaşanabilir. Ancak burada asıl önemli olan teknolojinin ilerleyişi ile birlikte gelecekte kripto paraların gündelik hayatımızın değişmez bir parçası olacağı yönündedir.

Bu çalışmada geçmişten günümüze kadar olan endüstriyel devrimler ele alınmış ve son devrim olan Endüstri 4.0'dan bahsedilmiştir. Ayrıca bu son devrimde yer alan Bitcoin ve blok zincir teknolojisi de ele alınarak 2008'den bu yana gösterdiği gelişmelerden bahsedilmiştir. Çalışmanın günümüz teknolojileri konusunda bilgi vermek ve teknolojik gelişmelerin günlük hayatı nasıl etkilediği ve gelecekte nasıl etkileyeceğini göstererek farkındalık sağlamak hususunda katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

1. AKBULUT, U. (2011). “Sanayi Devrimi Dünyanın Gidişini Değiştirdi” s.4, <http://www.uralakbulut.com.tr/wp-content/uploads/2009/11/SANAYI%20DEVRI%20DUNYANIN%20GIDISINI%20DEGISITIRDI.pdf>, 12.06.2018.
2. AVUNDUK H. ve AŞAN H. (2018). “Block Zinciri (Blockchain) Teknolojisi ve İşletme Uygulamaları: Genel bir değerlendirme”, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 33(1), 369-884.
3. AYVAZ, Z. R., KIRBAŞLAR, F.G. ve GÜNEŞ, Z. Ö. (2010). “Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Kimya Öğretiminde B de Materyali Kullanımına İlişkin Düşünceleri”, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi, 14(2), 1-18.
4. BLOCKCHAIN TÜRKİYE PLATFORMU (2020). “Avrupa Blokzinciri Altyapısı (EBSI) Devreye Girdi.” <https://bctr.org/avrupa-blokzinciri-altyapisi-ebisi-devreye-girdi-14246/>, Erişim Tarihi: 15.07.2020.
5. BORSA İSTANBUL (2020). www.borsaistanbul.com, Erişim Tarihi: 14.08.2020.
6. BULUT, E. ve AKÇACI, T. (2017). “Endüstri 4.0 ve İnovasyon Göstergeleri Kapsamında Türkiye Analizi”, ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi, 12(7), 18-23.
7. CARPENTER, A. (2016). “Portfolio diversification with Bitcoin”. Journal of Undergraduate in France, 3(1), 1-27.
8. COINMARKET (2020). www.coinmarket.com 20.12.2020.
9. ÇARKACIOĞLU, A. (2016). “Kripto-Para Bitcoin”, Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Dairesi, İstanbul.
10. ÇAVUŞOĞLU, C. (2015). “Yükselen Finansal Teknolojilerin Ekonomi Politikası: Fintek ve Bitcoin Örnekleri”,Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Muhasebe Genel Müdürlüğü, Ankara.

11. ÇETİNER, M. (2018). “Bitcoin (Kripto Para) ve Blok Zincirin Yeni Dünyaya Getirdikleri”, *İstanbul Journal of Social Sciences*, 5(20).
12. DİLEK, Ş. (2018). “Blockchain teknolojisi ve Bitcoin”, *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı(SETA) Dergisi*, 4(231).
13. DULUPÇU, M. A., YİYİT, M., ve GENÇ, A. G. (2017). Dijital Ekonominin Yükselen Yüzü: Bitcoin'in Değeri ile Bilinirliği Arasındaki İlişkinin Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22 (Kayfor 15 Özel Sayı), 2241-2258.
14. DURBİLMEZ, E. S. ve TÜRKMEN, Y. S. (2020). “Blockchain Teknolojisi ve Türkiye Finans Sektöründeki Durumu”, *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1).
15. ENDÜSTRİ OTOMASYON DERGİSİ (2016). “Farklı açılardan Endüstri 4.0”, <http://www.endustriotomasyon.com/tr/icerik/sayfa/farkli-acilardan-endustri-4.0>, 12.06.2018.
16. FIRAT, Oktay Z. ve FIRAT, Seniye Ü. (2017). “Endüstri 4.0 Yolculuğunda Trendler ve Robotlar”, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46(2), 15.
17. FIRAT, Oktay Z. ve FIRAT, Seniye Ü. (2017). “Sanayi 4.0 Devrimi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme: Kavramlar, Küresel Gelişmeler ve Türkiye”, *Toprak İşveren Dergisi*, 114, 10-23.
18. GUPTA, M. (2017). “Blockchain For Dummies”, IBM Limited Edition. ed. John Wiley & Sons, Inc.
19. GÜLTEKİN, Y., ve BULUT Y. (2016). “Bitcoin Ekonomisi: Bitcoin Eko Sisteminden Doğan Yeni Sektörler ve Analizi”. *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(3), 82-92.
20. IANSITI, M., LAKHANI, K. (2017). “The Truth About Blockchain”, *Harvard Business Review*, 95(1) , 118-127.
21. KAVRAKOĞLU F. (2014). “Sanayi Devrimleri”, <http://blog.kavrakoglu.com/tag/ikinci-sanayi-devrimi>, 10.06.2018.
22. KIRBAŞ, İ. (2018). “Blokzinciri Teknolojisi ve Yakın Gelecekte Uygulama Alanları”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 9(1): 75-82.
23. MOUGAVAR, W. ve BUTERİN, V. (2016). “The Business Blockchain: Promise, Practice and Application of the Next Internet Technology”, Wiley.
24. NAKAMOTO, S. (2008). “Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System” , <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>, 15.06.2018.
25. ÖZTÜRK M. B., ARSLAN H., KAYHAN T, UYSAL M. (2018). “Yeni Bir Hedge Enstrümanı Olarak Bitcoin: Bitconomi” *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(2), 217-232.
26. ÖZTÜRKCAN S. (2016). “4. Sanayi Devrimi”, *ODTÜ Metalurji ve Malzeme Mühendisliği Bölümü 50. Yıl Sempozyumu*, http://ellinciyilmete.com/sunum/acilis_sunumu_13.pdf, 07.06.2018.
27. PAMUK, NURTEN S. ve SOYSAL, M. (2018). “Yeni Sanayi Devrimi Endüstri 4.0 Üzerine bir İnceleme” <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/425305>, 11.06.2018.

28. PINAR, H. (2016). “Volkswagen (VW) Grubu Dizel Arabalarındaki Emisyon Manipülasyonu ve Hukuki Sonuçları”, İÜHFİM C. LXXIV, 2.
29. PIXABAY (2018). www.pixabay.com, 10.06.2018.
30. PRYPTO (2016). “Bitcoin for Dummies” , a While Brand.
31. RIEDEL, D. (2016). “Will blockchain drive the fourth Industrial Revolution?”, <https://readwrite.com/2016/05/09/blockchain-new-ir>, 10.06.2018.
32. SAGONA-STOPHEL, K. (2015). “Bitcoin 101: How to get started with the new trend in virtual currencies”, White Paper, Thomson Reuters.
33. SCHUEFFEL, P. (2016). “Taming the Beast: A Scientific Definition of Fintech”, Journal of Innovation Management, Vol: 4, Iss: 4, 32-54.
34. SCHWAB K. (2016). “Dördüncü Sanayi Devrimi”, Çev: Zülfü Dicleli, Optimist Yayıncılık, İstanbul.
35. SHIN, L. (2015). “Bitcoin Blockchain Technology in Financial Services: How The Disruption Will Play Out”, Forbes, <https://www.forbes.com/sites/laurashin/2015/09/14/bitcoin-blockchain-technology-in-financial-services-how-the-disruption-will-play-out/#4ec2fe455edf>, 18.06.2018.
36. TAPSCOTT D. ve TAPSCOTT A. (2016). “Blockchain Revolution: How the Technology Behind Bitcoin Is Changing Money”, Business, and the World, London.
37. TOPCU, A. B. ve SARIGÜL, S. S. (2020). “Dünyada ve Türkiye’de Blok Zinciri Teknolojisi: Finans Sektörü, Dış Ticaret ve Vergisel Düzenlemeler Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi, 27-29.
38. USTA, A. ve DOĞANTEKİN, S. (2017). “Blockchain 101”. Kapital Medya Hizmetleri A.Ş., İstanbul.
39. VARDI, N. (2016). “Bit by Bit: Assessing the Legal Nature of Virtual Currencies”. In Bitcoin and Mobile Payments, Palgrave Macmillan, London.
40. VIGNA P. ve CASEY. M.J. (2017). “Kriptopara Çağı: Bitcoin ve Dijital Paranın Küresel Ekonomik Sistemlere Meydan Okuması” Buzdağı Yayınları.
41. YAĞCI, M. (2018). “Yükselen Finansal Teknolojilerin Ekonomi Politikası: Fintek ve Bitcoin Örnekleri”, İktisat ve Toplum Dergisi, 3(88), 75-77.
42. YEDİYILDIZ, B. (1994). “Tarih”, Meb. Yayınları, 2(5), İstanbul.
43. YILDIZ, A. (2018). “Endüstri 4.0 ve Akıllı Fabrikalar”, Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 3(22).

ÇİMENTO SEKTÖRÜNDE ENTEGRE RAPORLAMADA ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ANALİZİ

ENVIRONMENTAL SUSTAINABILITY ANALYSIS IN INTEGRATED REPORTING IN CEMENT INDUSTRY

Vesile ÖMÜRBEK*, Özge ACUN**

* Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü Muhasebe ve Finansman ABD, vesileomurbek@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8647-1708

** Doktora Öğrenci, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD Muhasebe ve Finansal Yönetim Bilim Dalı, acunozge@outlook.com, ORCID: 0000-0001-7477-5974

ÖZ

Küreselleşmeyle birlikte bilgi kullanıcılarının istekleri de değişime uğramıştır. Bilgi kullanıcıları işletmelerden yalnızca finansal bilgileri değil, sosyal ve çevresel performanslarına ait bilgileri de talep etmeye başlamıştır. İşletmeler de bu değişimin getirdiği gereklilik konusunda finansal bilgileri içeren finansal tabloların hazırlanmasının yanında finansal olmayan bilgileri de içeren raporlar yayınlamaya başlamışlardır. Hem finansal hem de finansal olmayan bu bilgilerin birlikte üretildiği entegre raporlama ise bu isteğe cevap niteliğindedir.

Bu çalışmada da işletmelerin hazırlamış oldukları entegre raporların çevresel boyutlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Türkiye’de çimento sektöründe faaliyette bulunan ve entegre rapor hazırlayan 4 firma çalışmaya dahil edilmiştir. Bu firmaların hazırladıkları entegre raporların çevresel boyutları, GRI G4 standartlarına göre incelemeye tabii tutulmuştur. Çalışma sonucunda, Türkiye’de çimento sektöründe faaliyette bulunan ve entegre rapor yayınlayan firmaların genel olarak hazırladıkları entegre raporların çevresel boyutlarında sundukları bilgilerin GRI G4 unsurlarının gereklilikleri ile uyumluluk gösterdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Entegre Raporlama, Çevresel Sürdürülebilirlik, Çimento Sektörü

Jel Kodları: F64, L61, O44, S5.

ABSTRACT

Requests of information users have changed with globalization. Information users have begun to request from businesses not only financial information, but also information on their social and environmental performance. As a result of this change and requirement, enterprises now issue not only financial statements but also reports containing non-financial information. Integrated reporting, in which both financial and non-financial information are combined, can meet this demand.

In this study, we aim to investigate the environmental aspects of the integrated reports that are drawn up by enterprises. Four companies operating in the cement industry in Turkey and preparing integrated reports were included in the study. The environmental aspects of the integrated reports drawn up by these companies are investigated in accordance with Global Reporting Initiative (GRI) G4 Guidelines. The study results show that information provided by companies operating in the cement industry in Turkey and publishing integrated reports in the environmental aspects of their general integrated reports are in compliance with the requirements of the G4 Guidelines.

Keywords: Integrated Reports, Environmental Sustainability, Cement Industry.

Jel Codes: F64, L61, O44, S5.

1. GİRİŞ

İşletmelerin yalnızca devlet ve hissedarlarına karşı değil, tedarikçiler, müşteriler, toplum ve doğal çevre gibi tüm paydaşlarına karşı sorumlulukları vardır. Küreselleşen dünya, hızla gelişen teknoloji gibi değişim ve gelişmeler, işletmecilik alanında da birçok yeniliği beraberinde getirmiştir. Tüm bu yeniliklere paralel olarak da işletme paydaşlarının işletmelerden talep ettikleri bilgilerin niceliği ve niteliği de dönüşüme uğramıştır. Geçmiş zamanda bilgi kullanıcıları için sadece finansal bilgiler yeterli olurken günümüzün bilgi kullanıcıları işletmelerin faaliyetlerini gerçekleştirirken ortaya çıkardığı tüm çıktılar adına finansal ve finansal olmayan bilgileri talep etmektedir. Bu talep karşısında işletmelerin faaliyetleri sonucu elde ettikleri finansal ve finansal olmayan bilgilerin birbirleri ile entegre bir biçimde sunulması yaklaşımı geliştirilmiştir.

İşletmelerin faaliyetlerini gerçekleştirirken doğal kaynakları hızlı bir biçimde tüketmesi ve doğal çevreye vermiş oldukları zararlar ise çevresel sürdürülebilirlik kavramına olan önemi artırmıştır. İşletmelerin gelecek nesiller için daha yaşanabilir bir çevre bırakmak adına hassas davranmaları ve bu konu dahilinde gerçekleştirmiş oldukları faaliyetlerin çevresel boyutunun paydaşlarla paylaşılması ise yine entegre raporlar sayesinde olmaktadır. Entegre raporlama işletmelerin devamlılıklarını gerçekleştirirken sadece ekonomik bilgilerin değil, sosyal ve çevresel bilgilerin de bilgi kullanıcılarıyla buluşmasına yardımcı olmaktadır.

Dolayısıyla hızla gelişen teknoloji sonrasında bilgi ihtiyacındaki değişimler, doğal kaynakların hızla tükenmesi, tükenen kaynakların ikame edilmesinin gerekliliği küreselleşme ile beraber gelen gelişmelere neden olmaktadır. Bu bağlamda, işletmelerin gelecek nesiller adına daha yaşanabilir bir çevre bırakabilmeleri için faaliyetlerde bulunması, bu faaliyetlerin entegre rapor sayesinde bilgi kullanıcıları ile buluşturulması bu gelişmeler neticesinde gerçekleşen işletmecilik alanındaki yenilikler arasındadır. Bu araştırmanın amacı da, işletmelerin hazırladıkları entegre raporların çevresel sürdürülebilirlik boyutunun, küresel ölçekte kabul gören ve en önemli kaynaklardan biri olarak kabul edilen Küresel Raporlama Girişimi/İnisiyatifi (Global Reporting Initiative-GRI) kapsamında incelenmesidir. Bu amaca uygun olarak araştırmanın kapsamını ise, çevresel sürdürülebilirlik kavramı kapsamında en fazla sorumluluk taşıyan sektörlerden biri olan çimento sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin hazırladıkları entegre raporlar oluşturmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Entegre Raporlama ve çevresel sürdürülebilirlik ile ilgili konularda yapılan bazı çalışmalara aşağıda değinilmiştir.

Solomon ve Maroun (2012) yapmış oldukları çalışmada, entegre raporlamanın sosyal, çevresel ve şeffaflık raporlaması üzerindeki etkisini değerlendirmek için Güney Afrika'da faaliyet gösteren 10 şirketin yıllık raporlarını analiz etmişlerdir. Elde edilen bulgular neticesinde, raporda yer alan çevresel, sosyal ve şeffaflık konularına ait bilgilerin birbirlerinde farklı olduğu ve şeffaflık ile karşılaştırıldığında sosyal ve çevresel bilgilerin raporlanmasında önemli bir artış olduğu tespit edilmiştir.

Vintro vd. (2013: 155-163), İspanya'daki maden işletmelerince çevresel uygulamaların benimsenmesini inceledikleri çalışmada, işletmelerin kendilerini çevresel sürdürülebilirlik konusuna adadıklarını, işletmelerin çoğunun faaliyetlerinin çevre üzerindeki etkilerini anladıklarını ve doğal kaynakların sorumluluğunu önemsedikleri sonucuna ulaşmışlardır.

Chersan (2015: 91-101), araştırmasında küresel çapta işletmelerin 2014 yılında yayınladıkları entegre raporları içerik analizine tabii tutmuştur. İçerik analizi sonucunda, raporlamanın yalnızca Güney Afrika'da değil, küresel olarak artış gösterdiğini, söz konusu artışın bilgi ve bilgiler arasında bağlantıyı artırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Gençoğlu ve Aytaç (2016: 51-66), BIST sürdürülebilirlik endeksinde yer alan işletmelerin yıllık faaliyet raporlarının incelenerek çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik konusundaki uygulamalarının analiz edilmesini amaçlamışlardır. Analiz sonuçlarına göre, çevresel sürdürülebilirlik konusunda örnekleme konu olan işletmelerin çalışmalarının arttığı ve çevreye verilen önemin daha fazla dikkate alındığı tespit edilmiştir. Sosyal sürdürülebilirlik konusunda söz konusu faaliyet raporlarından elde edilen bilgilerin 2015 yılına kadar artış gösterdiği ve 2012 yılından itibaren araştırmaya dahil edilen firmaların tamamının raporlarında sosyal sürdürülebilirlik konusunda bilgiler sunduğu tespit edilmiştir.

Ercan ve Kestane (2017: 73-86), 2016 yılında Türkiye'deki işletmelerin hazırlamış oldukları raporların, IIRC tarafından hazırlanan entegre raporlama çerçevesi esas alınarak içerik analizlerinin yapılmasını amaçlamışlardır. İçerik analizi sonucunda Argüden Yönetişim Akademisi'nin sermaye ögelerine ilişkin bilgilerin IIRC çerçevesi ile uyumsuz olduğu, çimento sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin yayınlamış oldukları entegre raporların, değer yaratma süreci konusunda farklılıklara sahip olduğu, Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası'nın IIRC kapsamında, içerik, sunum, sunulan bilginin niteliği ve değer yaratma sürecinin ilgili çerçeveye uyumlu olduğu tespit edilmiştir.

Yüksel ve Aracı (2017: 729-748) çalışmalarında hizmet işletmelerine ait raporların entegre raporlama ilkeleri ile uyumunun tespit edilmesi, yasal sistem ve sürdürülebilir rekabet endeksi ülke sıralamasının entegre rapor hazırlama eğilimi üzerindeki etkisinin incelenmesi ve elde edilen analiz sonuçlarının endüstri işletmelerine ait analiz sonuçlarının ile karşılaştırılmasını amaçlamışlardır. Örnekleme dahil edilen raporların büyük bir çoğunluğunun Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi içerik ögelerine uygun olarak hazırlandığı, ancak yasal sistem ve sürdürülebilir rekabet endeksi ülke sıralamasının işletmelerin entegre rapor hazırlama eğilimi üzerinde bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Surty vd., (2018: 1-22) yapmış oldukları araştırmada, Güney Afrika'daki kamu işletmelerinin 2013, 2014 ve 2015 yılları mali dönemleri için entegre raporların niteliği ve kapsamının King III ve Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesine göre uyumluluğunu puan kartı yaklaşımı ile analiz etmişlerdir. Araştırma sonucunda entegre raporların 2013 yılına göre ilerleyen yıllarda sunduğu bilgilerin arttığını ancak incelenen üç yılın hiçbirinde işletmelerin mükemmel düzeyde açıklama yapmadığını tespit etmişlerdir.

Dereköy (2018: 589-608), Çimento sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin yayınladıkları entegre raporlama içeriklerinin Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesine uygunluğunun araştırılmasını amaçlamıştır. Analize tabi tutulan işletmelerin yayınlamış oldukları entegre raporlarda sunulan bilgilerin, büyük oranda içerik ögeleri ile uyumlu olduğu ancak, entegre raporların standart bir formata sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kaymak ve Serçemeli, (2019: 62-76), yapmış oldukları araştırmada Konya Çimento'nun 2016 yılına ait faaliyet raporunun içerik analiz yöntemi ile incelenmesini amaçlamışlardır. Yapılan incelemeler sonucunda araştırmaya konu olan işletmeye ait faaliyet raporunun entegre rapor ilkelerine uyum skorunun düşük olduğu tespit edilmiştir.

Marrone ve Oliva (2019: 110-120), Güney Afrika'da entegre raporların IIRC çerçevesi ile uyum düzeyini analiz etmeyi amaçlamışlar ve yapılan incelemeler sonucunda Güney Afrika işletmelerinin IIRC çerçevesiyle yüksek düzeyde uyum sağlayan entegre raporlar sunduğunu ve firma büyüklüğünün, firma karlılığının ve finansal kaldıraç oranının entegre raporların IIRC gerekliliklerine uyum düzeyini olumlu etkilediğini tespit etmişlerdir.

Acharya ve Abhishek (2020: 33-36), yapmış oldukları araştırmada Küresel Raporlama Girişiminin çevresel muhasebeye yönelik yapısal bir çerçeve sağlamada, çevresel muhasebenin GRI standartları ile uyumlaştırılması amaçlanmaktadır. Yapılan araştırma sonucunda, çevre muhasebesi için GRI tabanlı yapısal çerçevenin çevre muhasebesi

uygulamalarını daha ileriye götüreceği, finansal bilgi raporlama ve açıklama sürecinin karmaşıklığını ortadan kaldıracak ve işletmeler için daha avantajlı olduğu sonucuna varmıştır.

Entegre raporlama ile ilgili literatür taraması yapıldığında araştırmaların çoğunluğu, incelenen entegre raporların içeriklerinin Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesine uyum düzeyi ve sağladıkları bilgi düzeyleri gibi konuların incelendiği tespit edilmiştir. Literatürden farklı olarak bu araştırmada ise, çalışma alanı doğal çevre olan çimento sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin hazırladıkları entegre raporların çevresel sürdürülebilirlik faaliyetleri kapsamında sunmuş oldukları bilgilerin GRI G4 unsurlarına uyumlulukları analiz edilmektedir.

3. ENTEGRE RAPORLAMA

Klasik kurumsal raporlamanın, farklı paydaşların bilgi ihtiyaçlarını karşılama konusunda yetersiz kaldığı yönündeki endişeler giderek artmakta ve bu endişelere cevap olarak işletmeler klasik finansal raporlama sistemlerinin içerisine finansal olmayan bilgilerini de ekleyerek bilgi kullanıcılarının beklentilerini karşılamaya çalışmaktadır. Söz konusu bu finansal olmayan bilgiler sürdürülebilirlik raporları, kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) raporları ya da yıllık raporlar olmak üzere bir dizi mekanizma yardımıyla raporlanmaktadır. Fakat bu raporlara dahil edilen mali nitelikte olmayan bilgiler hazırlanan raporların daha karmaşık bir hal almasına sebep olmaktadır. Buna ilaveten, finansal olmayan bilgilerin dâhil edildiği raporlar, bilgi kullanıcılarının işletme hakkında anlayışlarını kolaylaştırabilecek şekilde de sunulmamaktadır (Yıldırım ve Kocamış, 2018: 47).

1980'li yıllardan sonra sosyal ve çevresel faktörlerin yoğun bir biçimde tartışılmaya başlamasıyla beraber, klasik finansal tabloların işletmelerin gerçek durumlarını yansıtmada yetersiz kalmaya başlaması nedeniyle finansal tabloların yanında yönetim açıklamalarına, finansal olmayan bilgiler de yayımlanmaya başlamıştır (Aydın, 2015: 21).

Entegre düşünce, tüm işletme paydaşlarının ortak bir amaç içerisinde olmasını, değer zincirinin etkin bir biçimde çalışmasını hedeflemektedir. Entegre düşünceye dayalı bir iş modelinin sonucu olarak ortaya çıkan entegre raporlama, finansal ve finansal olmayan bilgileri bir arada içeren, iş modeli, stratejik hedefler, bütüncül performans ve yönetim hakkında öz, kısa ve şeffaf bilgileri içeren raporlardır (Güney, 2018: 4-10). Entegre Raporlama (ER), en basit tanımıyla, mevcut finansal raporlama yapısına firmaların stratejisi, yönetim yapısı ve performansları hakkında da ilave bilgilerin dahil edilmesi ile oluşturulmakta ve temel amacı, firmalar hakkında bütüncül bir resim çizmektir (Mitchell, 2016: 38). Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi (IIRC- International Integrated Reporting Council) ise entegre raporlamayı, "Entegre Faaliyet Raporlaması bir işletmenin stratejisinin, yönetim yapısının, performansının ve hedeflerinin kısa, orta ve uzun vadede ne şekilde değer ürettiğinin iletişimini yaptığı süreçtir." şeklinde tanımlamaktadır. Entegre raporlamanın amaçları ise IIRC tarafından dört noktada toplanmıştır (IIRC, 2021: 2).

- Daha verimli ve üretken bir sermaye sağlanması amacıyla finansal sermaye sağlayıcılara sunulan bilgilerin kalitesini iyileştirmek.
- Kurumsal raporlamaya, farklı raporlama yollarından faydalanan ve bir kuruluşun zaman içerisinde değer yaratma yeteneğini maddi yönde etkileyen tüm faktörleri ileten daya uyumlu ve verimli bir yaklaşımı teşvik etmek.
- Geniş sermaye tabanı (finansal, üretilmiş, entelektüel, insan, sosyal ve ilişki ve doğal) için hesap verebilirliği ve idareyi geliştirmek ve bunların karşılıklı bağımlılıklarının anlaşılmasını sağlamak.

- Kısa, orta ve uzun vadede değer yaratmaya odaklanan entegre düşünmeyi, karar vermeyi ve eylemleri desteklemek.

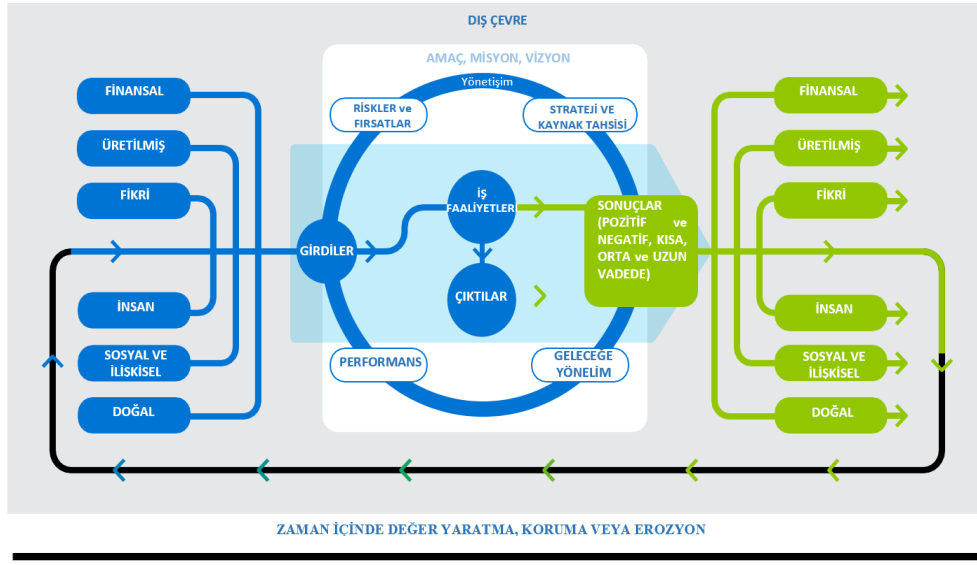
Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi 2010 yılında kurulmuş, Eylül 2011’de Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi tarafından ilk Tartışma belgesini yayımlanmış ve akabinde 2011 Yılı Ekim ayında, IIRC pilot programı başlatılmıştır. Haziran 2012’de ise Çerçevenin taslak metni yayınlanmıştır. Yayınlanan taslağa ilişkin tüm görüşlerin dikkate alınması sonucunda Aralık 2013’te Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesinin son hali kamuoyu ile paylaşılmıştır (Yıldırım ve Kocamış, 2018: 58). Buna ilave olarak Ocak 2021’de Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi güncel hali ile yayımlanmıştır. ER çerçevesi, “Giriş” ve “Entegre Rapor” olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Çerçevenin ilk kısmını oluşturan giriş bölümünde, çerçevenin kullanışı ve temel kavramlar, ikinci kısmı oluşturan entegre rapor kısmında ise raporun hazırlanmasında baz alınan kılavuz ilkeler ve raporun içeriğinde olması beklenen içerik öğeleri bölümü bulunmaktadır (IIRC, 2021: 4).

Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi’ne göre Entegre bir rapor, kuruluşun zaman içerisinde değeri nasıl oluşturduğunu, koruduğu veya tükettiğini açıklar. Değer yalnızca kuruluşlar tarafından ya da kuruluşların içerisinde yaratılmaz, korunmaz veyahut da tüketilmez. Kuruluşlar “dış çevreden etkilenir, paydaşlarla ilişkiler yoluyla yaratılır, çeşitli kaynaklara bağlıdır. Bu nedenle bir ER aşağıdakiler hakkında bilgi sunmayı amaç edinmelidir. Söz konusu bu bilgiler (IIRC, 2021: 15):

1. Bir kuruluşu etkileyen dış çevre
2. ER Çerçevesinde toplu olarak sermaye olarak anılan ve Şekil 1’de finansal, üretilmiş, fikri, insani, sosyal ve ilişkisel ve doğal olarak sınıflandırılan, kuruluş tarafından kullanılan ve etkilenen kaynaklar ve ilişkiler,
3. Kuruluşun kısa, orta ve uzun vadede değer yaratmak korumak ya da tüketmek için dış çevre ve sermaye öğeleriyle nasıl iletişime girdiği

Kuruluşların değeri, faaliyet ve bu faaliyetler ile ilgili olarak yaptırımları, sosyal sorumluluk bilinci, sermaye türü ve mevcut mevzuatları ile ilgili olup (Üreten ve Ercan, 2000: 7) değer yaratma süreci Şekil 1’de gösterildiği gibidir.

Şekil 1: Değerin yaratıldığı, korunduğu veya aşındığı süreç

Kaynak: (Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi, 2021: 22)

Şekil 1.'de değer yaratma sürecinde yer alan iç ve dış faktörler gösterilmektedir. Organizasyonların temelinde iş modeli yatmakta olup, iş modeli sermaye ögelerini girdi olarak kullanıp, ürün ve hizmet gibi çıktılara dönüştürmektedir. Organizasyonun faaliyetleri ve faaliyetleri sonucunda elde etmiş oldukları çıktıları, sermaye ögeleri üzerindeki etkileri açısından sonuçlara yol açar. Bu sonuçlar organizasyonun faaliyetleri ve çıktılarının bir sonucu olarak sermaye ögeleri için olumlu/olumsuz veya kısa, orta ya da uzun vadeli iç ve dış sonuçlardır. Organizasyonların amaç, vizyon ve misyonları ise iş modelini yöneterek organizasyonların tamamını kapsamaktadır. Buna ilave olarak dış çevre ise organizasyonları önemli derecede etkileyen organizasyonların faaliyet gösterdiği alanı oluşturmaktadır.

Organizasyon tarafından zaman içerisinde ortaya çıkartılan değer, organizasyonun faaliyetleri ve çıktıları tarafından sermaye ögeleri üzerinde oluşan artış, azalış ve dönüşümlerle kendini göstermektedir. Yaratılan değer ise birbiriyle ilişkili iki yönü vardır. Aşağıdakiler için yaratılan, korunan ya da tüketilen değer,

- Finansal sermaye sağlayanlara finansal getirileri etkileyen kuruluşun kendisi ve
- Diğerleri (paydaşlar ve büyük oranda toplum)

Fon sağlayan paydaşlar organizasyonun kendisi için yarattığı değerle ilgilenmektedir. Bir organizasyonun kendisi için değer yaratma kabiliyeti ise diğerleri adına yarattığı değerle ilişkilidir (IIRC, 2021: 16). Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi, değer kavramını sermaye ögeleri bağlamında değerlendirmektedir. Başarının yalnızca finansal sermaye ile değil, tüm sermaye ögeleri ile ilişkili olduğunu öngörmektedir. İşletmelerin ürün ya da hizmet üretmek adına kullandıkları değerlere ise sermaye denmektedir ve Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi tarafından sınıflandırılan sermaye ögeleri 6 kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar;

- *Finansal Sermaye*; mal ya da hizmet sunumunda kullanılmak üzere finansman yoluyla elde edilen fon havuzudur.
- *Üretilmiş Sermaye*; mal ya da hizmet üretiminin gerçekleştirilmesi amacıyla bina, ekipman ve alt yapı gibi kullanılan fiziksel nesnelere.
- *Fikri Sermaye*; organizasyonlara ait bilgiye dayalı, patent ve telif hakkı gibi maddi olmayan varlıkları kapsamaktadır.
- *İnsan Sermayesi*; insanların yetkinlikleri, kabiliyet ve deneyimleri, inovasyon ve motivasyonlarını kapsamaktadır.
- *Sosyal ve İlişkisel Sermaye*; kurum ve toplumlar ve paydaş grupları arasındaki ilişkiler.
- *Doğal Sermaye*; hava, su, toprak, madenler, ormanlar biyoçeşitlilik ve ekosistem sağlığı da dahil yenilenebilen ve yenilenemeyen doğal kaynakları kapsamaktadır.

Raporun içeriği hakkında bilgi vererek bilgilerin nasıl sunulduğunu gösteren entegre raporun hazırlanmasında temel olarak kullanılan Kılavuz İlkeler aşağıda sıralanmıştır (IIRC, 2021: 25).

- **Stratejik odak ve geleceğe yönelim:** Bir ER organizasyonun stratejisi ve organizasyonun kısa, orta, uzun vadede değer yaratma yeteneği ile ve sermaye ögelerini kullanımı ve etkileşimiyle nasıl bir ilgisi olduğu hakkında bilgi sağlamalıdır.
- **Bilgiler arası bağlantı:** Bir ER organizasyonun zaman içinde değer yaratma yeteneğini etkileyen unsurların birleşimi, karşılıklı ilişkileri ve aralarında olan bağımlılıkların bütünsel bir resmini sunmalıdır.

- **Paydaşlarla ilişkiler:** Bir ER organizasyonun başlıca paydaşlarıyla kurduğu ilişkilerin doğası ve kalitesi hakkında bilgi sağlamalı ve organizasyonun paydaşların yasal ihtiyaç ve isteklerini ne ölçüde anladığını, hesaba kattığını ve karşıladığını göstermelidir.
- **Önemlilik:** Bir ER organizasyonun kısa, orta ve uzun vadede değer yaratma kabiliyetini önemli ölçüde etkileyen hususlar hakkında bilgi vermelidir.
- **Kısa ve öz olma:** Bir ER kısa ve öz olmalıdır.
- **Güvenirlilik ve eksiksizlik:** Bir ER olumlu veya olumsuz tüm maddi konuları dengeli ve maddi hata içermeyecek şekilde içermelidir.
- **Tutarlılık ve karşılaştırılabilirlik:** Bir ER’da sunulan bilgiler, kuruluşun kendi zaman içine değer yaratma kabiliyeti açısından, diğer kuruluşlarla karşılaştırılmasına olanak sağlayabilecek şekilde sunulmalıdır.

Çerçeve tanımlanan içerik öğeleri ise, “Kurumsal genel görünüm ve dış çevre, kurumsal yönetim, iş modeli, riskler ve fırsatlar, strateji ve kaynak aktarımı, performans, genel görünüş, sunumun temeli” şeklinde sıralanmaktadır (IIRC, 2021, 38). ER içeriğini oluşturan bu içerik öğeleri yoluyla, iş modelinin temel tanımlaması oluşturularak, işletmelerin performansı, beklenti ve yönetimi en önemli noktalara odaklanacak şekilde tartışılmaktadır (Yıldırım ve Kocamış, 2018: 60).

Entegre raporlar işletme paydaşlarına sürdürülebilirliğin ekonomik, sosyal ve çevresel boyutunu birbirlerine entegre bir biçimde sunulmasını sağlayan raporlardır. Özellikle küreselleşmeyle birlikte doğal kaynakların tükenmesi ve yerine ikame edilmemesi, ekolojik dengenin zarar görmesi gibi çevresel konular doğayla etkileşimi bulunan işletmecilik içinde dikkat edilmesi gereken hususlardır. Entegre rapor, işletmelerin üretim ya da hizmet faaliyetlerini gerçekleştirirken doğaya verilen zarar, doğal yaşamı koruyacak ikame ürünlerin kullanımı, yenilenebilir enerji kullanımı ve ilgili yasal mevzuata uyum gibi eylemlerini de bilgi kullanıcılarına sunmalarına imkan sağlamaktadır.

4. ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Sürdürülebilirlik kavramı ilk kez 1982 yılında Dünya Doğayı Koruma Birliği tarafından (IUCN-International Union for Conservation of Nature) Dünya Doğa Şartı Belgesinde yer almış ve insanların yararlandığı kaynakların optimum bir şekilde kullanılarak sürdürülebilirliğin sağlanması, ekosistem ve türlerin bütünlüğünü riske atmayacak biçimde yapılmasını öngörmektedir (Mengi ve Algan, 2003: 19; Aktaran Yazar, 2006: 3-4). Sürdürülebilirliğe ait birçok tanım, çevresel, ekonomik ve toplumsal sürdürülebilirlik olmak üzere üç unsuru kapsayan “üç alt boyut” olduğuna dayanmaktadır. (Krajnc and Glavic, 2005: 551.). Sürdürülebilirlik kavramının en temel özelliği, insan ihtiyaçları sağlanırken doğal kaynakların korunması ve gelecek nesillere daha iyi bir çevre bırakılmasıdır (Collin, 2004: 207).

Çevre; insanoğlu ve diğer canlıların hayatları boyunca etkileşimlerini sürdürdükleri, karşılıklı olarak ilişki içerisinde buldukları fiziki, biyolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel ortamlar olarak tanımlanmaktadır (Ertekin, 2011: 11; Aktaran Kayan, 2018: 484). Ayrıca çevre sadece yaşamın sürdürüldüğü geniş bir alan değil milyonlarca canlının bir arada yaşadığı dev bir ekosistemdir. İnsanlık, hayatının her evresinde çevre ile doğrudan ilişki içerisinde bulunmakta, çevrenin sunmuş olduğu kaynakları kullanmakta ve fayda sağlamaktadır (Tıraş, 2012: 65). Çevre sorunları yerel olmayıp küresel nitelikte olması, çevre sorunlarının en büyük özelliklerinden birisidir. Söz konusu çevre sorunları, insanlığın üzerinde herhangi bir ayrıma gitmeden herkesi etkilemektedir. Bu sebeple çevrenin yalnızca çevrecilerin, çevre eğitiminin verilmesi yalnızca çevre eğitimcilerinin görevi

değildir. Çevrenin korunması yeryüzünde yaşayan tüm insanlığın görevidir (Erten, 2004: 3). Bundan dolayı çevresel sürdürülebilirlik kavramı önem kazanmaktadır.

Mazurkiewicz (2005)'e göre çevresel sürdürülebilirlik işletmelerin üretim safhasında, tesis planlama aşamasında atıkların ve zararlı olabilecek salınımları en aza indirmek, kaynaklarının kullanımında etkinliği artırmak, ülke kaynaklarından gelecek nesillerin üst düzeyde yararlanmasının sağlanması olarak tanımlanmaktadır (Mazurkiewicz 2005; Aktaran Koçak ve Balcı: 2010: 216).

Çevrenin sürdürülebilirliğinin sağlanması için; kaynakların etkin şekilde kullanılması, yasal ve kurumsal düzenlemeler yapılarak önlemler alınması, ihtiyaçların karşılanma noktasında çevreyi tehlikeye sokmayacak çevre ile uyumlu bir kalkınma ve gelişme politikası izlenmesi büyük ölçüde benimsenerek, ilkelere ve eylem planlarına da yansımaları gerekmektedir (Tıraş, 2012: 69).

5. KÜRESEL RAPORLAMA İNİSİYATİFİ / GİRİŞİMİ (GRI)

Sürdürülebilirlik raporlaması konusunda küresel ölçekte kabul gören ve en önemli kaynaklardan biri Küresel Raporlama İnisiyatifidir. Kısaca GRI (Global Reporting Initiative) olarak adlandırılan Küresel Raporlama Girişimi, işletmelerin sürdürülebilirlik raporlarını hazırlamaları için yol gösteren ve uzman kişilerden oluşan kadroya sahip uluslararası bir girişim niteliği taşımaktadır (Sürdürülebilirlik Raporlaması Ulusal İnceleme Raporu, 2016: 21). GRI standartları sürdürülebilirlik raporlaması adına küresel ölçekte standartlardır ve bu standartlar modüler, birbirleriyle ilişkili bir yapıya sahip olan ve birkaç ekonomik, çevresel ve sosyal boyut için küresel çapta en iyi uygulamayı temsil etmektedir (www.globalreporting.org/standarts, erişim tarihi: 15.05.2020).

Tüm dünya genelinde yaygın olarak kullanılan kapsamlı bir sürdürülebilirlik raporlama çerçevesi olan GRI, getirdiği raporlama ilkeleriyle beraber işletmelerin iktisadi, sosyal ve çevresel performanslarını ölçmeleri ve raporlayabilmeleri adına gerekli olan ilke ve göstergeleri belirlemektedir. Yıllar içerisinde güncellenerek yeni formatları ortaya çıkartan GRI ilk rehberini 2000 yılında yayınladıktan sonra 2002, 2006 ve 2011 yıllarında sırasıyla versiyonlarını güncellemiş ve 2013 yılında son versiyonuyla yayınlanmıştır. GRI'nin gelişim süreci ise aşağıda Şekil 2.'de görülmektedir. (Önce vd., 2015: 238).

Şekil 2: GRI'nin Gelişim Süreci

Kaynak: (Önce vd., 2015: 238)

2013 yılında yayınlanan GRI'nin son versiyonu olan G4 Kılavuzunda yer alan ekonomik kategoride, işletmelere ait sermayenin işletmelerin tüm paydaşları arasında dağılımı ve işletmelerin genel ekonomik durumu gösterilmektedir. Ekonomik kategorinin yanı sıra sürdürülebilirliğin çevresel boyutunun da değerlendirilmesinde, işletmeler faaliyetlerini gerçekleştirirken hava, su, toprak ve ekosistem üzerinde yaratmış olduğu etkiler de dikkate alınmaktadır. GRI kılavuzunun çevresel kategorisinde; su, enerji, atıklar, biyolojik çeşitlilik, ürün ve hizmetler, tedarik zinciri gibi unsurlar değerlendirilmektedir. Sürdürülebilirliğin sosyal boyutunun değerlendirilmesi ise işletmelerin faaliyet göstermiş oldukları sosyal sistemlere olan etkisi ile ilişkilidir. Sosyal kategori; iş gücü uygulamaları ve insana yaraşır iş, insan hakları uygulamaları, toplum ve ürün sorumluluğu alt

kategorilerinden oluşmaktadır (Karadeniz ve Uzpak, 2019: 9) GRI G4 standardında yer alan kategori ve unsurlar Tablo 1.'de görülmektedir.

Tablo 1: GRI G4 Standardında Yer Alan Kategori ve Unsurlar

Kategori	Ekonomi	Sosyal		
Unsurlar	<ul style="list-style-type: none"> • Ekonomik Performans • Piyasa Varlığı • Dolaylı Ekonomik Etkiler • Satın Alma Uygulamaları 	<ul style="list-style-type: none"> • Malzemeler • Enerji • Su • Biyolojik Çeşitlilik • Emisyonlar • Atık Sular ve Atıklar • Ürün ve Hizmetler • Uyum • Nakliye • Genel • Tedarikçinin Çevresel Bakımdan Değerlendirilmesi • Çevresel Şikâyet Mekanizmaları 		
Alt Kategoriler	İş Gücü Uygulamaları ve İnsana Yaraşır İş	İnsan Hakları	Toplum	Ürün Sorumluluğu
Unsurlar	<ul style="list-style-type: none"> • İstihdam • İşgücü/Yönetim İlişkileri • İş Sağlığı ve Güvenliği • Eğitim ve Öğretim • Çeşitlilik ve Fırsat Eşitliği • Kadın ve Erkekler İçin Eşit Ücret • Tedarikçinin İşgücü Uygulamaları Bakımından Değerlendirilmesi • İşgücü Uygulamaları Şikâyet Mekanizmaları 	<ul style="list-style-type: none"> • Yatırım • Ayrımcılığın Önlenmesi • Örgütlenme ve Toplu Sözleşme Hakkı • Çocuk İşçiler • Zorla veya Cebren Çalıştırma • Güvenlik Uygulamaları • Yerli Halkların Hakları • Değerlendirme • Tedarikçinin İnsan Hakları Bakımından Değerlendirilmesi • İnsan Hakları Şikâyet Mekanizmaları 	<ul style="list-style-type: none"> • Yerel Toplular • Yolsuzluklarla Mücadele • Kamu Politikası • Rekabete Aykırı Davranış • Uyum • Tedarikçinin Toplum Üzerindeki Etkiler Bakımından Değerlendirilmesi • Toplum Üzerindeki Etkilere İlişkin Şikâyet Mekanizmaları 	<ul style="list-style-type: none"> • Müşteri Sağlığı ve Güvenliği • Ürün ve Hizmet Etiketlenmesi • Pazarlama İletişimi • Müşteri Gizliliği • Uyum

Kaynak: (GRI G4 “Sürdürülebilirlik Raporlama Kılavuzu”,

<https://surdurulebilirlik.garantibvva.com.tr/media/1059/turkish-g4-part-one.pdf> Erişim: 18.03.2021; Aktaran Karadeniz ve Uzpak, 2019: 9-10)

GRI G4 Sürdürülebilirlik Raporlaması Kılavuzu’nda raporlamaya ilişkin ilkeler “Raporun İçeriğinin Belirlenmesine İlişkin İlkeler” ve “Rapor Niteliğinin Belirlenmesine İlişkin İlkeler” olmak üzere iki ayrı bölümde incelenmektedir. Söz konusu bu ilkeler Tablo 2.’de gösterilmektedir.

Tablo 2: İçerik ve Niteliğin Belirlenmesine İlişkin İlkeler

Rapor İçeriğinin Belirlenmesine İlişkin İlkeler	Rapor Niteliğinin Belirlenmesine İlişkin İlkeler
<ul style="list-style-type: none"> • Paydaş Kapsayıcılığı • Sürdürülebilirlik Bağlamı • Önceliklendirme • Eksiksizlik 	<ul style="list-style-type: none"> • Denge • Karşılaştırılabilirlik • Doğruluk • Zamansal Tutarlılık • Netlik • Güvenilirlik

Kaynak: GRI G4 Sürdürülebilirlik Raporlama Kılavuzu

GRI ekonomik, sosyal ve çevresel performans üzerine odaklanmış ve sürdürülebilirlik çerçevesinin G3 olarak da bilinen 3.1 sürümünü oluşturmuştur. Ancak G4 olarak adlandırılan 4. Nesil çerçeve, ekonomik, sosyal ve çevresel performansın yanı sıra yönetsel performansı da kapsamaktadır (Brockett ve Rezaee, 2012: 271). İşletmeler belirli bilgileri rapor etmek için GRI standartlarının bazılarını ya da tamamını kullanabilmektedir. Ayrıca G4 standardı G3 standardı ile karşılaştırmaya tabii tutulduğunda G3 standardına göre daha kapsamlı ve genişletilmiş bir yapıya sahiptir (Ekergil ve Göde, 2017: 862).

6. ÇİMENTO SEKTÖRÜNDE ENTEGRE RAPORLARDA ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN İNCELENMESİ

Araştırmanın amacı, işletmelerin hazırladıkları entegre raporlara ait sürdürülebilirliğin çevresel boyutunun GRI G4 standartlarına olan uyumluluğun incelenmesidir. Araştırmanın amacına uygun olarak yayınlanan entegre raporların çevresel sürdürülebilirlik kısımlarının analiz edilmesi için, araştırma çimento sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin hazırladıkları entegre raporlar ile sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda araştırmada Türkiye’de faaliyette bulunan dört çimento işletmesinin (Bu işletmelerden çalışma içerisinde A, B, C ve D işletmesi olarak bahsedilecektir.)2015 ve 2019 yılları arasında hazırlamış oldukları entegre raporlar incelenmektedir.

Ülkemizde 2015-2019 yılları arasında, çimento sektöründe faaliyette bulunan üretim işletmelerinin hazırlamış oldukları entegre rapor ve entegre raporlarda bulunan sürdürülebilirliğin çevresel boyutuna dair bilgileri sunan işletme sayıları aşağıda Tablo 3.’de gösterildiği gibidir.

Tablo 3: Çevresel Sürdürülebilirlik Konusunda Firmaların Dağılımı

	2015	2016	2017	2018	2019
Çevresel Sürdürülebilirlik Konusunda Bilgi Sunan Firma Sayısı	0	3	2	4	2

Tablo 3. incelendiğinde, hazırlanan entegre rapor sayısında yıllara göre sistematik bir artış ya da azalış söz konusu olmadığı yorumu yapılabilmektedir. Bu bağlamda araştırmanın amacına uygun olarak seçilen örneklem dahilinde, çimento sektöründe faaliyette bulunan ve hazırladıkları entegre raporlarda çevresel sürdürülebilirliğe değinen işletmeler aşağıda tek tek incelenmiştir.

Tablo 4.’de “A” Çimento’nun 2016 ve 2018 yılları Entegre Raporlarının Çevresel Sürdürülebilirlik kısımları analiz edilmektedir.

Tablo 4: “A” Çimento’nun Çevresel Sürdürülebilirlik Çalışmaları

	2016	2018
Sahip Olunan Belgeler	<ul style="list-style-type: none"> • ISO 14001 • ISO 50001 	<ul style="list-style-type: none"> • ISO 14001 • ISO 50001
Genel Başlık Altında Değerlendirilen Konular	<ul style="list-style-type: none"> • Alternatif Yakıt Kullanımı • Atık Yönetimi • Su Yönetimi • İklim Değişikliği ve Enerji • Biyoçeşitlilik 	<ul style="list-style-type: none"> • Çevre • Su • İklim ve Enerji • Döngüsel Ekonomi ve Atık Yönetimi • Biyoçeşitlilik
Sayfa Sayısı	<ul style="list-style-type: none"> • 7 Sayfa 	<ul style="list-style-type: none"> • 11 Sayfa

Tablo 4. incelendiğinde genel başlık altında değerlendirilen konuların 2016 ve 2018 yılları arasında farklılık gösterdiği, bazı konuların tek bir başlık altında toplandığı, çevresel sürdürülebilirlik hakkında bilgilere son yayınlanan entegre raporda sayfa sayısı baz alındığında daha fazla yer verildiği sonucu çıkarılabilmektedir.

Tablo 5.'te "A" Çimento'nun 2016 ve 2018 yıllarında hazırlanmış oldukları Entegre Raporlarda Çevresel Sürdürülebilirlik boyutu GRI G4 unsurlarına göre analiz edilmektedir.

Tablo 5: "A" Çimento'nun Sürdürülebilirliğin Çevresel Boyutunun GRI G4 Unsurlarına Göre Değerlendirilmesi

"A" Çimento İçin Çevresel Sürdürülebilirlik Konusu		GRI G4 Çevresel Sürdürülebilirlik Unsurları
2016	2018	
Alternatif hammadde kullanımı, geri dönüştürülmüş malzemelerin kullanımı	Alternatif hammadde kullanımı, geri dönüştürülmüş malzemelerin kullanımı	Hammadde
Enerji verimliliği, enerji üretimi ve satışı, enerji tasarrufuyla iklim değişikliği ile mücadele.	Yenilenebilir enerji, enerji üretimi ve satışı, enerji tasarrufuyla iklim değişikliği ile mücadele.	Enerji
Su tasarrufu, suların geri kazandırılması	Su tasarrufu, Geri kazandırılan su	Su
Kullanılan maden sahalarının rehabilitasyonu ve doğaya yeniden kazandırma çalışmaları	Maden ocağı sahalarının rehabilitasyonu ve doğaya yeniden kazandırma çalışmaları	Biyçeşitlilik
NOx, SOx, Parçacıklı Madde azaltımı ve emisyonlarının azaltılması	OX, SO2 ve Toz emisyonlarının azaltılması	Emisyonlar
Geri dönüşümü sağlanabilen atıkların yeniden kazanılması	Geri dönüşümü sağlanabilen atıkların yeniden kazanılması	Atık Sular ve Atıklar
Toplam çevre yatırımları	Toplam çevre harcamaları ve yatırımları	Genel

Tablo 5. incelendiğinde, 2016 ve 2018 yıllarında hazırlanan entegre raporların çevresel sürdürülebilirlik boyutları GRI G4 unsurlarına göre ele alındığında, ele alınan konuların GRI G4 malzeme (hammadde), enerji, su, biyoçeşitlilik, emisyonlar, atık sular ve atıklar, genel ve uyum unsurlarıyla uyumlu olduğu, ele alınan başlıklarda söz konusu unsurların gerekliliklerine göre bilgilerin sunulduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yıllar arası karşılaştırma yapıldığında başlıklar altında verilen bilgiler arasında farklılıkların olmadığı söylenebilmektedir.

Tablo 6. ve Tablo 7.'de "B" Çimento'nun 2016 ve 2018 yılları Entegre Raporlarının Çevresel Sürdürülebilirlik kısımları analiz edilmektedir.

Tablo 6: "B" Çimento'nun Çevresel Sürdürülebilirlik Çalışmaları

	2016	2018
Sahip Olunan Belgeler	<ul style="list-style-type: none"> • ISO 14001 • ISO 50001 	<ul style="list-style-type: none"> • ISO 14001 • ISO 50001
Genel Başlık Altında Değerlendirilen Konular	<ul style="list-style-type: none"> • Alternatif Ham Madde Kullanımı • Atık Yönetimi • Su Yönetimi • İklim Değişikliği ve Enerji • Biyoçeşitlilik 	<ul style="list-style-type: none"> • Çevre • Su • İklim ve Enerji • Bacagazı Emisyonları • Döngüsel Ekonomi ve Atık Yönetimi • Biyoçeşitlilik
Sayfa Sayısı	<ul style="list-style-type: none"> • 8 Sayfa 	<ul style="list-style-type: none"> • 8 Sayfa

Tablo 6.'da genel başlık altında değerlendirilen konuların 2016 ve 2018 yılları arasında farklılıkların söz konusu olduğu ancak sayfa sayısı baz alındığında çevresel sürdürülebilirlik hakkında verilen bilgilerin yoğunlukları arasında farklılık olmadığı görülmektedir.

Tablo 7: “B” Çimento'nun Sürdürülebilirliğin Çevresel Boyutunun GRI G4 Unsurlarına Göre Değerlendirilmesi

“B” Çimento İçin Çevresel Sürdürülebilirlik Konusu		GRI G4 Çevresel Sürdürülebilirlik Unsurları
2016	2018	
Doğal kaynakların alternatifleri ile ikamesinin sağlanması, alternatif hammadde kullanımı.	Alternatif hammadde kullanımı.	Hammadde
Enerji verimliliği, yenilenebilir enerji ve enerji üretimi.	Enerji kullanımı, enerji tasarruf projeleri ve sağlanan enerji tasarrufu	Enerji
Suların geri kazandırılması, yağmur sularının toplanması ile su yönetimi.	Atık su arıtma tesisi ile su tasarrufu.	Su
Oluşturulan Biyoçeşitlilik politikası, çalışanların bilinçlendirilmesi adına eğitim, rehabilitasyon çalışmaları.	Yasal gerekliliklere uyum kapsamında maden sahalarında ağaçlandırma çalışmaları.	Biyoçeşitlilik
CO ₂ , sera gazı ve diğer baca gazı emisyonları.	NO _x ve toz emisyonları, diğer baca gazı emisyonları.	Emisyonlar
Sıfır atık hedefi ile atık minimizasyonu çalışmaları	Oluşan atıkların döngüsel ekonomi kapsamında değerlendirilmesi.	Atık Sular ve Atıklar
Çevre koruma ve yatırım harcamaları ile ilişkili bilgiler	Çevresel performans göstergeleri	Genel

“B” Çimento için çevresel sürdürülebilirlik konularının GRI G4 çevresel sürdürülebilirlik unsurlarına göre değerlendirilme yapıldığında, ele alınan konuların unsurlarla uyumluluk göstererek unsurların gerekliliklerine göre bilgilerin sunulduğu tespit edilmiş, yıllar bazında karşılaştırılma yapıldığında ise 2018'e ait bilgilerin önceki yıllarda sunulan bilgilere göre daha özet bilgileri kapsadığı görülmüştür.

Tablo 8. ve Tablo 9.'da “C” Çimento'nun 2016, 2017, 2018 ve 2019 yılları Entegre Raporlarının Çevresel Sürdürülebilirlik kısımları analiz edilmektedir.

Tablo 8: “C” Çimento'nun Çevresel Sürdürülebilirlik Çalışmaları

	2016	2017	2018	2019
Sahip Olunan Belgeler	• ISO 14001	• ISO 14046 • ISO 14001	• ISO 14046 • ISO 14001	• ISO 14046 • ISO 14001
Genel Başlık Altında Değerlendirilen Konular	• İklim ve Enerji • Çevre Yönetimi	• İklim ve Enerji • Çevre Yönetimi	• İklim ve Enerji • Çevre Yönetimi	• İklim ve Enerji • Çevre Yönetimi
Sayfa Sayısı	• 10 sayfa	• 9 sayfa	• 8 Sayfa	• 10 Sayfa

“C” Çimento'nun çevresel sürdürülebilirlik çalışmalarının gösterildiği Tablo 8.'de, sahip olunan belgeler baz alındığında 2016 yılında bir farklılık olduğu diğer yıllarda ise ISO 14001 belgesinin yanı sıra ISO 14046 belgesine de sahip olduğu görülmektedir. Tüm yıllarda genel başlık altında değerlendirilen konularda herhangi bir farklılık olmadığı ancak sayfa sayısı baz alındığında yıllara göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Tablo 9: “C” Çimento’nun Sürdürülebilirliğin Çevresel Boyutunun GRI G4 Unsurlarına Göre Değerlendirilmesi

“C” Çimento İçin Çevresel Sürdürülebilirlik Konusu				GRI G4 Çevresel Sürdürülebilirlik Unsurları
2016	2017	2018	2019	
Alternatif hammadde kullanımının artırılması.	Alternatif hammadde kullanımının artırılması	Doğal hammadde yerine alternatif hammadde kullanımı.	Alternatif hammadde kullanımı	Hammadde
Enerji verimliliği	Enerji verimliliği, enerjinin etkin yönetimi.	Enerji verimliliği, düşük enerji tüketimi.	Enerji geri kazanımı.	Enerji
Doğal kaynak sularının yeniden kullanılması amacı ile su tüketiminin azaltılması.	Geri kazanılan su miktarı	Yenilenebilir su tüketimi, Su ayak izi envanter raporu.	Yenilenebilir su tüketimi, geri kazanılan su miktarı	Su
Faaliyetlerin yasal mevzuata uyumluluğu, sahaların tümünde rehabilitasyon çalışmaları.	Doğal çevrenin korunması, sahaların doğaya yeniden kazandırılması.	Maden arazilerinin tümünde rehabilitasyon çalışmaları, muhtemel çevresel etkilerin belirlenerek gerekli önlemlerin alınması.	Çevresel etkilerinin önceden belirlenerek gerekli önlemlerin alınması, rehabilitasyon çalışmaları.	Biyoçeşitlilik
Sera gazı emisyonları toz ve gaz emisyonlarının ölçümü ile yasal mevzuata uyum.	Sera gazı emisyonları, döner fırın emisyonlarında azalma	Sera gazı ve döner fırın emisyonlarında azalma.	Sera gazı, Döner fırın emisyonları ve toz emisyonlarında azalma,	Emisyonlar
Tehlikeli ve tehlikesiz atıkların yönetim sistemi, atıkların geri dönüşümü.	Alternatif yakıt kullanımını artırma, atık gaz ısısından elektrik üretimi.	Atık yönetim sistemi, atık oluşumunun önlenmesi, tekrar kullanılmasına öncelik verilmesi, geri dönüştürülmesi.	Atık yönetim sistemi, Endüstriyel simbiyoz uygulaması,	Atık Sular ve Atıklar
Çevre koruma adına çevre yatırım harcamaları	Çevre yatırım harcamaları	Çevre yatırım harcamaları	Çevre koruma ve çevre yatırımları	Genel

Tablo 9.’ da “C” Çimento’nun çevresel sürdürülebilirlik konuları ve GRI G4 çevresel unsurları verilmiş ve çevresel konular söz konusu unsurlara göre analiz edilmiştir. Yukarıdaki Tablo 9. incelendiğinde, tüm yıllara ait çevresel sürdürülebilirlik konularının GRI unsurları ile uyumluluk gösterdiği, ancak verilen bilgilerin yıllara göre bazı farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir. Ancak verilen bilgiler yıllara göre olan farklılıkları spesifik farklılıklar içermemektedir.

Tablo 10. ve Tablo 11.’de “D” Çimento’nun 2017, 2018 ve 2019 yılları Entegre Raporlarının Çevresel Sürdürülebilirlik kısımları analiz edilmektedir.

Tablo 10: “D” Çimento’nun Çevresel Sürdürülebilirlik Çalışmaları

	2017	2018	2019
Sahip Olunan Belgeler	<ul style="list-style-type: none"> • ISO 14001 • ISO 50001 	<ul style="list-style-type: none"> • ISO 14001 • ISO 50001 	<ul style="list-style-type: none"> • ISO 14001 • ISO 50001
Genel Başlık Altında Değerlendirilen Konular	<ul style="list-style-type: none"> • Doğal Kaynak Yönetimi • Biyolojik Çeşitliliğin Korunması • Atık Yönetimi 	<ul style="list-style-type: none"> • Doğal Kaynak Yönetimi • Biyolojik Çeşitliliğin Korunması • Atık Yönetimi 	<ul style="list-style-type: none"> • Doğal Kaynak Yönetimi • Biyolojik Çeşitliliğin Korunması • Atık Yönetimi
Sayfa Sayısı	• 14 Sayfa	• 13 Sayfa	• 13 Sayfa

Yukarıdaki Tablo 10. incelendiğinde, “D” Çimento’nun Çevresel Sürdürülebilirlik çalışmalarının yıllara göre sahip olunan belgeler, genel başlık altında değerlendirilen konular baz alındığında herhangi bir farklılık barındırmadığı görülmektedir.

Tablo 11: “D” Çimento’nun Sürdürülebilirliğin Çevresel Boyutunun GRI G4 Unsurlarına Göre Değerlendirilmesi

“D” Çimento İçin Çevresel Sürdürülebilirlik Konusu			GRI G4 Çevresel Sürdürülebilirlik Unsurları
2017	2018	2019	
Alternatif hammadde, malzeme ve yakıt kullanımının artırılması	Atıkların alternatif hammadde olarak kullanımının artırılması.	Doğal hammadde kullanımının azaltılması, alternatif hammadde kullanımında artış.	Hammadde
Enerji verimliliğini artırmak ve enerji tüketimini azaltmak.	Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı, enerji verimliliğini artırmak.	Yenilenebilir enerji üretimi, enerji verimliliği artırmak.	Enerji
Su yönetimi ile suyun geri kazanımı.	Kullanılan toplam su miktarını belli bir seviyenin altında tutulması.	Etkin su yönetimi stratejileri, geri kazandırılan ve yeniden kullanılan su.	Su
Koruma alanlarında faaliyet göstermemek ve rehabilitasyon projeleri, balıklandırma projeleri	Koruma alanlarında faaliyet göstermemek ve rehabilitasyon projeleri, balıklandırma projeleri	Koruma alanlarında faaliyet göstermemek ve rehabilitasyon projeleri, balıklandırma projeleri	Biyçeşitlilik
Sera gazı azaltım çalışmaları.	Üretim kaynaklı oluşan sera gazı miktarının azalması.	Sera gazı azaltım çalışmaları	Emisyonlar
Atıkların geri kazanım yöntemleriyle sürdürülebilirliğinin sağlanması	Çıkan atıkların geri kazanıma gönderilmesini sağlamak.	Çıkan atıkların geri kazanıma gönderilmesini sağlamak.	Atık Sular ve Atıklar
Çevresel faaliyetlerin harcamaları ve çevresel yatırımlar	Çevresel yatırımlar	Çevreyi koruma yatırımları	Genel

“D” Çimento’ya ait sürdürülebilirliğin çevresel boyutunun incelendiği çevresel sürdürülebilirlik konularının GRI G4 unsurlarına göre değerlendirildiği Tablo 11.’de sunulan çevresel konuların G4 unsurlarının gerekliliklerine göre hazırlanarak uyumlu olduğu görülmektedir. Ayrıca yıllara göre karşılaştırma yapıldığında verilen bilgilerin farklılık içermediği yorumu yapılabilmektedir.

7. SONUÇ, DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

İşletmelerin kar elde etmek haricinde topluma hizmet etmek ve devamlılıklarını sağlamak gibi temel amaçları bulunmaktadır. Bununla birlikte küreselleşmenin beraberinde getirdiği birçok değişimler işletmelerin finansal başarılarının yalnızca finansal bilgiler değil finansal olmayan, sosyal ve çevresel performanslarıyla da ölçülmesinin gerekliliğini beraberinde getirmiştir. Çünkü artık günümüzde işletmeler sadece hissedarlar, yönetim ve devlet gibi paydaşları haricinde, ilişki içerisinde olduğu toplum, tedarikçiler gibi tüm paydaşlarına karşı sorumlulukları olduğu benimsenmektedir. İşletmelerde bu gereklilik doğrultusunda yalnızca finansal bilgileri içeren tabloların yayınlanmasının yanı sıra finansal olmayan bilgilerinde içinde bulunduğu raporlar yayımlamaya başlamışlardır. Finansal ve finansal olmayan söz konusu bu bilgilerin üretilerek bilgi kullanıcılarına sunulmasında araç olarak

kullanılan entegre rapor son yıllarda işletmeler için paydaşların isteklerini karşılama da bir cevap niteliğinde görülebilmektedir.

Bu konu dahilinde, muhasebe literatüründe yeni bir kavram olarak nitelendirilebilecek entegre raporlamanın çevresel boyutunun incelenmesinin amaçlandığı çalışmada, Türkiye’de çimento sektöründe faaliyette bulunan ve entegre rapor yayınlayan firmalar araştırmaya dahil edilmiştir. Elde edilen entegre raporlardan araştırmanın amacına yönelik olarak sadece, Türkiye’de çimento sektöründe faaliyette bulunan ve entegre rapor yayınlayan dört işletmenin hazırladıkları entegre raporlar sürdürülebilirliğin çevresel boyutuna göre incelemeye tabii tutulmuştur.

İncelemeye tabii tutulan firmaların çevresel sürdürülebilirlik boyutunun incelenerek GRI G4 çevresel unsurlarla ile uyumluluğunun araştırılması sonucunda,

- Genel olarak hazırlanan entegre raporların çevresel boyutlarında sundukları bilgiler GRI G4 unsurlarının gereklilikleri ile uyumluluk gösterdiği tespit edilmiştir.
- “C” Çimento haricinde tüm firmalar ISO 14001 ve 50001 ‘e sahiptirler. “C” Çimento’nun ise sahip olduğu belgeler ISO 14001 ve 14046’tır.
- Firmaların entegre raporlarında, maden sahalarının rehabilitasyon çalışmaları, atık yönetimi, yenilenebilir enerji ve su kullanımı, alternatif hammadde kullanımı konusunda düzenli olarak açıklama ve bilgilendirmelere yer verdiği görülmektedir.
- İncelenen entegre raporlarda ürün ve hizmetlerin çevresel etkilerinin hafifletilme boyutundan ve geri toplanan satılmış ürünlerin ve ambalaj malzemelerinin kategorik yüzdelerinden bahsedilmediği tespit edilmiştir.
- İncelenen raporlar gereğince incelenen firmaların çevre cezası almadığı görülmüş, tüm firmalar yasal mevzuata uyumlu olarak faaliyetlerini sürdürdüğünü beyan etmişlerdir.
- Tüm entegre raporlarda nakliyenin çevresel etkileri, tedarikçinin çevresel bakımdan değerlendirilmesi unsurlarından bahsedilmediği tespit edilmiştir.
- İşletmelerde herhangi bir çevresel etki ile ilgili olarak resmi şikâyet mekanizmaları kanalıyla getirilmiş, yanıtlanmış ve çözümlenmiş şikâyetler ile ilgili olarak herhangi bir bilgi sunulmadığı görülmüştür.

Araştırma sonucunda, incelenen entegre raporların genel olarak GRI G4 standartları ile uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Ancak yukarıdaki maddelerde de sıralandığı gibi incelemeye tabii tutulan işletmelerin ürün ve hizmetlerin çevresel etkilerinin ne düzeyde hafifletildiği, geri toplanmış satılmış ürün ve ambalajların kategorik yüzdelerinin ne olduğu, nakliye faaliyetleri sonucunda oluşan çevresel etkilerin ve tedarikçilerinin çevresel bakımdan değerlendirilip değerlendirilmediği ve şikâyet mekanizmaları ile bilgi sunulmadığı tespit edilmiştir. GRI G4 unsurları kapsamında tüm entegre rapor hazırlayan işletmelerin ayrı bir başlık ya da alt başlıklar altında söz konusu unsurlara da yer vermesi gerekmektedir. “İşletmelerin bir şikâyet mekanizmaları var mı? Var ise bugüne kadar gelen şikâyetlerin ne yönde olduğu, bu şikâyetlerin işletme tarafından nasıl çözümlendiği”ne dair bilgilerin verilmesi işletme paydaşları açısından önem teşkil etmektedir. Söz konusu bilgilerin bilgi kullanıcıları ile şeffaf ve doğru bir biçimde paylaşılması başta tüketiciler olmak üzere tüm bilgi kullanıcı tarafından işletme hakkındaki görüşlerinin olumlu yönde etkilenmesine neden olabilir.

Bundan sonraki çalışmalarda, GRI G4 standartlarına tam uyumlu örnek bir model oluşturulabilir. Ayrıca farklı sektörlerde benzer çalışmalar yapılabileceği gibi, sektör karşılaştırmaları da yapılabilir.

KAYNAKÇA

1. ACHARYA, P. ve ABHISHEK, N. (2020), “Structural Framework of Environmental Accounting: A Conceptual Analysis of Global Reporting Initiatives (GRIs)”, *The Management Accountant*, 55(06): 33-36.
2. AYDIN, Sevgi. (2015). *Entegre Raporlama*, Türkmen Kitabevi, İstanbul.
3. BROCKETT, A. ve REZAEE, Z. (2012), “Corporate Sustainability Integrating Performance and Reporting”, Canada: John Wiley and Sons.
4. CHERSAN, I. C. (2015). “Study On Practices And Tendencies in Integrated Reporting”, *Audit Financiar*, 13(129): 91-101.
5. COLLİN P.H. (2004), “Dictionary of environment & ecology”, EISBN-13: 978-1-4081-0222-0, Bloomsbury publishing plc, London.
6. DEREKÖY, F. (2018), “Entegre Raporlama Uygulamalarının Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi Bağlamında Değerlendirilmesi”, *Journal of Administrative Sciences/ Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(32): 589-608.
7. EKERGİL, V. ve GÖDE, M.Ö. (2017). “Küresel Raporlama Girişimi (GRI) Standartlarına Göre Seçilen Otellerin Sürdürülebilirlik Raporlarının Analizi ve Değerlendirilmesi”, *Business and Economics Research Journal*, 8(4): 859-871.
8. ERCAN, C. ve KESTANE, A. (2017), “Entegre Raporlama ve Türkiye’deki Uygulama Örnekleri Üzerine Bir Araştırma”, *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(4): 73-86.
9. ERTEN, S. (2004). “Çevre Eğitimi ve Çevre Bilinci Nedir, Çevre Eğitimi Nasıl Olmalıdır?” *Çevre ve İnsan Dergisi*, Çevre ve Orman Bakanlığı Yatın Organı, 65(66): 1-13. <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~serten/makaleler/cevre.pdf> Erişim: 15.02.2021.
10. GENÇOĞLU, Ü. G. ve AYTAÇ, A. (2016), “Kurumsal Sürdürülebilirlik Açısından Entegre Raporlamanın Önemi ve BIST Uygulamaları”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (72): 51-66.
11. GRI G4 (2013), “Sürdürülebilirlik Raporlaması Kılavuzları”. <https://surdurulebilirlik.garantibvva.com.tr/media/1059/turkish-g4-part-one.pdf> Erişim: 18.03.2021
12. GÜNEY, A. (2018), “Entegre Raporlama”, Detay Yayıncılık, Ankara.
13. IIRC, (2021), “Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi”. <https://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2021/01/InternationalIntegratedReportingFramework.pdf> Erişim: 09.03.2021
14. KARADENİZ, E. ve UZPAK, B.D. (2019), “Dünyada En Yüksek Marka Değerine Sahip Otel Zincirlerinin Sürdürülebilirlik Faaliyetlerinin Küresel Raporlama Girişimi İlkeleri Bağlamında İncelenmesi”, *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 16(1): 6-20.
15. KAYAN, A. (2018), “Çevre Sorunlarına Eğitimle Farkındalık Oluşturma”, *Journal of Awareness*, Özel Sayı: 481-496.
16. KAYMAK, G. ve SERÇEMELİ, M. (2019), “Faaliyet Raporların Entegre Raporlamaya Uygunluğu Üzerine Bir Araştırma”, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(1): 62-76
17. KOÇAK, F. ve BALCI, V. (2010), “Doğada Yapılan Sportif Etkinliklerde Çevresel Sürdürülebilirlik”, *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 2(2): 213-222.

18. KRAJNC, D. and GLAVIČ, P. (2005), "How to compare companies on relevant dimensions of sustainability", *Ecological economics*, 55(4): 551-563.
19. KUTER, N. ve ÜNAL, H.E. (2009), "Sürdürülebilirlik Kapsamında Ekoturizmin Çevresel, Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Etkileri", *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 9(2): 146-156.
20. MARRONE, A. and OLIVA, L. (2019), "Measuring the Level of Integrated Reporting Alignment with the <IR> Framework", *International Journal of Business and Management*, 14(12): 110-120.
21. MITCHELL, S. (2016), "Entegre Raporlamaya Bir Bakış", *Hissedar Dergisi*, 1(19): 38-39.
22. ÖNCE, S., ONAY, A. ve YEŞİLÇELEBİ, G. (2015), "Kurumsal Sürdürülebilirlik Raporlaması ve Türkiye'deki Durum", *Journal of Economics, Finance and Accounting*, 2(2): 230-252.
23. SOLOMON, J. and MAROUN, W. (2012), "Integrated Reporting: The Influence of King III on Social, Ethical and Environmental Reporting", *The Association of Chartered Certified Accountants (ACCA)*, 1-56.
24. SURTY, M., YASSEEN, Y. and PADIA, N. (2018), "Trends in integrated reporting: a stateowned company analysis", *Southern African Business Review*, 22(1): 1-22.
25. TIRAŞ, H. H. (2012) "Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2): 57-73.
26. ÜRETEN, A. Ve ERCAN, M. K. (2000), *Firma Değerinin Tespiti ve Yönetimi*, Gazi Kitabevi, Ankara.
27. VINTRO, C., SANMIQUEL, L. and FREIJO, M. (2014), "Environmental Sustainability in the Mining Sector: Evidence from Catalan Companies", *Journal of Cleaner Production*, 84: 155-163.
28. YAZAR, K.H. (2006), "Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Çerçevesinde Orta Ölçekli Kentlere Dönük Kent Planlama Yöntem Önerisi", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi*.
29. YILDIRIM, G. ve KOCAMIŞ, T.U. (2018), "Entegre Raporlama Sürdürülebilir ve Daha İyi Bir Yönetim İçin Entegre Raporlama", *Türkmen Kitabevi, İstanbul*.
30. YÜKSEL, F. ve ARACI, H. (2017), "Hizmet İşletmelerine Ait Raporların Entegre Raporlama İlkeleri Açısından İncelenmesi." *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 729-748.
31. www.globalreporting.org/standarts, 15. 05. 2020
32. <http://entegreraporlamatr.org/>, 10.06.2020.
33. <http://csrforall.eu/tr/icerik/reports/CSR-Ulke-Analiz-RaporuTR-190116.pdf> 01.07.2020.

TÜRKİYE’DE SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ BÖLÜMLERİ: 2018 SIRALAMASI VE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

POLITICAL SCIENCE AND PUBLIC ADMINISTRATION DEPARTMENTS IN TURKEY: 2018 RANKINGS AND A COMPARATIVE ANALYSIS

Hakan Mehmet KİRİŞ*, **Hüseyin GÜL****

* Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, E-Posta: hakankiris@sdu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9514-117X>

** Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, E-Posta: hakankiris@sdu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9514-117X>

ÖZ

Bu makale, YÖK ATLAS 2017 temelinde geliştirilen ve 2018 indeksi olarak isimlendirilen veriler çerçevesinde, Türkiye’deki siyaset bilimi ve/veya kamu yönetimi bölümlerinin bir sıralamasını yaparak, bu bölümlerin genel durumunu ortaya koymakta, değerlendirmekte ve tartışmaktadır. Bu sıralama ve değerlendirme için kullanılan indekste, akademik personelin ve öğrencilerin sayısı, tercih edilebilirlik, üniversite yerleştirme sınavında bölümlerin sırası gibi göstergeler ile bölümlerin web sitelerinde yer alan bilgileri de dikkate alınmıştır. Çalışmada, SBKY/KY bölüm program içerikleri ve adları açısından, çeşitliliğe rağmen standartlaşma ve benzeşme olduğu, üniversitelerin buldukları kentlerin konumunun ve ulaşılabilirliklerinin de bölümlerin tercih edilirliğine ve sıralamalardaki yerine etkisi olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Siyaset Bilimi ve/veya Kamu Yönetimi (SBKY/KY) Bölümleri, Yükseköğretim, Bölüm Sıralama İndeksi, YÖK ATLAS, Üniversite Tercih.*

Jel Kodları: *I20, I21, I23, H52*

ABSTRACT

In this study, YÖK ATLAS 2017 data sets named as 2018 index are used to rank and assess political science and/or public administration departments in Turkey through an index developed by using this data set, and to present a general outlook and status of these departments. In this assessment, the number of academicians and students, preferability and the rankings of the departments in the university placement exam, among others, and information about the departments on their web sites are also considered. The findings of the study indicate that a standardization and similarity seems to have developed in terms of SBKY/KY department program contents and names, despite the existing diversity, and the location and accessibility of the cities where the universities are located have an effect on the preferability of the departments and their place in the rankings.

Keywords: *Political Science and/or Public Administration (PSPA/PA) Departments, Higher Education, Department Rankings Index, YÖK ATLAS, University Choice.*

Jel Codes: *I20, I21, I23, H52*

1. GİRİŞ

Üniversiteler bilime ve beşerî sermayeye önemli katkı yapan kurumlar olarak aynı zamanda, istihdam ve gelir yaratma, emek piyasasının niteliğini geliştirme, bulunduğu kentin cazibesini artırma, sosyokültürel hareketliliğe ve yaşam kalitesine katkıda bulunma, kalkınmayı sağlama, bölgeler arası gelişmişlik farklarını dengeleme gibi işlevler de görür (Erdem, 2013; Kavili Arap, 2010: 11; Özaslan vd., 1998). Üniversiteler bu işlevlerini, değişen sosyoekonomik hayat, teknoloji, ekonomik sektörler ve genç nüfusun beklenti ve talepleri karşısında daha iyi yerine getirebilmek için geliştirmekte ve bu nedenle de yüksek öğretim alanı dönüşmektedir (Hergüner, 2021; Çiçek ve Özgür, 2021; Şenay, Şengül ve Seggie, 2020; Üstüner ve Yavuz, 2018; Babaoğlu ve Öktem, 2018; Kavili Arap, 2007). Son yıllarda, “Yeni üniversitelerin kurulması, öğrenci kontenjanlarının artırılması, yükseköğretimin finansman yapısının çeşitlendirilmesi (vakıf üniversitelerinin kurulması) ve akademik kadrolara ilişkin değişiklikler yapılması yükseköğretim sisteminde hızlı bir dönüşüm süreci yaratmıştır” (Akçığıt ve Özcan-Tok, 2020: 12). Dönüşümün en köklüsüne ise 2020 yılı başında küresel salgına yol açan Covid-19 virüsü neden olarak, yüksek öğretimde bir anda uzaktan eğitime geçişi zorunlu kılmış ve köklü bir dönüşüm ve uyum süreci ortaya çıkarmıştır (Çalıköğlü ve Gümüş, 2020).

Tüm bu dönüşümlere ve gerçekleştirilen yenilik ve reformlara rağmen, kamusal, sivil ya da özel sektörlerin değişen ihtiyaçlarına, dönüşen işlerin yeni bilgi ve beceri gereklerine, genç neslin yeni esnek çalışma taleplerine vb. hızlı yanıt verme gereği yüksek öğretimdeki dönüşüme uyum baskısını devam ettirmektedir (Kaan, 2019: 28). Covid-19 küresel salgını değişimin yüksek öğretimi nasıl etkileyebileceğinin ve köklü bir dönüşüm gereği ortaya çıkarabileceğinin en iyi örneklerinden birini göstermiştir. 11. Kalkınma Planı’nda da “yükseköğretim kontenjanlarının arz-talep dengesi ve eğitim-istihdam bağlantısının dikkate alınarak belirlenmesi, yükseköğretim sisteminin uluslararası rekabet gücünün artırılması ve hesap verebilirliğinin güçlendirilmesi” ihtiyacının sürdüğü saptaması yapılmaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2020: 22). Değişime uyum ve beklentileri karşılama açısından siyaset bilimi ve kamu yönetimi (SBKY), kamu yönetimi (KY) ve siyaset bilimi (SB) gibi bölümler de aynı baskıyı hissetmektedir. Hızlı dönüşümlerin beraberinde getirdiği temel edip gereklilik, kurumların ya da birimlerin, hem genel dönüşümü yakından takip edip gereklilerini anlayarak hem de kendi durumlarını iyi algılayarak ve anlayarak, bu değişim sürecini yönetme ve değişimin gereklerini yapma yönünde çaba göstermeleridir (Karkin ve Gürses, 2021; Morçöl vd. 2020; Gül vd., 2017; Şener, 2015; Ömürgönülşen, 2010).

Değişimi izlemek, anlamak ve çözümlenmek; öğrencilerin tercihleri, mezunların meslek tercihleri ve istihdam durumları, bölümlerin ders program ve içerikleri, eğitim kadrosu ve kalitesi gibi konularda detaylı veriye erişebilmeyi gerektirmektedir. Yükseköğretim alanındaki veri açığını kapatmak için atılan en önemli adım, 2015 ve sonrasında verilerini içerecek şekilde, yeni dijital büyük veri tabanı olan YÖK ATLAS’ın (YÖK, 2018) oluşturulmasıdır. Bu veri tabanı, geliştirilerek her yıl güncellenmektedir. Dijitalleşmenin ve büyük veriyi toplayıp işleyebilmenin getirdiği en önemli ürünlerden biri olan YÖK ATLAS veri tabanı, lisans ve ön lisans tercih sıhırbazları ile bölümler hakkındaki bilgileri sıralamaktadır. Bu bağlamda üniversite tercihi yapacak adaylara, daha sağlıklı ve bilinçli karar verme konusunda büyük kolaylık sağlarken, akademiye ve ilgi duyan araştırmacılara da güncellenen bir büyük veri bankası sunmuş olmaktadır. Bu veri tabanından yararlanarak birçok soruya yanıt bulmak mümkündür. Bu veri havuzu ile yükseköğretim alanında belli bir konuya ilişkin bilgiye ulaşmanın ötesinde, çok detaylı çözümlenmeler, çıkarımlar, değerlendirmeler ve öngörüler yapmak ve öneriler geliştirmek olanaklıdır. Ayrıca, her bölümün kendi durumunu görüp değerlendirme yapabilmesine olanak sağlamaktadır. Ancak, bu verilerin de amaçlı ve detaylı olarak işlenmesi ve çözümlenmesi gereği devam etmektedir. Bu çalışma bu gereğe cevaben, YÖK ATLAS veri tabanı temelinde, siyaset

bilimi ve kamu yönetimi bölümlerinin durumunu belirli değişkenler çerçevesinde ortaya koyarak bir sıralama ve çözümleme yapmayı denemektedir.

Türkiye’de kamu ya da vakıf üniversitelerinde siyaset bilimi ve kamu yönetimi (SBKY), kamu yönetimi (KY) ve siyaset bilimi (SB) gibi isimlerle siyaset bilimi ve kamu yönetimi ağırlıklı eğitim veren lisans bölümleri yer almaktadır. YÖK ATLAS’ta yükseköğretim girdi, süreç ve çıktılarına ilişkin şu değişkenlere ait veriler yer almaktadır: Kontenjanlar, öğrenci sayıları (normal ya da ek kayıt yaptıran ve yerleşen) ve cinsiyet dağılımı, yerleşen öğrencilerin geldikleri coğrafi bölgeler, taban/tavan puanlar, yerleşen öğrencilerin YKS puanları ve başarı sıralamaları, genel tercih edilme istatistikleri, öğretim üyesi unvanı dağılımı ve sayıları, kayıtlı devam eden, kayıt sildiren ve mezun öğrenci sayısı vb. Ancak, bu verilerin ve sıralamaların siyaset bilimi ve/veya kamu yönetimi bölümlerinin tercih edilebilirliğini etkilediği söylenebilirse de, işleyiş, prestij, algı ya da imaj gibi durumlarla, eğitimin içeriği ve kalitesi, üniversitenin genel algısı, prestiji ve bulunduğu kent ve bölge, mezuniyet sonrasında iş bulma olanakları ve istihdam göstergeleri gibi pek çok değişkenden etkilenmektedir. Tüm bu değişkenlere, Türkiye’de üniversitelerin ve yükseköğretim sisteminin yapısı ve işleyişindeki değişimler, YÖK’ün sınavsız geçiş, kontenjanlar, taban ve baraj puanlar vb. konularında aldığı kararlar, genç nüfusun, toplumun ve değişik ekonomik sektörlerin yeni ya da değişen ihtiyaç ve talepleri gibi diğer etkenler de eklenmelidir. Ayrıca, dikkate alınması gereken bir diğer dönemsel etken de, yükseköğretim coğrafyasında ve iktisadi hayatta yaşanan gelişmelere koşut olarak, 2018 yılı üniversite yerleştirmelerinden sonra siyaset bilimi ve/veya kamu yönetimi bölümlerinin önemli bir kısmında oluşan kontenjan boşluklarıdır. Son yıllarda, diğer birçok alanda olduğu gibi, siyaset bilimi ve/veya kamu yönetimi alanında da artan bölüm, öğretim, program ve kontenjan sayıları nedeniyle oluşan kontenjan açıkları, bu bölümlerin durumu ile kontenjan açıklarının nedenlerini ve etkilerini daha derinlemesine tartışmayı gerekli kılmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Kamu Yönetimi Forumu (KAYFOR) 15’te sunulan ve ardından yayımlanan 2017 yılı SBKY/KY bölümleri sıralamasına ilişkin değerlendirme ve tartışmaları (Kiriş ve Gül, 2017: 2109-2131), 2018 yılı verileriyle güncelleyerek yürütmek ve siyaset bilimi ve/veya kamu yönetimi eğitimi ve öğretiminin geliştirilmesi tartışma ve çabalarına katkı yapmaktır. 2017-2018 yılı SBKY/KY bölümleri karşılaştırmalı sıralamaları ve ilk bulgular, Kamu Yönetimi Forumu (KAYFOR) 16’da sunulan bir bildiriyle ele alınıp değerlendirilmiş ve tartışılmıştır (Kiriş ve Gül, 2019). Bu yönüyle de Türkiye’de SBKY/KY bölümlerinin sıralamasını yapan ilk çalışma özelliği taşımaktadır. Bu çalışma, yapılan sunumlarda elde edilen geri bildirimleri de dikkate alarak, YÖK ATLAS temelli geliştirilen 2018 SBKY/KY indeks verileri temelinde SBKY/KY bölümleri sıralamaları yapmakta ve bunu daha önce yayımlanan 2017 verileriyle karşılaştırmalı olarak sunmaktadır. Çalışmanın dayandığı araştırma, ikincil veri analizine dayanmaktadır. Devlet ve vakıf üniversitelerinde yer alan siyaset bilimi ve kamu yönetimi, kamu yönetimi, siyaset bilimi bölümlerinin birinci ve ikinci öğretim programları, YÖK ATLAS 2017 ve 2018 verileri temelinde karşılaştırmalı olarak değerlendirilmektedir. Bunun yanında sıralamaların anlamı ve önemi, yükseköğretim ve siyaset bilimi ve/veya kamu yönetimi eğitimi alanında yaşanan gelişmeler, gözlenen eğilimler ve yapılan tartışmalar ışığında çözümlenmekte, değerlendirilmekte ve tartışılmaktadır. Ayrıca, alan eğitiminin geleceğine yönelik öngörü ve çıkarımlarda bulunmaktadır. Bu çözümleme ve değerlendirmeler için temel veri kaynağı, öncelikle YÖK ATLAS olmakla beraber, bölümlerin kendi sayfalarında var olan güncel verilerden ve bu konuda hazırlanan ve yayımlanan diğer uluslararası çalışmalar ve sıralamalardan da yararlanılmıştır.

2. SBKY ALANINDAKİ SIRALAMALAR VE GÖSTERGELER ÜZERİNE

Genel ve yükseköğretimde dönüşümü takip etmek için yararlanılan yöntemler arasında üniversite sıralamaları son yıllarda yaygınlaşmıştır. Bu bağlamda uluslararası ölçekte THE World University Rankings (Times Higher Education), Webometrics Ranking Web of World Universities (Cybermetrics Lab), Best Global Universities Rankings (U.S. News & World Report) ve World University Rankings (Quacquarelli Symonds) gibi sıralamalar öne çıkmaktadır (Zhang ve Worthington, 2016: 140; Rauhvargers, 2013: 12-13). Bu sıralamalara bakıldığında, bölüm öğretim üyelerinin çalışmalarına yapılan atıflar, atıf etki derecesi, öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısı, akademik tanınırlık, alınan ödüller, bölüm öğretim üyelerinin yürüttükleri proje sayıları ile işbirlikleri gibi göstergeleri hesaba kattıkları görülmektedir (Lam, 2016; Sowter, Hijazi ve Reggio, 2016; Zhang ve Worthington, 2016; Rauhvargers, 2013). Downing ve Mok (2011) ve Lam (2016: 90), bunlara mezunların istihdam edilirliliğini ve ne kadar iyi yerlerde ve işlerde istihdam edildiğini de eklemektedir. Ayrıca, Lam (2016: 90) uluslararası öğretim üyesi ve öğrenci oranlarının dikkate alınabildiğini belirtmektedir.

Dünyada üniversitelerin sıralamalarının ulusal ölçekte yapılmasının geçmişi Amerika Birleşik Devletleri'nde 19. Yüzyıl sonuna ve Birleşik Krallık'ta 1960'ların başına gitmektedir (Rauhvargers, 2011: 19; O'Leary, 2016: 61-62). Uluslararası karşılaştırma içeren sıralamalarla, alan ya da bölüm bazlı sıralamalar ise daha yeni ve sınırlıdır. Karşılaştırmaların ilk kez 2003 yılında Çin'den Shanghai Jiao Tong Üniversitesi (Academic Ranking of World Universities) ve hemen bir yıl sonra Quacquarelli Symonds ve The Times Higher Education Supplement tarafından (the World University Rankings) uluslararası ölçekte yapılmasından sonra karşılaştırmalı uluslararası üniversite sıralaması birden çok artmıştır (Rauhvargers, 2011: 20; O'Leary, 2016: 61). Bu artışın hem genel üniversite sıralamaları hem de alan ya da bölüm bazlı sıralamaları için yayılarak devam edeceği öngörülmektedir (Rauhvargers, 2011: 12).

Bu hızlı artış üzerine harekete geçen UNESCO ve Washington merkezli Yükseköğretim Politikası Enstitüsü (Institute for Higher Education Policy), uluslararası alanda sıralamaların yapılmasında standardizasyon için rehber ilkeler oluşturmak üzere 2004 yılında Uluslararası Sıralama Uzman Grubu'nu (the International Ranking Expert Group – IREG) oluşturmuştur. IREG, 2006 yılında Berlin'de toplanarak temel ilkeleri belirlemiştir (IREG, 2006). Bu ilkeler kısaca şunlardır: Amaçlanan hedef kitle net olmalı; kurumların ve kurumsal misyonların çeşitliliğine saygı gösterilmeli; veri kaynakları, kurumların dil, kültür, tarih ve ekonomik bağlamı açıkça belirtilmeli; göstergeler ilgili ve geçerli, kullanılma yöntemi şeffaf olmalı, girdilerden ziyade çıktılar ölçmeli; veri üretme, kullanma ve paylaşımında etik ve iyi uygulama ilkelerine bağlı kalınmalı; verilerde hatanın ayıklanmasına ve düzeltilmesine ve veri denetimine olanak sağlanmalı; sıralamalarda kalite ölçütlerine uyulmalı, nasıl geliştirildiği ve ne işe yaradığı açık ve anlaşılır olarak ortaya konmalıdır (Rauhvargers, 2011: 20-21).

Uluslararası alan indeksleri arasında, siyaset bilimi ve/veya kamu yönetimi alanına dair çeşitli indeksler de bulunmaktadır. Bu indeksler, benzer ve farklı göstergeleri farklı ağırlıklarda kullanarak bölüm sıralamaları yapmaktadır. Bu noktada akla ilk değişken olarak bölümün akademik personel ve öğrenci sayısı açısından büyüklüğü gelmektedir. Ancak Katz ve Eagles (1996: 149-150) kendi sıralamalarında, bölümün sahip olduğu profesörlerin sayı ve etki olarak daha öncelikli olduğunu, bununla birlikte bölümün personel ve öğrenci sayısı büyüklüğünün tek gösterge olamayacağını, ödül/ödenek, yayın, atıf gibi unsurların da etkisini belirtmektedirler.

Bu tür sıralamalar konusunda Hix (2004: 294), üç çekince öne sürmektedir. Öncelikle hiçbir sıralama çalışması tam anlamıyla objektif olmayıp mutlaka subjektif taraflar

barındırmaktadır. Diğer yandan sıralama yapmak çok büyük sayılardaki bölümü ve onların çeşitli göstergelerini derlemeyi gerekli kılan, yüksek maliyetli ve zaman alıcı bir faaliyettir. Dolayısıyla sıralamayı kimlerin, nasıl ve ne amaçla yaptığı önem kazanmaktadır. Ayrıca, Hix’e göre (2020) ulusal düzeyde yapılan sıralamalar önemli olmakla birlikte, bu sıralamalar farklı ülkeleri de kapsayacak şekilde karşılaştırmalı yapılırsa daha fazla anlam kazanırlar.

Çin (Shanghai Jiao Tong University) merkezli ama uluslararası bağımsız danışmanlık kuruluşu tarafından derlenen, Academic Ranking of World Universities (ARWU) sıralama indeksi dünyada en fazla kullanılan indekslerin başında gelmektedir. İndekste, üniversite sıralamalarının yanı sıra, siyaset bilimi ile kamu yönetimine dair iki farklı sıralama da yayınlanmaktadır.¹ ARWU indeks verileri, eğitimin ve öğretim üyesinin kalitesi, bölümlerin yayınları, atıfları, uluslararası işbirlikleri, en iyi dergilerde yer alan yayınları ve ödüllerinden oluşturulan araştırma ve yayın faaliyetleri ve performans ölçütlerine göre belirlenmektedir (Rauhvargers, 2011: 25). ARWU 2019 verilerine göre, dünyanın en iyi 10 Siyaset Bilimi bölümünün tamamı Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere’de bulunmaktadır. Aynı indekste kamu yönetimi bölümlerine bakıldığında ise ilk 10’da, Amerika, Hollanda, Danimarka, İngiltere gibi ülkelerde bulunan üniversitelerin yer aldığı görülmektedir.²

Birleşik Krallık merkezli uluslararası bağımsız danışmanlık kuruluşu tarafından derlenen THE World University Rankings 2019 verilerine bakıldığında, sıralamalara temel oluşturmak için öğrenci sayısı, akademik personel başına öğrenci sayısı, uluslararası öğrenci sayısı, kadın – erkek oranı, atıflar, sanayi kazancı, uluslararası görünüm, araştırma, eğitim verilerinin kullanıldığı görülmektedir. Bu indekste ABD üniversitelerinin baskınlığı göze çarparken, ilk 10 içinde 3 İngiliz üniversitesi de bulunmaktadır.³ Yine Birleşik Krallık merkezli uluslararası bir firma tarafından derlenen QS World University Rankings indeksine bakıldığında ise; akademik tanınırlık, çalışanların tanınırlığı, yayın başına atıf, H- indeks atfı gibi göstergelerin kullanıldığı görülmektedir. QS indeksinin de ağırlıklı olarak ABD ve İngiltere üniversitelerinin siyaset bilimi bölümlerinden oluştuğu görülse de en iyi 10 arasında Fransa ve Avustralya’dan birer üniversite de vardır.⁴ Türkiye merkezli URAP’ın da Dünya siyaset bilimi bölümleri sıralaması bulunmaktadır. Diğer indekslerle benzer bir sıralamaya sahip olan bu indeks, yayınlanan makale, atıf, toplam yayın, işbirliği, yayın etkisi ve atıf etkisi verileri temelinde hesaplanmaktadır. URAP sıralamasında da, diğer uluslararası indekslerde olduğu gibi, Anglo-Sakson üniversitelerinin üstünlüğü göze çarpmaktadır. Ancak, diğer indekslerde de gözlemlendiği gibi, son yıllarda uzak doğu ülkelerinden, özellikle de Çin’den sıralamaya giren ve üst sıralarda yer alan üniversitelerin sayısında artış gözlenmektedir.

Uluslararası alanda uzun yıllardır yapılan üniversite sıralamaları, Türkiye’de de son yıllarda kullanılmaya başlamıştır. Bu konuda 2009 yılından bu yana faaliyet gösteren ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi Enformatik Enstitüsü bünyesinde hazırlanan URAP (University Ranking by Academic Performance) sıralaması en bilinen sıralamadır. URAP, üniversite sıralamasını, makale, atıf ve toplam bilimsel yayın sayısı, mezun, doktora öğrenci sayısı ile öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısı gibi veriler temelinde yapmaktadır. Bu sıralama, üniversiteleri iyiler ve kötüler şeklinde ayırmasa da, akademik başarıları ve kaliteleri hakkında fikir vererek, eksiklerini görme ve kendilerini geliştirme olanağı sağlamaktadır.

¹ Bkz. <http://www.shanghairanking.com/aboutarwu.html>

² Bkz. <http://www.shanghairanking.com/shanghairanking-subject-rankings/political-sciences.html> ve <http://www.shanghairanking.com/shanghairanking-subject-rankings/public-administration.html>

³ Bkz. https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/subject-ranking/social-sciences#!page/0/length/25/subjects/3090/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats

⁴ Bkz. <https://www.topuniversities.com/university-rankings/university-subject-rankings/2016/politics>

URAP, üniversiteleri genel olarak sıralamanın yanı sıra, beşeri bilimler, hukuk, iktisat, mühendislik, çevre bilimleri, tıp ve sağlık bilimleri gibi alt alanlara göre de sıralamaktadır. Ancak yıllık düzenli olarak sadece genel sıralama yayınlanmaktadır. URAP'ın sıralaması hem ulusal ölçekte Yükseköğretim Kurulu'nun (YÖK) istatistiklerine (<https://istatistik.yok.gov.tr/>) hem de Web of Science (WoS) akademik indeksleme ve atıf veri tabanına dayanmaktadır. Böylelikle, üniversitelerin akademik ve eğitim kalitesi hakkında bir fikir vermektedir. Bunun yanında; ÜNİAR tarafından da 2015 yılından bu yana, fakülte ve üniversitelerden ve üniversite kentlerinden memnuniyet sıralamaları yapılmaktadır (Karadağ ve Yücel, 2020a; 2020b; 2020c). ÜNİAR'ın üniversite ve fakülte sıralamaları ise daha basit bir ölçüte dayanmaktadır. Bu ölçütte, bir üniversitenin akademik teşvikten yararlanan öğretim üyesi sayının, o üniversitenin bütün öğretim üyesi sayısına ve sıralamaya katılan 116 devlet üniversitesinin toplam öğretim üyesi sayısına oranı temel alınmaktadır (Karadağ ve Yücel, 2020c: 8).

Türkiye'de ÖSYM tarafından üniversite tercihi yapacak öğrenciler için hazırlanan kılavuzlarda ya da diğer tercih kılavuz ya da motorlarında bölümler, ağırlıklı olarak yerleşme puanları ve tercih eden sayıları esas alınarak sıralanmaktadır. Burada bir yan gösterge olarak da kontenjan büyüklüğü kullanılmaktadır. Bununla birlikte, özellikle son dönemde başkaca sıralamalara rastlamak da mümkündür. Ancak, düzenli, tanınan, çeşitli olduğu kadar tutarlı ve geçerli verileri kullanılan ve genel geçer bir indeksleme konusunda eksiklik bulunmaktadır ve böyle bir indekse gereksinim duyulmaktadır. İlk yayınlandığında eksikler içeren YÖK ATLAS'ın verileri giderek daha sağlıklı hale gelmekteyse de, verilerde, özellikle mezun başarı kısmında, halen eksikler ve yanlışlar göze çarpmaktadır. Yine de YÖK ATLAS'ta bölümlere ilişkin 2016 yılından itibaren başlayan geniş bir istatistiksel ve karşılaştırmalı veri tabanına ulaşmak mümkündür.

3. YÖNTEM

Araştırma, ikincil veri analizine dayanmaktadır. Devlet ve vakıf üniversitelerinde yer alan siyaset bilimi ve kamu yönetimi, kamu yönetimi, siyaset bilimi bölümlerinin birinci ve ikinci öğretim programları, YÖK ATLAS 2017 üniversite puan, tercih, kontenjan ve yerleştirme, akademik kadro gibi bilgiler alınıp işlenerek sıralama yapılmakta, 2018 indeksi olarak adlandırılmakta ve daha önce yapılan 2016 verileriyle ki, bu veriler de 2017 indeksi olarak isimlendirilmişti, karşılaştırmalı olarak değerlendirilmektedir. Bu amaçla geliştirilen genel indeks formülü şu şekildedir:

$$sbky\ skor = \frac{kontenjan}{\text{öğretim üyesi}} + (taban\ puan \times 0,01) + (tavan\ puan \times 0,001) + tercih\ sırası\ puanı + yerleşme\ sırası\ puanı + (toplam\ tercih\ eden \times 0,0005) + (SBKY\ İstek\ Göstergesi + (Prof\ Sayısı \times 0,2) + (Doç\ Sayısı \times 0,15) + (Dr.\ Öğretim\ Üyesi\ Sayısı \times 0,1))$$

Genel sıralamanın hesaplanabilmesi için; taban puanının 0,01 ve tavan puanının 0,001 ile çarpımı, üniversite adayları tarafından ilgili bölümün ortalama tercih edilme sırası ve yine üniversite adaylarının bölüme ortalama yerleşme sırası ile oluşturulan bölüm puanı, bölümü toplam tercih eden sayısının 0,0005 ile çarpımı, bölümde öğretim üyesi başına düşen öğrenci oranı, üniversite adayının SBKY ya da KY bölümlerini tercih yaptıkları listeye eklemelerine dayalı tercih istek göstergesi ile kadrolu öğretim üyesi sayısı ve unvan dağılım istatistiklerine dayanmaktadır. Bu göstergelerin detaylı açıklaması aşağıda sunulmaktadır. Ancak, her bir göstergenin, formülde makul ölçülerde temsili için, belirli katsayılarla çarpılması yoluna gidilmiştir.

Formül, YÖK ATLAS veri bankasından çekilen ve tüm siyaset bilimi ve/veya kamu yönetimi bölümleri için birinci öğretim programlarını temel alan 2017 yılına ait verilerin bütünlükle kullanımına dayanmaktadır. Ancak, gösterge, ölçüt, formül ya da sıralamaların

gerekli kılması durumunda, ikinci öğretim programlarına ait YÖK ATLAS verileri de kullanılmıştır. Dolayısıyla, çalışmanın kapsamında siyaset bilimi ve/veya kamu yönetimi bölümleri yer almaktadır. Bunun yanında, sadece vakıf üniversitelerinde yer alan 3 adet “siyaset bilimi” adını taşıyan bölüm de TM 3 alanından öğrenci aldığı ve YÖK tarafından aynı statüde kabul edildiği için bu çalışma kapsamına alınmıştır.

Ölçütlerin kısaca açıklanması gereklidir. Bunlardan öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayı katsayısında, hem birinci hem de ikinci öğretim programlarında kayıtlı toplam öğrenci sayısının kadrolu öğretim üyesi sayısına oranı alınmaktadır. Bu katsayıda, elde edilen skor küçüldükçe eğitimin kalitesinde artış olduğu kabul edilmektedir. Çünkü daha küçük bir skor, daha az sayıda öğrenciye eğitim veren, daha çok sayıda öğretim üyesiyle eğitim veren ya da ikisinin bileşeni bir duruma işaret etmektedir. Bunun için ilgili bölüm, öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısı 1-10 arasında ise 1 puan, 11-20 arasında ise 0,75 puan, 21-30 arasında ise 0,5 puan, 31-40 arasında ise 0,25 puan, 41 ve daha fazla ise 0,1 puan almaktadır.

Giriş taban puanı katsayısı, üniversite sınavında bölümün birinci öğretime aldığı son sıradaki öğrencinin giriş puanı esasa alınarak hesaplanan bir göstergedir. Bu puan, 0,01 ile çarpılarak genel indekse eklenmektedir. Buna ek olarak giriş tavan puanı katsayısı da kullanılmaktadır ki burada, üniversite sınavında bölümün birinci öğretimde aldığı ilk sıradaki öğrencinin giriş puanı esas alınmaktadır. Bu puan 0,001 ile çarpılarak genel indekse eklenmektedir.

Ortalama tercih sırası katsayısı, bölümü tercih eden üniversite adaylarının bu bölümü ortalama tercih etme sırasıdır. Bölüm ortalama 1., 2. ve 3. sıralarda tercih edilmişse 2 puan, ortalama 4., 5. ve 6. sıralarda tercih edilmişse 1,5 puan, ortalama 7., 8., ve 9. sıralarda tercih edilmişse 1 puan, ortalama 10. ve 15. sıralarda tercih edilmişse 0,5 puan, ortalama 16 ve üstü sıradan tercih edilmişse 0,1 puan almaktadır.

Ortalama yerleşme sırası katsayısı ise, bölümü kazanmış olan öğrencilerin bu bölüme yerleşme sıralarının ortalama değerini göstermektedir. Bölüme ortalama 1., 2. ve 3. sıralardan yerleşmiş ise 2 puan, ortalama 4., 5. ve 6. sıralardan yerleşmiş ise 1,5 puan, ortalama 7., 8., ve 9. sıralardan yerleşmiş ise 1 puan, ortalama 10. ve 15. sıralardan yerleşmiş ise 0,5 puan, ortalama 16 ve üstü sıradan yerleşmiş ise 0,1 puan verilmektedir.

Toplam tercih eden katsayısı, bölümü tercih edenlerin toplam sayısının 0,0005 ile çarpılmasıyla elde edilen bir katsayıdır. Bu gösterge ile, bölümün toplam tercih edilme sayısının etkisi görülmektedir.

Bölüm istek göstergesi katsayısı, üniversite adayının tercihlerinde bu alana ne kadar yer verdiğini gösterir. Bölümü tercih eden adayların yapmış olduğu toplam tercihler içindeki tüm SBKY (veya KY) bölümlerinin ağırlığı bu şekilde ortaya çıkmaktadır. SBKY (KY) tercihi / toplam tercih şeklinde hesaplanır. Sonuç 1'e ne kadar yakınsa SBKY (KY) bölümlerin tercih listesindeki ağırlığı o kadar fazladır.

Öğretim üyesi sayısı göstergeleri, bölümün profesör, doçent ve doktor öğretim üyesi kadrolarında yer alan öğretim üyesi sayılarını esas almaktadır. Bölümün profesör sayısı, 0,2 ile, doçent sayısı 0,15 ile, doktor öğretim üyesi sayısı, 0,1 ile çarpılarak indekste yer almaktadır. Araştırma görevlisi, öğretim görevlisi ve doktora tamamlamış araştırma görevlisi gibi kadrolarla ilgili çok veri eksikliği olduğundan dikkate alınmamıştır.

4. 2018 YILI SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ (SBKY) İLE KAMU YÖNETİMİ (KY) BÖLÜMLERİ SIRALAMASI

4.1. Bölümler Genel Sıralaması

Tüm göstergelerin hesaplanması ve belli katsayılar halinde genel skorlara dahil edilmesiyle Türkiye’de siyaset bilimi ve kamu yönetimi (SBKY) ve kamu yönetimi (KY) bölümleri genel sıralaması 2018 oluşturulmuştur. Söz konusu 2018 verileri, karşılaştırmalı bir çerçevede elde etmek ve değerlendirebilmek amacıyla daha önce yayınladığımız (Bkz. Kiriş ve Gül, 2017) 2017 verileri ile birlikte sunulmuştur.

Tablo 1: SBKY–KY Bölümleri 2017 ve 2018 Yılları Genel Sıralamaları

Üniversite / Bölüm Adı	2017 Yılı Genel Skoru	2017 Yılı Genel Sıralaması	2018 Yılı Genel Skoru	2018 Yılı Genel Sıralama	Değişimin Yönü
Ankara Üniversitesi / SBF SBKY	16,62	1	14,4	1	↔
ODTÜ / SBKY	12,98	4	13,56	2	↑
İstanbul Üniversitesi / SBF SBKY	14,26	2	13,18	3	↓
Gazi Üniversitesi / SBKY ⁵	13,30	3	11,78	4	↓
Hacettepe Üniversitesi / SBKY	10,65	12	11,51	5	↑
Sakarya Üniversitesi / SBKY	12,09	5	11,45	6	↓
Akdeniz Üniversitesi / SBKY	10,47	14	11,32	7	↑
Marmara Üniversitesi / SBKY	11,42	8	11,2	8	↔
Marmara Üniversitesi / SBKY (Fr.)	9,71	23	11,15	9	↑
Selçuk Üniversitesi / SBKY	9,91	19	11,08	10	↑
Dokuz Eylül Üniversitesi / KY	11,40	9	10,09	11	↓
Uludağ Üniversitesi / SBKY	11,88	6	10,04	12	↓
Kocaeli Üniversitesi / SBKY	9,90	20	9,93	13	↑
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi / SBKY	9,58	25	9,86	14	↑
Trakya Üniversitesi / KY	9,32	28	9,72	15	↑
Pamukkale Üniversitesi / SBKY	10,38	15	9,65	16	↓
İnönü Üniversitesi / SBKY	10,11	16	9,61	17	↓
İstanbul Medeniyet Üniversitesi / SBKY	10,07	17	9,51	18	↓
Karadeniz Teknik Üniversitesi / KY	10,50	13	9,39	19	↓
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi / KY	10,96	10	9,34	20	↓
Abant İzzet Baysal Üniversitesi / KY	10,67	11	9,32	21	↓
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / SBKY	9,84	22	9,22	22	↔
Süleyman Demirel Üniversitesi / SBKY	11,46	7	9,2	23	↓
Çanakkale On Sekiz Mart Üni. / SBKY	8,14	43	9,16	24	↑
Mustafa Kemal Üniversitesi / SBKY	8,17	42	8,93	25	↑
Afyon Kocatepe Üniversitesi / KY	8,82	33	8,92	26	↑
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi / SBKY	10,02	18	8,76	27	↓
Erciyes Üniversitesi / SBKY	9,61	24	8,66	28	↓
Dumlupınar Üniversitesi / KY	9,38	27	8,47	29	↓
On Dokuz Mayıs Üniversitesi / SBKY	9,87	21	8,45	30	↓
Yüzüncü Yıl Üniversitesi / KY	7,81	54	8,42	31	↑
Fırat Üniversitesi / SBKY	8,53	36	8,38	32	↑
Aksaray Üniversitesi / SBKY	8,36	40	8,35	33	↑
Kırıkkale Üniversitesi / SBKY	8,84	32	8,27	34	↓
Düzce Üniversitesi / SBKY	-	-	8,26	35	—
Mersin Üniversitesi / KY	8,77	34	8,21	36	↓
Harran Üniversitesi / KY	8,10	46	8,16	37	↑
Atatürk Üniversitesi / KY	9,42	26	8,12	38	↓
Necmettin Erbakan Üniversitesi / SBKY	8,97	31	8,01	39	↓
Adana Bilim Teknoloji Üni. / SBKY	-	-	7,79	40	—

⁵ Gazi Üniversitesi’nin bölünmesi sonucu Gazi Üniversitesi İİBF bünyesinde yer alan bu bölüm, 2019’dan itibaren Hacı Bayram Veli Üniversitesi İİBF SBKY Bölümü olmuştur.

Üniversite / Bölüm Adı	2017 Yılı Genel Skoru	2017 Yılı Genel Sıralaması	2018 Yılı Genel Skoru	2018 Yılı Genel Sıralama	Değişimin Yönü
On Sekiz Mart Üniversitesi / Biga KY	7,88	51	7,74	41	↑
Niğde Ömer Halisdemir Üni. / KY	8,42	39	7,7	42	↓
Bülent Ecevit Üniversitesi / SBKY	7,94	50	7,68	43	↑
Karabük Üniversitesi / SBKY	8,51	37	7,67	44	↓
Celal Bayar Üniversitesi / KY	8,44	38	7,64	45	↓
Gümüşhane Üniversitesi / SBKY	7,30	61	7,64	46	↑
Hitit Üniversitesi / SBKY	7,86	52	7,59	47	↑
Giresun Üniversitesi / SBKY	8,66	35	7,56	48	↓
Çankırı Karatekin Üniversitesi / SBKY	8,11	45	7,55	49	↓
Bartın Üniversitesi / SBKY	7,57	59	7,52	50	↑
Recep Tayyip Erdoğan Üni. / SBKY	7,29	62	7,49	51	↑
Kırklareli Üniversitesi / KY	7,38	60	7,45	52	↑
Dicle Üniversitesi / SBKY	7,82	53	7,3	53	↔
Bandırma On Yedi Eylül Üniv. / SBKY	7,94	49	7,27	54	↓
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv. / KY	9,00	30	7,27	55	↓
Ahi Evran Üniversitesi / SBKY	7,57	58	7,13	56	↑
Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniv. / KY	8,09	47	7,11	57	↓
Cumhuriyet Üniversitesi / KY	8,13	44	7,1	58	↓
Adnan Menderes Üniv. / Nazilli SBKY	8,25	41	7,04	59	↓
Batman Üniversitesi / SBKY	7,04	70	7	60	↑
Gaziosmanpaşa Üniversitesi / KY	6,66	74	6,82	61	↑
Ordu Üniversitesi / KY	7,66	55	6,81	62	↓
Artvin Çoruh Üniversitesi / SBKY	7,25	64	6,79	63	↑
Kastamonu Üniversitesi / SBKY	7,22	65	6,6	64	↑
Bitlis Eren Üniversitesi / KY	6,77	73	6,57	65	↑
Mehmet Akif Üniversitesi / KY	7,00	71	6,53	66	↑
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi / SBKY	8,07	48	6,5	67	↑
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi / SBKY	7,58	57	6,41	68	↓
Uşak Üniversitesi / KY	7,27	63	6,39	69	↓
Erzincan Üniversitesi / SBKY	5,92	79	6,38	70	↑
Sinop Üniversitesi / SBKY	-	-	6,38	71	—
Adıyaman Üniversitesi / KY	7,15	68	6,37	72	↓
Karamanoğlu Mehmetbey Üni. / SBKY	7,20	66	6,37	73	↓
Adnan Menderes Üniversitesi / Söke KY	7,58	56	6,36	74	↓
Muş Alparslan Üniversitesi / SBKY	6,95	72	6,36	75	↓
Bozok Üniversitesi / SBKY	-	-	6,34	76	—
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi / SBKY	6,38	76	6,33	77	↓
Munzur (Tunceli) Üniversitesi / SBKY	6,54	75	6,26	78	↓
Kilis Yedi Aralık Üniversitesi / SBKY	7,06	69	6,03	79	↓
Gaziantep Üniversitesi / KY	7,18	67	6,02	80	↓
Bayburt Üniversitesi / KY	6,29	78	5,84	81	↓
Kafkas Üniversitesi / SBKY	6,37	77	5,76	82	↓
Türk Alman Üniversitesi / SBKY	9,14	29	-	83	—

Tablo, Kiriş ve Gül (2017: 2114-2115) verilerine, 2018 genel indeksinin eklenmesiyle oluşturulmuştur.

Sıralamaya etki eden yeni koşullar için 2018 sıralamasına, bir önceki yıl olan 2017 için yapılan sıralama ile karşılaştırmalı olarak bakıldığında, bazı değişiklikler göze çarpmaktadır. Bu değişikliklerin olası nedenleri üzerine şu çıkarımlar yapılabilir:

Üniversite sınavlarında 2017'den 2018'e puanlarda genel bir düşüş eğilimi gözlenirse de bu bazı bölümler için daha keskin diğer bazı bölümler içinse daha düşük oranlardadır.

Üniversite sınavında bölümü tercih eden toplam öğrenci sayısında önemli orandaki değişiklik, sıralamaya etki eden önemli bir bileşeni doğrudan etkilediğinden, bölümlerin sıralaması üzerinde de etki ettiği düşünülebilir.

Bölüm kadrosundaki dikkate değer değişiklik, bölüm sıralamasını iki farklı değişken bakımından etkilemektedir. 2017 – 2018 yılları arasında yeni öğretim üyesi istihdamı, öğretim üyelerinin mesleki unvanlarının ilerlemesi, öğretim üyelerinin emeklilik, başka kuruma geçiş, ihraç olma vb. nedenlerle bazı bölümlerin kadrolarında önemli değişiklikler gerçekleşmiştir. Bu da sıralamadaki dalgalanmaya etki eden diğer bir etkidir.

Kritik veri olarak değişik ölçütlerde girdi olarak kullanılan öğretim üyesi sayısının, YÖK Atlas'ta eksiklikler / hatalar içerebildiği ya da güncel olmadığı gözlenmiştir. Bu nedenle, YÖK Atlas 2017 bölüm öğretim üyesi verileri, bölüm web sayfalarından da araştırılıp, teyit edilerek sıralamaya dahil edilmiştir. Bölüm kadro verilerinin tam ve güncel olarak sıralamaya yansması da bölüm sıralamalarına etki etmiştir.

Artan SBKY isimli bölüm sayısı tercihlerde rol oynamaktadır. 2017'de 47 olan SBKY sayısı, 2018'de 55 olmuştur. Tercih istatistiklerine bakıldığında da SBKY bölümlerinin KY bölümlerine göre önemli ölçüde daha fazla tercih edildiği görülmektedir. Bu da KY bölümlerinin sıralamalarda görece daha geriye düşmesinde rol oynamaktadır.

Türkiye'nin genel koşulları, yükseköğretime dair koşullar, bölümlerin ve buldukları üniversitelerin ve kentlerin durumları ile SBKY/KY eğitime dair özel bazı koşullar da tercih ve puan durumu üzerinde etkili olabilmektedir.

SBKY/KY Bölümlerinin 2018 yılı genel sıralamasına bakıldığında, geçen yılın skorlarına benzer bir genel sıralama ile karşılaştığı söylenebilir. İlk 10'daki bölümlerin tamamı SBKY'dir. Ankara Üniversitesi SBF SBKY bölümü her iki yılda da ilk sırada yer almış, ondan sonraki 3 üniversite de ilk dörtteki yerlerini, sıraları değişse de korumuşlardır. ODTÜ İİBF SBKY, geçen yıl dördüncü sırada yer alırken bu yıl ikinci sıraya gelmiştir. Geçen yıl ikinci konumdaki İstanbul Üniversitesi SBF SBKY ise, bu yıl üçüncü sıradadır. Gazi Üniversitesi İİBF SBKY (Yeni Hacı Bayram Veli SBKY), üçüncülüğten dördüncülüğe gerilemiş olsa da ilk dörtteki yerini korumuştur. Tüm grup içinde ise 4 bölümün sıralaması değişmemiştir.

Genel tabloda da değişiklikler göze çarpmaktadır. 31 bölüm yükselerek daha iyi bir sıralama elde ederken, 43 bölüm sıralamada gerilemiştir. 2018 listesinde yeni açılan 4 bölüm daha yer alırken, bir bölüme öğrenci yerleştirilmemiştir. 2018'de toplam SBKY/KY bölümleri sayısı 82 olmuştur. Geçen yıl, 12. sırada bulunan Hacettepe Üniversitesi İİBF SBKY, bu yıl 5. sırada yer almıştır. Bu yükselmenin temel nedeni, Hacettepe SBKY'nin 2017 yılı kadro verileri konusunda YÖK ATLAS'ta sonradan saptadığımız ve bölüm web sayfasından teyit ederek düzelttiğimiz eksikliklerdir. O dönem YÖK ATLAS'ın verileri esas alınmış ve Hacettepe SBKY'nin ya da diğer bölümlerin kadro verileri web sayfaları incelenerek teyit edilmemiştir. 2018 yılında, YÖK ATLAS'taki kadro verileri ile yetinmeyip bölüm verileri ilgili bölüm web sayfalarından teyit edilince yaptığımız düzeltme ve güncellemeler, Hacettepe SBKY ve diğer bazı bölümlerin sıralamadaki yerlerini bir ölçüde değiştirmiştir.

Akdeniz Üniversitesi İİBF SBKY'nin de genel sıralamada bir yükseliş trendi çizdiği görülmektedir. Akdeniz SBKY, 14. sıradan 7. sıraya yükselmiştir. İlgili bölümün verilerine bakıldığında ilk göze çarpan değişiklik, bölüm adının kamu yönetiminden siyaset bilimi ve kamu yönetimine dönüştürülmesidir. Bu ise, bölümün tercih kılavuzunda yer aldığı kısmın değişmesi ve güncel eğilim olan SBKY adını tercih ederek öne çıkması anlamına gelmektedir. Diğer taraftan 2017 ve 2018 verileri karşılaştırıldığında bu bölümle ilgili göze çarpan diğer değişiklikler arasında, bölümü toplam tercih eden aday sayısındaki %36'lık

artıştır. Bu artışta, sahil kenti ve ikliminin ılıman olması gibi dışsal etkenler yanında, bir ölçüde de olsa isim değişikliğinin etkisinin olduğu söylenebilir. Sıralamada önemli düzeyde yükseliş gösteren diğer bölümler arasında şunlar sayılabilir: Marmara Üniversitesi Fransızca SBKY, Selçuk Üniversitesi SBKY, Kocaeli SBKY, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi SBKY, Trakya Üniversitesi KY, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi SBKY, Mustafa Kemal Üniversitesi SBKY ve Yüzüncü Yıl Üniversitesi KY.

Sıralamada yükseliş gösteren SBKY bölümlerinin aksine, düşüş gösterenler de vardır. Önemli bir düşüş gösteren bölümler arasında şunlar sayılabilir: Süleyman Demirel Üniversitesi SBKY, Uludağ Üniversitesi SBKY, Karadeniz Teknik Üniversitesi KY, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi KY, Abant İzzet Baysal Üniversitesi KY, On Dokuz Mayıs Üniversitesi SBKY, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi SBKY, Atatürk Üniversitesi KY ve On Sekiz Mart Üniversitesi Biga KY. Düşüş gösteren bölümler içinde kamu yönetimi adını taşıyan bölüm sayısı, yükselen bölümlere göre daha çok sayıdadır. En fazla düşüş sergileyen bölümlerin başında Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF SBKY yer almaktadır. 2017 genel sıralamasında 7. durumda olan SDÜ SBKY, 2018'de 23. sıraya gerilemiştir. SDÜ SBKY, öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısı katsayısı, giriş taban puanı, ortalama tercih sırası, toplam tercih eden aday sayısı ve kadro bakımından gerilemiştir. Özellikle giriş taban puanına bakıldığında bu gerileme %8 civarındadır ve bu düşüş tüm SBKY'lerdeki ortalama -%8'lik düşüşe eşdeğerdir. Bölümü toplam tercih eden sayısı ise, daha da büyük bir oranda (%54) gerilemiştir. Bölüm öğretim üyesi sayısı da 2017'de 14'ten 2018'de 11'e gerilemiştir. Bu gibi nedenlerle; SDÜ SBKY'nin skoru 2,26 puan gerilerken, 2018 indeksinde genel sıralaması ise 16 sıra gerileyerek, 7. sıradan 23. sıraya düşmüştür. Bununla birlikte bölüm ile ilgili olarak takipte olduğumuzdan izleyen yıl olan 2019'dan bir ön kesit sunmak gerekirse, kontenjan büyüklüğü, tercih ve yerleşme sayı ve sıralamaları ile öğretim üyesi bakımından tekrar yükseliş yaşandığı için bir miktar ilerleme göstereceği öngörülebilir. Bu örnekten hareketle, her yıl ortaya çıkan tercih edilirlilik göstergelerinin bölümlerin sıralamalarını değiştirebileceği görülmektedir. Bu kapsamda, çalışmada geliştirilen formül açısından önemli olan alanın ve bölümün (ve tabii ki bölümün yer aldığı üniversitenin ve kentin) tercih edilirliliğinin önemli olduğu anlaşılmaktadır.

SBKY/KY istek göstergesi bağlamında, 2017 indeksinde 0,26 olan ortalama oran 2018 indeksinde 0,31 olmuştur. Bu, SBKY/KY bölümlerini isteyerek tercihte bulunan öğrenci oranının az da olsa arttığını göstermektedir. Diğer bir deyişle SBKY/KY bölümünü kazananların üniversite tercihlerine bakıldığında bu tercihler içindeki SBKY/KY bölümlerinin oranının %30'lar düzeyinde olduğu görülmektedir. Yani SBKY/KY bölümünü kazanan bir öğrenci, her üç tercihinden birini bu bölümlerden yana kullanmıştır.

Yeni bölümler olarak 2018 sıralamasında yer alan ve yeni öğrenci almaya başlayan dört bölümden de kısaca söz etmek gereklidir. Bunlar, genel sıralamaya otuz beşinci sıradan dahil olan Düzce Üniversitesi SBKY, 40. Sıradan dahil olan Adana Alparslan Türkeş Bilim Teknoloji Üniversitesi SBKY, 71. Sıradan dahil olan Sinop Üniversitesi SBKY ve 76. Sıradan dahil olan Bozok Üniversitesi SBKY bölümleridir. Yeni açılan bölümlerin hepsi SBKY adını tercih etmiştir. Türk-Alman Üniversitesi SBKY Bölümü öğrenci kabul etmemiştir. Bunun sonucu olarak, devlet üniversitelerinde 79 olan öğrenci kabul eden bölüm sayısı, 2018 yılında 82 olmuştur. Bu bölümlerden 55 tanesi SBKY iken, 27 tanesi ise KY ismini taşımaktadır. Geçen yıl bu sayı 47 SBKY bölümü ve 32 KY bölümü şeklindeydi. Bu durum, 5 mevcut bölümün de ismini kamu yönetiminden siyaset bilimi ve kamu yönetimine değiştirdiğini göstermektedir. Vakıf üniversitelerindeki bölüm sayısı ise, ilgili bölümde de görüleceği üzere, 16'dan 21'e çıkmıştır. Vakıf üniversiteleri arasında sadece Yeditepe Üniversitesi'nde yer alan bölüm "kamu yönetimi" adını taşımaktadır. Ayrıca 3 bölüm de sadece "siyaset bilimi" adını taşımaktadır (Bkz. Tablo 5). Sonuç olarak, puanlama sistemindeki, kontenjan büyüklüğündeki, bölümün ve alanın imaj ve

görünümündeki, yükseköğretimdeki genel eğilimdeki vb. değişikliklerin bölümlerin yıllık ve/veya dönemlik sıralanmasında farklılıklar oluşturabildiği söylenebilir.

4.2. Bölümlerin Giriş Puanları Sıralaması

Giriş puanı, uzun yıllardır gerek tercih yapacak adaylar için gerekse de konunun uzmanlarının üniversite ve bölümleri değerlendirmeleri için uygun bir değişken olmuştur. Giriş puanı, ilgili bölümü tercih edenlerin ve yerleştirilenlerin sayılarının ve üniversite yerleştirme puanlarının ürünü olarak oluşmaktadır. Burada kontenjana en son sıradan girenin puanı bir gösterge iken, en yüksek puanla yerleşenin puanı da bir diğer göstergedir. Bir bölümü tercih edip kazananların ortalama puanı ise o bölüm açısından daha sağlıklı bir gösterge olarak değerlendirilebilir ancak sistem aday giriş odaklı olduğu için, taban puanı bir bölümün temel puan göstergesi olarak kullanılmaktadır.

Tablo 2: SBKY – KY Bölümleri 2017 ve 2018 Yılları Giriş Puanı Sıralamaları

Üniversite / Bölüm Adı	2017 Yılı Giriş Taban Puanı	2017 Yılı Giriş Puanı Sıralaması	2018 Yılı Giriş Taban Puanı	2018 Yılı Giriş Puanı Sıralaması	2018 Yılı Kontenjanı 1. Öğretim
ODTÜ / SBKY	441,15	1	427,6	1	82
Ankara Üniversitesi / SBF SBKY	433,69	2	414,4	2	52
Hacettepe Üniversitesi / SBKY	420,2	3	404,1	3	82
İstanbul Üniversitesi / SBF SBKY	405,18	4	392,8	4	123
Marmara Üniversitesi / SBKY	400,58	6	387,1	5	62
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / SBKY	404,12	5	386,1	6	62
Gazi Üniversitesi / SBKY	398,47	7	383,1	7	154
Eskişehir Osmangazi Üni. / SBKY	390,46	9	372,5	8	62*
İstanbul Medeniyet Üni. / SBKY	375,58	10	365,4	9	62*
Marmara Üniversitesi / KY (Fr.)	375,57	11	363,6	10	82
Dokuz Eylül Üniversitesi / KY	375,39	12	352,8	11	98*
Uludağ Üniversitesi / SBKY	364,22	15	350,1	12	113*
Kocaeli Üniversitesi / SBKY	370,54	14	347,2	13	103*
Sakarya Üniversitesi / SBKY	363,91	16	342,5	14	72*
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi / SBKY	370,73	13	340	15	82*
On Dokuz Mayıs Üniversitesi / SBKY	362,38	18	337,7	16	72
Erciyes Üniversitesi / SBKY	363,78	17	337,4	17	62
Akdeniz Üniversitesi / KY	354,04	21	334,2	18	93*
Çanakkale On Sekiz Mart Üni. / SBKY	356,52	20	332,4	19	62*
Necmettin Erbakan Üniversitesi / SBKY	357,96	19	329,7	20	62*
Karadeniz Teknik Üniversitesi / KY	343,14	23	321	21	82*
Pamukkale Üniversitesi / SBKY	345,14	22	320,9	22	113*
Selçuk Üniversitesi / KY	340,97	24	315,9	23	134*
Kırıkkale Üniversitesi / SBKY	339,04	25	313,7	24	93*
Abant İzzet Baysal Üniversitesi / KY	332,41	27	309	25	82*
Adnan Menderes Üni. / Nazilli SBKY	333,14	26	308,8	26	113*
Atatürk Üniversitesi / KY	329	29	305	27	62*
Celal Bayar Üniversitesi / KY	330,78	28	304,8	28	67*
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi / KY	324,61	31	301,5	29	123*
Recep Tayyip Erdoğan Üni. / SBKY	321,67	33	301,3	30	62
İnönü Üniversitesi / SBKY	324,84	30	297,7	31	103*
Bülent Ecevit Üniversitesi / SBKY	323,1	32	297,6	32	62*
Trakya Üniversitesi / KY	320,78	34	297,2	33	72*
Bandırma On Yedi Eylül Üni. / SBKY	319,75	36	296,1	34	103*
Süleyman Demirel Üniversitesi / SBKY	318,03	37	295,5	35	134*
On Sekiz Mart Üniversitesi / Biga KY	320,07	35	293,6	36	93*
Adana Bilim ve Teknoloji Üni. / SBKY	-	-	292,6	37	41
Mersin Üniversitesi / KY	316,1	41	292,2	38	82

Üniversite / Bölüm Adı	2017 Yılı Giriş Taban Puanı	2017 Yılı Giriş Puanı Sıralaması	2018 Yılı Giriş Taban Puanı	2018 Yılı Giriş Puanı Sıralaması	2018 Yılı Kontenjanı 1. Öğretim
Karabük Üniversitesi / SBKY	312,94	43	291,4	39	72*
Afyon Kocatepe Üniversitesi / KY	313,26	42	290,7	40	62*
Adnan Menderes Üniversitesi / Söke KY	317,98	38	290,3	41	62*
Ordu Üniversitesi / KY	312,43	44	286,7	42	57*
Ahi Evran Üniversitesi / SBKY	316,48	39	286,6	43	52*
Giresun Üniversitesi / SBKY	307,44	46	282,5	44	62*
Dicle Üniversitesi / SBKY	316,25	40	281,9	45	82
Düzce Üniversitesi / SBKY	-	-	281,8	46	41
Fırat Üniversitesi / SBKY	308,42	45	280,6	47	72*
Cumhuriyet Üniversitesi / KY	302,99	49	274,4	48	88*
Kastamonu Üniversitesi / SBKY	301,66	50	274,2	49	88*
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üni. / KY	301,36	51	273,2	50	62*
Bilecik Üniversitesi / SBKY	300,38	52	271,7	51	123*
Yüzüncü Yıl Üniversitesi / KY	304,14	47	271,4	52	72
Dumlupınar Üniversitesi / KY	303,25	48	270,9	53	185*
Mustafa Kemal Üniversitesi / KY	298,62	56	270,4	54	93
Kırklareli Üniversitesi / KY	300,21	53	270,2	55	62*
Bartın Üniversitesi / SBKY	298,27	57	269,6	56	72*
Uşak Üniversitesi / KY	300,02	54	268,5	57	82*
Çankırı Karatekin Üniversitesi / SBKY	299,5	55	267,2	58	62*
Gaziantep Üniversitesi / KY	298,08	58	267	59	72
Erzincan Üniversitesi / SBKY	292,9	66	266,7	60	62*
Mehmet Akif Üniversitesi / KY	294,73	63	266,2	61	103*
Aksaray Üniversitesi / SBKY	295,93	60	266	62	123*
Niğde Üniversitesi / KY	295,79	61	266	63	82*
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üni. / KY	294,44	64	265,1	64	103*
Harran Üniversitesi / KY	294,8	62	263,4	65	82
Osmaniye Korkut Ata Üni. / SBKY	296,46	59	262,6	66	62*
Adıyaman Üniversitesi / KY	292,97	65	261,5	67	62*
Gaziosmanpaşa Üniversitesi / KY	292,2	67	260,2	68	103*
Hitit Üniversitesi / SBKY	291,74	68	260,1	69	93*
Karamanoğlu Mehmetbey Üni. / SBKY	288,87	71	258,8	70	123*
Gümüşhane Üniversitesi / SBKY	286,45	72	255,8	71	62
Bozok Üniversitesi / SBKY	-	-	253,9	72	62*
Artvin Çoruh Üniversitesi / SBKY	285,14	73	251,2	73	62
Sinop Üniversitesi / SBKY	-	-	250,8	74	82*
Kilis Yedi Aralık Üniversitesi / SBKY	289,98	70	250,4	75	52
Bayburt Üniversitesi / KY	282,54	75	246,7	76	93*
Bitlis Eren Üniversitesi / KY	274,97	79	245,3	77	62
Kafkas Üniversitesi / SBKY	278,5	76	242,3	78	72*
Batman Üniversitesi / SBKY	290,58	69	239,5	79	62
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi / SBKY	282,69	74	237,1	80	62
Muş Alparslan Üniversitesi / SBKY	277,23	77	234,6	81	62
Tunceli Üniversitesi / KY	277,07	78	234,1	82	52
Türk Alman Üniversitesi / SBKY	395,45	8	0	83	-

Tablo, Kiriş ve Gül (2017: 2116-2117) verilerine, 2018 verilerinin eklenmesiyle elde edilmiştir.

Giriş puanı bakımından sıralamaya bakıldığında; köklü bölümlerle, belli başlı büyükşehirlerde yer alan bölümlerin üst sıralarda yer aldığı görülmektedir. 2017 ve 2018 yılı sıralamalarında genel olarak çok büyük değişiklikler göze çarpmamaktadır. Bölümlerin taban puanları temelinde yapılan sıralamalarına göre bir değerlendirmesini yapmak gerekirse, adayın aldığı puanın, yaptığı bölüm tercihinde belirleyici bir role sahip olduğu öncelikle belirtilmelidir. Ancak bunun yanında; üniversitenin bir büyükşehirde bulunması,

bulunduğu kentin sahilde yer alması, adayın yaşadığı kente yakın olması, sosyal-kültürel hayat kalitesinin, yaşanabilirliğinin, canlılığının ve güvenliğinin yüksek olması gibi diğer etkenlerin de (Kiriş ve Gül, 2017: 2117) rol oynadığını belirtmek gerekmektedir. Bölümün yer aldığı üniversitenin büyükşehirde, özellikle de ilk 3 büyükşehirde bulunması, bölüm tercihlerinde olumlu etkenlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Giriş puanına göre ilk on üniversite içinde ilk 3 büyük şehrin yanı sıra sadece Eskişehir yer almaktadır. Eskişehir öğrenci şehri olmakla öne çıkmış bir kenttir. Tabii ki burada, köklü üniversitelerin Türkiye'deki üç büyük kentte kurulu olduğu ve tarihlerinin çok daha eskilere gittiği de dikkatten kaçmamalıdır. Üç büyük kentte olmayı etkileyen bir durum da, bu ilk üç büyük kentin nüfusu da çok büyük olduğu için, doğal olarak yaşadığı şehirde okumak isteyenlerin sayısının da yüksek olmasıdır. Taban puanlara göre yapılan sıralamadan çıkarılabilecek bir diğer sonuç da, tercih yapacak adayın puanı 3 büyük kentte yer alan bölümlere yetmiyorsa, yaşadığı kente yakın diğer büyükşehri ya da sahilde yer alan bir başka kenti tercih etme eğilimi gösterdikleridir.

4.3. Bölümlerin Kontenjan Büyüklüğü Sıralaması

2018 indeksinde SBKY/KY bölümlerinin toplam kontenjanlarında birinci öğretim için %6, ikinci öğretim için %2'lik bir artış göze çarpmaktadır. Devlet üniversitelerinde SBKY/KY bölümlerinin ortalama kontenjanı birinci öğretim için 80,3 iken ikinci öğretim için 83,2 olmuştur.

Tablo 3: SBKY – KY Bölümleri 2017 ve 2018 Yılları Kontenjan Büyüklüğü Sıralamaları

2018 Yılı SBKY Kontenjan Sıralaması	Üniversite / Bölüm Adı	2017 Yılı Kontenjanı 1. Öğretim	2017 Yılı Kontenjanı 2. Öğretim	2018 Yılı Kontenjanı 1. Öğretim	2018 Yılı Kontenjanı 2. Öğretim
1	Dumlupınar Üniversitesi / KY	185	185	185	185
2	Gazi Üniversitesi / SBKY	154	-	154	-
3	Selçuk Üniversitesi / KY	134	134	134	134
	Süleyman Demirel Üniversitesi / SBKY	134	134	134	134
4	Aksaray Üniversitesi/ SBKY	123	123	123	123
	Bilecik Üniversitesi / SBKY	123	123	123	123
	İstanbul Üniversitesi / SBF SBKY	123	-	123	-
	Karamanoğlu Mehmetbey Üni. / SBKY	123	123	123	123
	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi / KY	123	123	123	123
5	Adnan Menderes Üniversitesi / Nazilli SBKY	113	113	113	113
	Pamukkale Üniversitesi / SBKY	113	113	113	113
	Uludağ Üniversitesi / SBKY	113	113	113	113
6	Bandırma On Yedi Eylül Üniversitesi / SBKY	103	103	103	103
	Gaziosmanpaşa Üniversitesi / KY	103	103	103	103
	İnönü Üniversitesi / SBKY	103	103	103	103
	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi / KY	103	103	103	103
	Kocaeli Üniversitesi / SBKY	103	103	103	103
7	Mehmet Akif Üniversitesi / KY	103	103	103	103
	Dokuz Eylül Üniversitesi / KY	98	98	98	98
	Akdeniz Üniversitesi / KY	93	93	93	93
	Bayburt Üniversitesi / KY	93	93	93	93
8	Hitit Üniversitesi / SBKY	93	93	93	93
	Kırkkale Üniversitesi / SBKY	88	88	93	93
	Mustafa Kemal Üniversitesi / KY	93	41	93	52
	On Sekiz Mart Üniversitesi / Biga KY	93	93	93	93
9	Cumhuriyet Üniversitesi / KY	88	88	88	88
	Kastamonu Üniversitesi / SBKY	77	77	88	88
10	Abant İzzet Baysal Üniversitesi / KY	82	82	82	82
	Dicle Üniversitesi/ SBKY	82	-	82	-
	Hacettepe Üniversitesi / SBKY	82	-	82	-

2018 Yılı SBKY Kontenjan Sıralaması	Üniversite / Bölüm Adı	2017 Yılı	2017 Yılı	2018 Yılı	2018 Yılı
		Kontenjanı 1. Öğretim	Kontenjanı 2. Öğretim	Kontenjanı 1. Öğretim	Kontenjanı 2. Öğretim
	Harran Üniversitesi / KY	82	-	82	-
	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi / SBKY	52	-	82	82
	Karadeniz Teknik Üniversitesi / KY	82	82	82	82
	Marmara Üniversitesi / KY (Fr.)	82	-	82	-
	Mersin Üniversitesi / KY	82	-	82	-
	Niğde Üniversitesi / KY	82	82	82	82
	ODTÜ / SBKY	82	-	82	-
	Sinop Üniversitesi / SBKY	-	-	82	82
	Uşak Üniversitesi / KY	82	82	82	82
	Bartın Üniversitesi / SBKY	72	72	72	72
	Fırat Üniversitesi / SBKY	72	72	72	72
	Gaziantep Üniversitesi / KY	62	-	72	-
11	Kafkas Üniversitesi / SBKY	72	72	72	72
	Karabük Üniversitesi / SBKY	72	72	72	72
	On Dokuz Mayıs Üniversitesi / SBKY	72	-	72	-
	Sakarya Üniversitesi / SBKY	72	72	72	72
	Trakya Üniversitesi / KY	72	72	72	72
	Yüzüncü Yıl Üniversitesi / KY	72	-	72	-
12	Celal Bayar Üniversitesi / KY	67	67	67	67
	Adıyaman Üniversitesi / KY	62	62	62	62
	Adnan Menderes Üniversitesi / Söke KY	52	52	62	62
	Afyon Kocatepe Üniversitesi / KY	62	62	62	62
	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi / SBKY	57	-	62	-
	Artvin Çoruh Üniversitesi / SBKY	52	-	62	-
	Atatürk Üniversitesi / KY	62	62	62	62
	Batman Üniversitesi / SBKY	52	-	62	-
	Bozok Üniversitesi / SBKY	-	-	62	62
	Bitlis Eren Üniversitesi / KY	52	-	62	-
	Bülent Ecevit Üniversitesi / SBKY	62	62	62	62
	Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi / SBKY	62	62	62	62
	Çankırı Karatekin Üniversitesi / SBKY	62	62	62	62
13	Erciyes Üniversitesi / SBKY	62	-	62	-
	Erzincan Üniversitesi / SBKY	62	62	62	62
	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi / SBKY	52	52	62	62
	Giresun Üniversitesi / SBKY	62	62	62	62
	Gümüşhane Üniversitesi / SBKY	57	57	62	62
	İstanbul Medeniyet Üniversitesi / SBKY	62	-	62	62
	Kırklareli Üniversitesi / KY	62	62	62	62
	Marmara Üniversitesi / SBKY	52	-	62	-
	Muş Alparslan Üniversitesi / SBKY	62	-	62	-
	Necmettin Erbakan Üniversitesi / SBKY	62	62	62	62
	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi / KY	62	57	62	62
	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi / SBKY	52	52	62	62
	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi / SBKY	62	62	62	-
	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / SBKY	57	-	62	-
14	Ordu Üniversitesi / KY	47	47	57	57
	Ahi Evran Üniversitesi / SBKY	41	41	52	52
15	Ankara Üniversitesi / SBF SBKY	41	-	52	-
	Kilis Yedi Aralık Üniversitesi / SBKY	41	-	52	-
	Tunceli Üniversitesi / KY	41	41	52	-
16	Adana Bilim ve Teknoloji Üniv. / SBKY	-	-	41	-
	Düzce Üniversitesi / SBKY	-	-	41	-
	Türk Alman Üniversitesi / SBKY	36	-	-	-
	Toplam Kontenjan	6284	4574	6669	4662
	Ortalama Kontenjan	75,7	83,1	80,3	83,2

Tablo, Kiriş ve Gül (2017: 2121-2122) verilerine, 2018 verilerinin eklenmesiyle elde edilmiştir.

2017 indeksinde olduğu gibi 2018’de de en yüksek kontenjanı olan bölüm Dumlupınar Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü’dür ve 185 + 185 öğrenci almaktadır. Onun ardından Selçuk ve Süleyman Demirel Üniversiteleri SBKY Bölümleri gelmektedir. Kontenjan sıralaması birinci öğretim temelli olduğundan, Gazi Üniversitesi SBKY bölümü ikinci sırada görünmektedir ama bu bölümün ikinci öğretim programı yoktur.

20 bölümün kontenjanı 2017’den 2018’e artmıştır. Bu artışlar, birinci öğretimdeki, ikinci öğretimdeki ya da her ikisindeki artışlar olabileceği gibi, bölüme ikinci öğretim açılmasıyla da ilgili olarak ortaya çıkmış olabilir. Ancak, 2019 yılından itibaren kontenjanlarda düşüş yaşandığı ve birçok 2. Öğretim SBKY ve KY programında boş kontenjan kaldığını da belirtmekte yarar vardır. 2018 yılı yüksek öğretime talebin genel olarak doyuma ulaştığı ve kontenjan artışlarının durduğu yıl olarak değerlendirilebilir. Bu durum, sıralamalar açısından ve sıralamaya olanak veren formül açısından da izlenmesi gereken bir gelişmedir.

4.4. Bölümlerin Kadro Durumu Sıralaması

Bölüm kadrolarında 2017’den 2018’e genel ortalama bakımından önemli bir değişiklik gözlenmemektedir. Ancak, öğretim üyelerinin unvan bakımından ilerlemesi, yeni öğretim üyelerinin bölümlere katılımı, bölümler ve birimler arasında geçişler olması, emeklilik, ayrılmalar vb. nedenler bölüm sıralamalarına da gerek kadro sıralaması gerekse genel sıralama bakımından etki etmiştir.

Tablo 4: SBKY – KY Bölümleri 2017 ve 2018 Yılları Kadro Durumu Sıralamaları

2018 Yılı SBKY Bölüm Kadro Sıralaması	Üniversite / Bölüm Adı	2017 Yılı SBKY Bölümleri Kadro Skorları	2018 Yılı SBKY Bölümleri Kadro Skorları
1	Ankara Üniversitesi / SBF SBKY	5,7	4,65
2	İstanbul Üniversitesi / SBF SBKY	4,6	4,2
3	ODTÜ / SBKY	2,9	3,65
4	Hacettepe Üniversitesi / SBKY	1,35	3,15
5	Sakarya Üniversitesi / SBKY	2,75	2,85
6	Gazi Üniversitesi / SBKY	2,65	2,5
7	Abant İzzet Baysal Üniversitesi / KY	2,4	2,4
8	Trakya Üniversitesi / KY	1,7	2,15
9	Marmara Üniversitesi / SBKY	2,05	2,1
10	Marmara Üniversitesi / KY (Fr.)	1,5	2,05
11	Pamukkale Üniversitesi / SBKY	2,2	2
12	Dokuz Eylül Üniversitesi / KY	2,2	1,9
13	İnönü Üniversitesi / SBKY	2,15	1,9
14	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi / KY	2,1	1,9
15	Süleyman Demirel Üniversitesi / SBKY	1,95	1,7
16	Dumlupınar Üniversitesi / KY	1,5	1,55
17	Karadeniz Teknik Üniversitesi / KY	1,65	1,55
18	Kocaeli Üniversitesi / SBKY	1,25	1,55
19	Mustafa Kemal Üniversitesi / KY	1,4	1,55
20	Kırıkkale Üniversitesi / SBKY	1,6	1,5
21	Selçuk Üniversitesi / KY	1,6	1,5
22	Aksaray Üniversitesi/ SBKY	1,45	1,45
23	İstanbul Medeniyet Üniversitesi / SBKY	1,25	1,45
24	Hitit Üniversitesi / SBKY	1,1	1,35
25	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / SBKY	1,25	1,25
26	Gümüşhane Üniversitesi / SBKY	0,95	1,2
27	Uludağ Üniversitesi / SBKY	1,5	1,2

2018 Yılı SBKY Bölüm Kadro Sıralaması	Üniversite / Bölüm Adı	2017 Yılı SBKY Bölümleri Kadro Skorları	2018 Yılı SBKY Bölümleri Kadro Skorları
28	Fırat Üniversitesi / SBKY	1,1	1,1
29	Giresun Üniversitesi / SBKY	1	1,1
30	Niğde Üniversitesi / KY	1,25	1,1
31	Akdeniz Üniversitesi / KY	1,25	1,05
32	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi / SBKY	1	1
33	Necmettin Erbakan Üniversitesi / SBKY	0,8	1
34	Çanakkale On Sekiz Mart Üni. / SBKY	0,4	0,9
35	Mersin Üniversitesi / KY	1,3	0,9
36	On Sekiz Mart Üniversitesi / Biga KY	0,75	0,9
37	Çankırı Karatekin Üniversitesi / SBKY	1	0,85
38	On Dokuz Mayıs Üniversitesi / SBKY	0,75	0,85
39	Ahi Evran Üniversitesi / SBKY	0,65	0,8
40	Bandırma On Yedi Eylül Üni. / SBKY	0,65	0,8
41	Cumhuriyet Üniversitesi / KY	1,25	0,8
42	Yüzüncü Yıl Üniversitesi / KY	0,6	0,8
43	Bartın Üniversitesi / SBKY	0,65	0,75
44	Celal Bayar Üniversitesi / KY	0,75	0,75
45	Harran Üniversitesi / KY	0,9	0,75
46	Karabük Üniversitesi / SBKY	1,1	0,75
47	Karamanoğlu Mehmetbey Üni. / SBKY	0,85	0,75
48	Mehmet Akif Üniversitesi / KY	0,65	0,75
49	Atatürk Üniversitesi / KY	1	0,7
50	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi / SBKY	0,6	0,7
51	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv. / KY	1,05	0,7
52	Bilecik Üniversitesi / SBKY	0,85	0,65
53	Bülent Ecevit Üniversitesi / SBKY	0,8	0,65
54	Gaziosmanpaşa Üniversitesi / KY	0,5	0,65
55	Kastamonu Üniversitesi / SBKY	0,65	0,65
56	Afyon Kocatepe Üniversitesi / KY	0,75	0,6
57	Bayburt Üniversitesi / KY	0,45	0,6
58	Erciyes Üniversitesi / SBKY	0,5	0,6
59	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üni. / KY	0,6	0,55
60	Tunceli Üniversitesi / KY	0,5	0,55
61	Adnan Menderes Üni. / Nazilli SBKY	0,6	0,5
62	Bitlis Eren Üniversitesi / KY	0,3	0,5
63	Dicle Üniversitesi / SBKY	0,55	0,45
64	Erzincan Üniversitesi / SBKY	0,3	0,45
65	Osmaniye Korkut Ata Üni. / SBKY	0,55	0,45
66	Recep Tayyip Erdoğan Üni. / SBKY	0,55	0,45
67	Sinop Üniversitesi / SBKY	0	0,45
68	Adıyaman Üniversitesi / KY	0,65	0,4
69	Adana Bilim ve Teknoloji Üniv. / SBKY	0	0,4
70	Adnan Menderes Üniversitesi / Söke KY	0,4	0,4
71	Artvin Çoruh Üniversitesi / SBKY	0,45	0,4
72	Batman Üniversitesi / SBKY	0,3	0,4
73	Kırklareli Üniversitesi / KY	0,5	0,4
74	Muş Alparslan Üniversitesi / SBKY	0,4	0,4
75	Ordu Üniversitesi / KY	0,4	0,4
76	Uşak Üniversitesi / KY	0,65	0,35
77	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi / SBKY	0,4	0,3
78	Bozok Üniversitesi / SBKY	0	0,3
79	Düzce Üniversitesi / SBKY	0	0,3
80	Kafkas Üniversitesi / SBKY	0,55	0,3

2018 Yılı SBKY Bölüm Kadro Sıralaması	Üniversite / Bölüm Adı	2017 Yılı SBKY Bölümleri Kadro Skorları	2018 Yılı SBKY Bölümleri Kadro Skorları
81	Kilis Yedi Aralık Üniversitesi / SBKY	0,3	0,2
82	Gaziantep Üniversitesi / KY	0,35	0,15
83	Türk Alman Üniversitesi / SBKY	0,7	0
Ortalama		1,09036145	1,091566

Tablo, Kiriş ve Gül (2017: 2119-2120) verilerine, 2018 kadro bilgilerinin hesaplanıp eklenmesiyle elde edilmiştir.

2017 indeksinde sadece YÖK ATLAS'a kayıtlı kadro verilerinden hareket edilirken, 2018 indeksinin oluşturulmasında YÖK ATLAS'ın verileri, bölümlerin verileriyle karşılaştırılmış ve kadro bilgileri teyit edilerek kullanılmıştır. 2018 indeksinde bölümler, en yeni, güncel ve tam kadroları göz önüne alınarak sıralamaya dâhil edildiğinden daha sağlıklı bir değerlendirme yapma olanağına kavuşulmuştur. Bu nedenle 2018 sıralamasının daha güvenilir ve geçerli bilgiye dayandığı ve gerçek durumu daha iyi yansıttığı söylenebilir.

Bölüm kadrosu güçlülüğü bakımından 2018'de de Ankara Üniversitesi SBKY bölümü ilk sıradadır. Onu İstanbul Üniversitesi SBKY bölümü izlemektedir. ODTÜ SBKY'de kadro güçlülüğü bakımından 3. sırada yer alırken, verileri teyit edildikten sonra daha gerçekçi bir tablonun ortaya çıktığı Hacettepe SBKY ise 4. sırada yer almıştır. Görece yeni bir üniversite olan, Sakarya Üniversitesi ise öğretim üyesi kadrosu temelinde 5. Sırada yer almıştır. 2018 sonrasında Hacı Bayram Veli SBKY bölümü olan Gazi SBKY bölümü de 6. Sırada yer almıştır. Daha sonra gelen Abant İzzet Baysal ve Trakya Üniversiteleri Marmara Üniversitesi'nin önünde yer alırken, hemen sonrasında yer alan Pamukkale Üniversitesi ise 11. sıra ile 12. sıradaki Dokuz Eylül Üniversitesi'nin önünde yer almıştır. Daha sonra ise İnönü, Muğla Sıtkı Koçman, Süleyman Demirel, Dumlupınar, Karadeniz Teknik, Kocaeli, Mustafa Kemal, Kırıkkale, Selçuk, Aksaray, İstanbul Medeniyet ve Hitit Üniversiteleri sıralanmaktadır. Bu tablo, yeni kurulan bölümlerin de öğretim üyesi bakımından görece hızlı gelişme eğilimi gösterdiklerine işaret etmektedir. Ancak, 80'i aşkın SBKY/KY bölümü içinde pek çoğunun henüz öğretim üyesi kadrosu bakımından yeterli seviyede olmadığı görülmektedir. Kadroların yeterliliğini karşılaştırmak için geliştirilen kadro skoru olan 1,09 rakamı kadro bakımından ortalama olarak alınırsa, ancak 30 bölümün bu ortalamanın üzerinde olduğu, 52 bölümün ise bu ortalamanın altında kaldığı görülmektedir.

5. VAKIF ÜNİVERSİTELERİNDEKİ BÖLÜMLERİN SIRALAMASI

Vakıf Üniversitelerinde 21 bölümün büyük çoğunluğu SBKY bölümüdür. Sadece Yeditepe Üniversitesi'nde yer alan bölümün adı Kamu Yönetimi'dir. SBKY/KY bölümü sayısı 2017'den 2018'e artmış ve açılan 5 yeni bölümün hepsi SBKY bölümü adıyla açılmıştır. Sıralamada; İ. D. Bilkent Üniversitesi SBKY bölümü ilk sıradadır. 2. sırada Bilgi ve 3. sırada Galatasaray Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümleri yer almıştır. Dolayısıyla, vakıf üniversiteleri arasında siyaset bilimi eğitimi veren üç bölümden ikisi ilk üç içinde yer almıştır.

Tablo 5: SBKY – KY Bölümleri 2017 ve 2018 Yılları Vakıf Üniversiteleri Sıralamaları

	Üniversite ve Bölüm Adı	2017 Yılı Genel Skoru	2018 Yılı Genel Skoru
1	İhsan Doğramacı Bilkent Üniv. SBKY**	10,29	12,16
2	Bilgi Üniversitesi SB	9,33	10,60
3	Galatasaray Üniversitesi SB	10,24	10,25
4	İstanbul Medipol Üniversitesi SBKY (İng)	-	9,15
5	Atılım Üniversitesi SBKY	9,25	9,13
6	Nuh Naci Yazgan Üniversitesi SBKY**	8,13	8,82
7	İstanbul Medipol Üniversitesi SBKY	8,08	8,77
8	Nişantaşı Üniversitesi SBKY	6,52	8,68
9	Kadir Has Üniversitesi SBKY	9,37	8,58
10	Beykent Üniversitesi SBKY	-	8,54
11	Yeditepe Üniversitesi KY	8,45	8,13
12	Doğuş Üniversitesi SBKY	-	8,10
13	İstanbul Altınbaş Üniversitesi SBKY	7,6	7,62
14	Avrasya Üniversitesi SBKY	7,9	7,45
15	İstanbul Arel Üniversitesi SBKY	7,32	7,43
16	İstanbul Gedik Üniversitesi SBKY	7,81	7,02
17	İstanbul Gelişim Üniversitesi SBKY	-	6,98
18	Beykent Üniversitesi SBKY (İng)	8,71	6,93
19	İstanbul Rumeli Üniversitesi SBKY	7,6	6,68
20	Işık Üniversitesi SB*	7,3	6,43
21	İstanbul Kent Üniversitesi SBKY	-	6,17

*Kadro bilgilerine ulaşılamayan **Kadro bilgileri, bölüm/fakülte ayrıştırılmayan

Tablo 5, Kiriş ve Gül (2017: 2127) verilerine, 2018 Vakıf üniversiteleri genel indeksinin hesaplanarak eklenmesiyle elde edilmiştir.

6. AÇIKÖĞRETİM VE UZAKTAN ÖĞRETİM SBKY/KY PROGRAMLARI

Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Kamu Yönetimi Açıköğretim Lisans Bölümü⁶, diğer siyaset bilimi ve kamu yönetimi ve kamu yönetimi bölümleri gibi TM-3 puanı ile öğrenci almaktadır. 2015 verilerine bakıldığında toplam kontenjanın 5.125 olduğu, ancak 1.537 kazananın kayıt yaptırmadığı ve ek kontenjanla 487 gelen sonrası doluluk oranının %79,5 olduğu görülmektedir. 2016 yılında ise, toplam kontenjanın 4.100 olduğu, ancak 1.230 kazananın kayıt yaptırmadığı ve 462 ek kontenjanla kayıt sonrası doluluk oranının %81 olduğu görülmektedir. 2017 yılında kontenjan 6.150'ye çıkarıldıysa da, ancak 1.067 öğrenci kayıt yaptırmış ve doluluk oranı %17,3'te kalmıştır.

Bu son doluluk oranı ve artan örgün SBKY/KY bölümlerinin sayısı düşünüldüğünde, AÖF Kamu Yönetimi Programı'nın kontenjanın çok az da olsa rekabet yaratacak sayılara düşürülmesinde yarar vardır. Aksi takdirde diğer SBKY/KY bölümlerinin bir kısmının ve gece öğretimi veren programların kapatılması kaçınılmaz olacaktır. AÖF Kamu Yönetimi Programı çalışanların uzaktan eğitim almasına olanak verme amacı taşısa da, SBKY/KY bölümlerinin gece öğretimi programları da bu amaca hizmet etmektedir. Bu durum örgün SBKY/KY bölümlerinin eğitim kalitesine etkide bulunmakta, mevcut kapasitenin atıl kalmasına ya da etkin kullanılmamasına yol açmaktadır. AÖF'nin işlevi göz ardı edilmeden, yükseköğrenime erişim ve eşitlik ilkeleri de dışlanmadan AÖF Kamu Yönetimi Programı'nın kontenjanları ile ilgili uygun bir düzenlemenin yapılması, SBKY/KY bölümlerinin kapasitesinin verimli kullanılması, kalitesi ve prestiji bakımından yararlı olacaktır. Bölüm ve programlardaki genel doluluk oranı üniversite kaynaklarının verimli

⁶ Bu bölümün ismi 2019 yılında Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi olarak değiştirilmiştir.

kullanmasında etkili olan bir unsurdur. “2018 yılı YKS sonuçlarına göre öğrenciler, devlet üniversitelerindeki bölüm ve programlardaki kontenjanların %87’sine, vakıf üniversitelerinde ise %76’sına kayıt yaptırmıştır. Kontenjanlarının tamamını dolduran üniversite sayısı (sadece) 8’dir ve bu üniversitelerin tamamı devlet üniversitesidir” (YÖK, 2019a: 6).

İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Öğretim Fakültesi Kamu Yönetimi Uzaktan Öğretim Programı, TM-3 puan türü ile öğrenci alan ücretli bir programdır. 2017 verileri itibariyle 154 olan kontenjan dolmuş, 12 yerleşen kayıt yaptırmamış ancak 12 ek yerleşen olmuştur. Programın taban puanı 235,55 olmuştur ve toplam 972 kişi bu programı tercih etmiştir. 2016 ve 2015 verileri de benzer eğilimi göstermektedir. Genel olarak kayıt yaptırmayan kazananların boşluğunu ek yerleştirmeler doldurmakta ve programın doluluğu sürmektedir.⁷ İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Uzaktan Öğretim Programı, 2015’te, ilk yerleşmede %79,6 olan yerleşme oranı, 17 kişinin kayıt yaptırmaması ve ek kontenjanla 29 kişinin yerleşmesiyle tamamen dolmuştur. 2016 verilerine bakıldığında 40 kişinin yerleşip kayıt yaptırmadığı, buna karşın ek kontenjanın 40 ek yerleştirme yaptığı ve taban puanının 226,84 olduğu ve kontenjanın tamamen dolduğu görülmektedir. 2017 verileri itibariyle 103 olan kontenjanın %73,8’i dolmuş, ek yerleştirme sonrası kontenjan % 89 oranında dolmuştur. Bir diğer uzaktan öğretim programı olan Manisa Celal Bayar Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Uzaktan Öğretim Programı, 2017 yılında 62 kişilik kontenjana sahiptir. İlk yerleşme sonucu dolmuş ve taban puanı 221,73 olmuştur. Bununla birlikte 10 kişi kayıt yaptırmamış ve 6 kişi ek yerleştirme ile gelmiş ve doluluk oranı % 92,5 olmuştur. 2016 ve 2015 yıllarında da programın kontenjanı tam dolmuştur. Kayıt yaptırmayan az sayıda öğrencinin yeri, ek yerleştirmeye doldurulmuştur.

7. GENEL BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Üniversiteler gibi bölümlerin de gelişiminde yaşları ve varsa geliştirdikleri ya da ait oldukları ekolleri önemli birer parametredir. Bu alanda Ankara ve İstanbul ekollerinin varlığı uzun süredir kabul edilmekteyse de, gerek bu iki büyük kentte üniversitelerin çoğalması, gerekse de üniversitelerin ülke geneline yayılmasıyla bu ekollerin baskın ve belirleyici rollerinin oldukça azaldığı söylenebilir. Örneğin Ankara’da Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümleri, Mülkiye (Ankara Üniversitesi), ODTÜ, Hacettepe, Gazi (2018 sonrasında Hacı Bayram Veli) ve Bilkent Üniversitesi başta olmak üzere pek çok üniversitede mevcuttur. O halde artık sadece tek bir Ankara ekolü yerine, Mülkiye, ODTÜ, Hacettepe, Gazi (2018 sonrasında Hacı Bayram Veli) ya da Bilkent ekollerinden bahsetmek daha doğru hale gelmiştir. İstanbul’da da İstanbul SBKY ile Marmara Türkçe ve Fransızca SBKY’nin baskın konumundan bahsedilebilir. Ama bunlara son dönemde Galatasaray, Bilgi, Kadir Has, Yeditepe ve Medeniyet gibi üniversitelerin, SBKY, SB ve KY programlarının da zenginlik kattığı görülmektedir. Türkiye’nin en eski ve köklü üniversitelerine sahip bu iki kentin yanında; İzmir, Eskişehir, Erzurum, Trabzon, Adana, Antalya, Konya, Bursa, Samsun, Malatya ve Elazığ gibi kentlerin yarım yüzyıla yaklaşmış ya da üstünde yaşları olan köklü sayılabilecek üniversiteleri bulunmaktadır. Kuruluş tarihi 1992 olan Sakarya, Kocaeli, Pamukkale, Adnan Menderes, Kırıkkale, Trakya, Abant İzzet Baysal, Mersin, Muğla Sıtkı Koçman, Mustafa Kemal, Dumlupınar, Süleyman Demirel gibi üniversitelerde yer alan bölümler de çeyrek asrı geride bırakmışlardır. Tüm bu bölümlerde de profesyonel iş yapma ve kaliteli eğitim ve araştırma kültürünün oturmaya başladığı,

⁷ İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Öğretim Fakültesi bünyesinde 2019 itibariyle Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Açıköğretim Bölümünün de öğrenci almaya başladığı belirtilmelidir.

üstlendikleri sempozyum ve çalıştay gibi faaliyetleri başarıyla yürüttükleri, alana basılı yayın ve yeni bilgi üretecek projeler üstlenerek katkı yapıldığı görülmektedir.

SBKY/KY alanında, 2000'li yılların başlarından itibaren yıllık bazda düzenli olarak gerçekleştirilmeye başlayan bilimsel toplantıların, kamu yönetimi alanındaki Avrupa ve Amerika merkezli akademik örgütlenmelerin ve Bologna sürecinin de etkisiyle, mevcut çeşitliliğe rağmen özellikle program ad, içerik ve dersleri açısından bir standartlaşma ve benzeşme olduğunu söylemek mümkündür. Avrupa Kredi Transfer Sistemi, uluslar arası işbirlikleri ve etkileşimler, yükseköğretim sisteminin zorunlulukları ve öğrenci değişimleri gibi etkenler, bölümlerin benzeşimini arttıran çerçeveler oluşturup bölümler arasında çeşitliliği korurken, temel bir standardizasyonu sağlamayı olanaklı kılmaktadır. Ayrıca, bölümlerin kadro yapıları, öğretim üyelerinin eğitim ve uzmanlıkları, sahip olunan diğer insan kaynaklarının niteliği, diğer bölümlerle işbirliği ve ortak programlar ile ders programları ve içerikleri de bölümlerin standartlarının oturmasını yanı sıra farklılaşması ve benzeşmesi yönünde işlev görebilmektedir (Karkın ve Gürses, 2021). Bununla birlikte, uygulamalarda görülen istikrarsızlıklar ya da hızlı değişiklikler, kalite ve standardizasyonu oturtma konusunda görülen yetersizlikler, bölümlerde kurumsallaşmayı geciktirebilmekte ya da olumsuz etkileyebilmektedir. Bölümün dâhil olduğu üniversitenin ve fakültenin akademik kültürü ve teamülleri bölüme şekil verici bir etken olarak işlev görebilir. Bunlar bölüme kendi içine dönük ya da dışa açık ve disiplinlerarası çalışmaya uygun; kamu kurumlarıyla ve sivil ve özel aktörlerle işbirliğine daha yatkın, proje üretebilen ya da bu konuda zorluk çeken bir ortamı oluşturabilir. Bu ve benzeri konuların ele alındığı Kamu Yönetimi Forumu (KAYFOR) ve Kamu Yönetimi Seminerleri (KAYSEM) gibi akademik toplantılarda, bölümlerin eğitim ve araştırma kalitelerinin, kurum ve profesyonel çalışma kültürlerinin de tartışılması, bu konularda yol alınmasına katkı yapacaktır.

Akademik olgunluk ve donanımları yanında, bünyesinde yer aldıkları üniversitelerin, buldukları kentlerin konum ve özellikleri ile ulaşım alternatiflerinin de bölümlerin tercih edilirlğine ve bu doğrultuda puan ve diğer göstergelerine nihayetinde de genel indeksteki yerlerine etkisi olmaktadır. Ayrıca, özellikle 1992 ve sonrasında kurulan üniversitelere etkisi açısından, merkez üniversitelere yakın olmak anlamında bulunulan bölge, deniz kenarı olmak ya da denize yakın olmak gibi anlamlarda coğrafi konum ve kentsel yaşanabilirlik de bu bağlamda diğer etkenler olarak belirtilmelidir. Bunun yanında, Mayıs 2018'de 20 devlet üniversitesinin bölünmesi gibi dönemsel gelişmeler de, bazı siyaset bilimi ve/veya kamu yönetimi bölümlerinin durumunda değişikliklere yol açabilmektedir.

Bölümlerin kurumsal web sayfalarının işlerliği, varsa sosyal medya kanallarını kullanım düzeyleri, tanınır ve popüler öğretim üyelerine sahip olmaları da onların tercih edilirlğini arttırıcı bir unsur olabilmektedir. Özel üniversitelerin dikkat gösterdiği ve sıklıkla kullandığı bu araçlar, günümüzde devlet üniversitelerinin de ilgisiz kalamadığı özellikler haline gelmiştir. Gelecek yıllarda bu ve benzeri araçlar ve özellikler ile dijital teknolojilerin kullanılarak eğitimde zaman ve mekan kısıtlarının öneminin azaltılmasının, öğrenci tercihleri ve yerleştirme taban puanları üzerindeki etkisinin artacağını şimdiden öngörmek mümkündür. 2020 yılı itibariyle Covid-19 küresel salgını bu yargıyı destekleyecek dönüşümü çok hızlı bir biçimde hayata geçirmeye yol açmış durumdadır.

Sıralamalara ilişkin değerlendirmelerde, bu tür sıralamaların rekabetçi serbest piyasa mantığına uygunluğu, bilinçli tercih özgürlüğüne ve eğitimin kalitesinin artırılmasına olumlu katkısına vurgunun ötesine geçebilmesi de önemlidir. Bu tür sıralamaların, bilinçli tercihe ve eğitim kalitesine olumlu katkısı olsa da, daha üstlerde yer alma ve tercih edilirlilik yarışında reklamları körükleyebileceği ve yükseköğretimin maliyetini arttırabileceği gözden kaçırılmamalıdır. Bjerke ve Guhr (2012) yaptıkları bir çalışmada, ailelerin çocuklarını üniversiteye gönderirken, sıralamada yeri olan üniversitelere ve mümkünse en yüksek sıralarda yer alanlara gitmeleri konusunda ısrarcı olduklarını saptamışlardır (alıntılanan

Rauhvargers, 2013: 22). Maliyetlerin artması, yükseköğretimin özellikle başarılı yoksul ve dar gelirli aile çocukları için erişilmez hale gelmesine ya da erişilse de maliyeti karşısında yükseköğretimin ekonomik açıdan anlamsızlaşmasına ve talebin düşmesine neden olma olasılığını artırmaktadır. Bu ise, yükseköğretimin önemli bir yarı kamusal mal olduğunun göz ardı edilmesi, uzun dönemde ekonomik sektörlerin ve işgücü piyasasının zarar görmesi ve genel toplumsal zararların oluşması gibi sonuçları ortaya çıkarabilecektir.

Ayrıca, artan maliyetlere oranla kalite artışının yeterli olmadığı, reklamların daha çok göz boyamaya yaradığı yönünde bulgular ve eleştiriler de vardır. YÖK (2019b) Vakıf Yükseköğretim Kurumları Raporu'na göre, kütüphanede kitap ve araştırma bütçesi verileri ile reklam harcamaları arasında ciddi bir uyumsuzluk söz konusudur. Eğitim kalitesi ve olanakları açısından Bilkent Üniversitesi'nden daha gerilerde yer alan Bahçeşehir, İstanbul Esenyurt, İstanbul Aydın, Maltepe ve İstanbul Gelişim gibi üniversiteler, Bilkent Üniversitesi'nin 8-10 katı fazla reklam bütçesi ile reklamda ilk sıralarda yer almaktadır. Sıralamaların ilk ve en yaygın yapıldığı ülke olan Amerika Birleşik Devletleri'nde de son yıllarda 1 trilyon Doları aşan ve geri ödemede güçlük çekilen öğrenci kredileri borcu, bir finansal ve siyasi krize dönüşmüş ve Başkanlık seçimlerinin en önemli vaatleri arasına girmiş durumdadır.

Devlet ve Vakıf üniversitelerinin de genel olarak kalite ve performans açısından farklılaştığı görülmektedir. Yukarıda bölüm kontenjanlarıyla ilgili verilen karşılaştırmanın yanı sıra 2014 ile 2018 yılları arasında yapılan yayınlar göz önüne alındığında da, 163 adet üniversitenin toplamda 16 bin 256 adet kurum adresli yayını en yüksek %10'luk dilim içerisinde atıf almıştır. "Üniversite başına düşen en yüksek %10'luk dilimde atıf almış yayın sayısı 100'dür. Bu oran devlet üniversiteleri için 120 iken vakıf üniversiteleri için 61'dir" (YÖK, 2019a).

8. SONUÇ

YÖK ATLAS verileri çerçevesinde, Türkiye'deki siyaset bilimi ve/veya kamu yönetimi bölümlerinin bir sıralamasının yapıldığı bu çalışmada, SBKY/KY bölümlerinin genel görünümü ve sıralaması ortaya konarak, bir değerlendirme ve tartışması yapılmıştır. Çalışmanın en temel bulgusu, SBKY/KY bölüm program içerikleri ve adları açısından, çeşitliliğe rağmen standartlaşma ve benzeşme olduğu, üniversitelerin buldukları kentlerin konumunun ve ulaşılabilirliklerinin de bölümlerin tercih edilirliliğine ve sıralamalardaki yerine etkisi olduğudur. Ancak, bölümlerin sıralamalarının yapılmasının, sadece tercih edilirliliği artırma ya da bilinçli tercih yapılmasına katkı amacının ötesinde, eğitimin kalitesini artırma amacı taşıdığı gözden kaçırılmamalıdır. Bu bağlamda, sıralama çalışmalarının amacı, bölümlerin durumlarını görerek, daha iyiyi nasıl gerçekleştirebileceklerini sorgulamalarına katkı yapmaktır ya da yapmak olmalıdır. Bu çalışmada kullanılan YÖK ATLAS temelli sıralama göstergeleri ve geliştirilen indeks, diğer lisans bölümlerinin sıralanması için de kullanılabilir. Geliştirilen indeks, bölümlere lisans düzeyinde öğrenci yerleştirme puanları, sayıları gibi verileri temel almaktadır. Bu haliyle bir yandan sadece giriş puanını temel alan rehberlik sıralamalarının ötesinde bazı kalite ve tercih edilirlilik göstergelerini de kapsayan daha ayrıntılı bir sıralama yapılabilmektedir. Diğer yandan ise, bölümlerin birbiriyle en azından lisans verileri temelli bir karşılaştırmasını ortaya koyup alana katkı sunmaya gayret etmektedir.

Türkiye SBKY bölüm sıralamalarını, uluslararası geçerliliği yaygın kabul edilen sıralamalarda kullanılan ölçütleri de hesaba katarak yapmak ve genel tabloyu görmek, daha geçerli ve sağlıklı sıralamalar yapmak açısından anlamlı ve yararlı olacaktır. Bu bağlamda, bu çalışmada indekste yer verilen göstergelerin ötesinde, mezunların alanlarında işe yerleşme oranları, öğrencilerin memnuniyet düzeyleri, akademisyenlerin yayın ve atıf

sayılarının da hesaba katılması, indeksin geçerliliğini ve işe yararlığını artıracaktır. Ayrıca, sıralama ya da diğer amaçlarla eğitimin kalitesinin ve sosyal bilimler ve güzel sanatlar gibi alanlarda araştırmaların sıralamaya etkisinin daha iyi ölçülmesi; sıralamaya temel olan bibliyometrik göstergelerin yanlı etkilerinin azaltılması ihtiyacı devam etmektedir (Rauhvargers, 2011: 68; Rauhvargers, 2013: 26). Türkiye’de de, sıralamalarda kullanılacak verilerin hem sağlıklı bir biçimde hem de YÖK ATLAS verileriyle örtüşecek ve karşılaştırılabilecek şekilde toplanmasında ve derlenmesinde halen çok ciddi yetersizlikler ve eksiklikler vardır. Bu eksiklikler, dijital teknolojilerin yaygınlaşmasının sağlayacağı olanaklarla giderildikçe, daha kapsamlı ve geçerli bir indeks geliştirmek olanaklı olacaktır.

KAYNAKÇA

1. AKÇİĞİT, U. & Özcan-Tok, E. (2020) **Türkiye Bilim Raporu**, TÜBA Raporları 43, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara.
2. BABAOĞLU, C. & Öktem, M. K. (2018) “Examining E-learning Programs in Turkish Higher Education System”, içinde *Optimizing Open and Distance Learning in Higher Education Institutions*, (eds.) U. Chandra Pandey & V. Indrakanti, s. 1-17, IGI Global Press.
3. BJERKE, C. H. & Guhr, D. J. (2012) “A View on Existing Rankings and the Introduction of U-Multirank in the Light of Students as Key Rankings Stakeholder”, **The Academic Rankings and Advancement of Higher Education: Lessons from Asia and Other Regions Proceedings**, IREG-6 Conference (19-20 April), s. 259-266, Higher Education Evaluation and Accreditation Council of Taiwan, Taipei.
4. ÇALIKOĞLU, A. & Gümüş, S. (2020) “Yükseköğretimin Geleceği: Covid-19’un Öğretim, Araştırma ve Uluslararasılaşma Konularındaki Etkileri”, **Yükseköğretim Dergisi**, 10 (3), s. 249-259.
5. ÇİÇEK, S. & Özgür, H. (2021) “Osmanlı Devletinde ve Türkiye’de Lisans Düzeyinde Siyaset Bilimi İle Kamu Yönetimi Eğitimi-Öğretiminin Kurumsal Gelişimi, 1859–1979”, içinde **Siyaset Biliminde Geçmişten Günümüze Yaşanan Gelişmeler**, (ed.) Ş. Karabulut, Gazi Kitabevi, Ankara.
6. ERDEM, A. R. (2013) “Bilgi Toplumunda Üniversitenin Değişen Roller ve Görevleri”, **Yükseköğretim Dergisi**, 3 (2), s. 109-120.
7. GÜL, H. (2015) “Dünyada Kamu Yönetimi Eğitimin Genel Çerçevesi ve Temel Eğilimler”, içinde **Kamu Yönetimi Eğitimi: Geçmişten Geleceğe Küresel ve Ulusal Perspektifler**, (eds.) B. Parlak, M. Okçu & E. Akman, s. 127-160, Ekin, Bursa.
8. GÜL, H., Okçu, M., Akman, Ç., Akman, E., Negiz, N. & Kiriş, H. M. (2017) “Nasıl Bir Kamu Yönetimi Eğitimi? Kamu Yönetimi Eğitimi Çalıştayı Çıktılarının Bir Değerlendirmesi”, **Van YYU Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Kamu Yönetimi (Kayfor 14) Özel Sayısı, s. 17-28.
9. HERGÜNER, B. (2021) “An Evaluation of Undergraduate Public Administration Programs at Turkish Universities: Reviewing the Literature and Proposing a Model of Cultural Competence Development”, **Evaluation and Program Planning**, 86, <https://doi.org/10.1016/j.evalprogplan.2021.101914>.
10. HIX, S. (2004) “A Global Ranking of Political Science Departments”, **Political Studies Review**, 2, s. 293-313.

11. IREG (2006) **Berlin Principles on Ranking of Higher Education Institutions adopted at IREG's 2nd Meeting in Berlin**, 18-20 May, 2006.
12. KAAAN, A. 2019, “Konuşma”, içinde **Geleceğin Meslekleri Çalışmaları**, YÖK, Ankara, s. 25-31, https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/2019/gelecegin_meslekleri_calismalari.pdf adresinden 22.02.2020 tarihinde erişilmiştir.
13. KARADAĞ, E. & Yücel, C. (2020a) Türkiye Üniversite Memnuniyet Araştırması 2020, Üniar Yayınları, https://f903aba4-e11a-4804-93a8-aa17928bdbe0.filesusr.com/ugd/779fe1_673141f15a3c480d9a3266a0c4cb1067.pdf adresinden 15.02.2020 tarihinde erişilmiştir.
14. KARADAĞ, E. & Yücel, C. (2020b) **Öğrenci Dostu Üniversite Şehirleri 2020**, Üniar Yayınları, https://f903aba4-e11a-4804-93a8-aa17928bdbe0.filesusr.com/ugd/779fe1_1a79aa7ad5a64a2aa81f732d1ad092b0.pdf adresinden 15.02.2021 tarihinde erişilmiştir.
15. KARADAĞ, E. & Yücel, C. (2020c) **Devlet Üniversiteleri ve Fakülteleri Sıralaması**, https://f903aba4-e11a-4804-93a8-aa17928bdbe0.filesusr.com/ugd/779fe1_5abe6161127e4aec950310c627f863c2.pdf adresinden 17.02.2021 tarihinde erişilmiştir.
16. KARKIN, N. & Gürses, F. (2021) “An Analysis of the Public Administration Curricula in Turkey: Realities, Expectations, and Attitudes Toward Novel Courses”, **Teaching Public Administration**, s. 1-22 (doi/10.1177/0144739421997514).
17. KATZ, R. S. & Eagles, M. (1996) “Ranking Political Science Programs: A View from the Lower Half”, **Political Science and Politics**, 29 (2), s. 149-154.
18. KAVİLİ Arap, S. (2010) “Türkiye Yeni Üniversitelerine Kavuşurken: Türkiye’de Yeni Üniversiteler ve Kuruluş Gerekçeleri,” **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 65 (1), s. 1-29.
19. KAVİLİ Arap, S. (2007) **Kamu Yönetiminde Yapısal Değişim Süreci ve Üniversiteler**, Kamu Yönetimi Forumu (KAYFOR) IV (8-10 Kasım 2006), s. 279-296, Muğla Üniversitesi, Muğla.
20. KİRİŞ, H. M. & Gül, H. (2017) “Büyük Veri Analizi Temelinde Türkiye’de Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (SBKY) ile Kamu Yönetimi (KY) Bölümleri Sıralaması ve Değerlendirmesi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Kayfor15 Özel Sayısı**, 22, s. 2109-2131.
21. KİRİŞ, H. M. & Gül, H. (2019) “2018 Yılı Kamu Yönetimi (KY) ile Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (SBKY) Bölümleri Sıralaması Üzerine Tartışmalar ve Çıkarımlar”, **16. Uluslararası Kamu Yönetimi Forumu Özetler Kitabı**, (ed.) H. S. Akıllı, 21-23 Şubat, s. 39-40, Kayseri.
22. LAM, J. S. L. (2016) “The Consequences of Ranking: Theory and Reality” içinde **World University Rankings and the Future of Higher Education**, (eds.) K. Downing & F. A. Ganotice, Jr., s. 87-108, IGI Global Press.
23. MORÇÖL, G. Tantardini, M., Williams, A. & Slagle, D. R. (2020) “Master of Public Administration and Master of Public Policy Degrees: Differences and Similarities in the Curricula and Course Contents”, 38 (3), s. 313-332
24. O’LEARY, J. (2016) “The Origins of International Rankings”, içinde **World University Rankings and the Future of Higher Education**, (eds.) K. Downing & F. A. Ganotice, Jr., s. 61-69, IGI Global Press.

25. ÖMÜRGÖNÜLŞEN, U. (2010) “Türkiye’de Lisans Düzeyi Kamu Yönetimi Öğretiminde Yakın Dönemde Yaşanan Gelişmeler: Mevcut Durum, Sorun Alanları ve Gelişme Eğilimleri”, **AÜ SBF Dergisi**, 65 (3): 123-161.
26. ÖZASLAN, İ., Korkmaz, E., Batirel, Ö. F. & Erkal, M. (1998) **Yükseköğretim Kurumlarının Bölgelerarası Gelişme Farklılıkları Açısından Önemi ve İşlevleri**, İstanbul Ticaret Odası Yayını, İstanbul.
27. RAUHVARGERS, A. (2011) **Global University Rankings and Their Impact**, European University Association, Brüksel.
28. RAUHVARGERS, A. (2013) **Global University Rankings and Their Impact Report II**, European University Association, Brüksel.
29. SDÜ İİBF SBKY (2015) **Kamu Yönetimi Eğitimi Çalıştayı Tartışma Oturumları Özet Sonuç Raporu**, SDÜ Uzaktan Eğitim MYO Baskı Merkezi, Isparta.
30. SOWTER, B, Hijazi, S. & Reggio, D. (2016) “Ranking World Universities: A Decade of Refinement and the Road Ahead”, içinde **World University Rankings and the Future of Higher Education**, (eds.) K. Downing & F. A. Ganotice, Jr., s. 1-24, IGI Global Press.
31. ŞENAY, H. H., Şengül, M. & Seggie, F. N. (2020) “Türkiye’de Yükseköğretim Çalışmaları: Eğilimler ve Öneriler”, **Üniversite Araştırmaları Dergisi**, 3 (1), 1-13.
32. ŞENER, H. E. (2015) “Kamu Yönetimi Eğitiminde Alternatif Stratejiler”, içinde *Kamu Yönetimi Eğitimi: Geçmişten Geleceğe Küresel ve Ulusal Perspektifler*, (eds.) B. Parlak, M. Okçu & E. Akman, Ekin, İstanbul.
33. T.C. Cumhurbaşkanlığı (2020) **11. Kalkınma Planı**, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Ankara.
34. TURAN, İ. (2007) **Political Science in Turkey**, Erişim tarihi: 10 Ekim 2017, erişim adresi: http://www.siyasiilimler.org.tr/docpdf/The_Origins_of_Political_Studies-Iter_Turan.pdf.
35. URAP (2019) **University Ranking by Academic Performance**, <http://tr.urapcenter.org/2019/> adresinden 11.12.2019 tarihinde erişilmiştir.
36. ÜSTÜNER, Y. & Yavuz, N. (2018) “Turkey’s Public Administration Today: An Overview and Appraisal”, **International Journal of Public Administration**, 41 (10), s. 820-831.
37. YÖK (2018) **YÖK Lisans Atlası**, YÖK, Ankara, <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-anasayfa.php> adresinden 11.12.2019 tarihinde erişilmiştir.
38. YÖK (2019a) **Üniversite İzleme ve Değerlendirme Genel Raporu**, YÖK, Ankara, <https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/2020/universite-izleme-ve-degerlendirme-genel-raporu-2019.pdf> adresinden 11.02.2021 tarihinde erişilmiştir.
39. YÖK (2019b) **Vakıf Yükseköğretim Kurumları Raporu**, YÖK, Ankara, https://www.yok.gov.tr/HaberBelgeleri/Haber%20%C4%B0%C3%A7erisindeki%20Belgeler/Yay%C4%B1nlar/2019/Vakif_Yuksekogretim_Kurumlari_2019.pdf adresinden 11.12.2019 tarihinde erişilmiştir.
40. ZHANG, L.-C. & Worthington, A. C. (2016) “The Impact of Scale and Scope on Global University Rankings: What We Know and What We Need to Learn”, içinde **World University Rankings and the Future of Higher Education**, (eds.) K. Downing & F. A. Ganotice, Jr., s. 140-160, IGI Global Press.

TÜKETİCİLER NEDEN KENDİLERİNE HEDİYE SATIN ALIR?¹

WHY DO CONSUMERS BUY GIFT FOR THEMSELVES?

Gizem AYDAN*, Ayşe ŞAHİN**

* Doktora Öğrencisi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD, gizemaydan7@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-8548-1979

** Prof. Dr., Mersin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, asahin@mersin.edu.tr
https://orcid.org/0000-0001-7006-3072

ÖZ

Tüketimin sembolik ve duygusalıya yönelik boyutu olarak nitelendirilebilecek bir kavram olan kendine hediye satın alma, tüketicilerin kendileri için bir ürün/hizmet satın almalarını ifade etmektedir. Bu çalışmanın amacı, tüketicilerin kendilerine hediye satın alma nedenlerini incelemektir. Bu amacı gerçekleştirmek için yapılan saha araştırmasında, 354 tüketicinin katılımı ile anket kullanılarak veri toplanmıştır. Verilerin analizinde t-Test, ANOVA ve diğer tanımlayıcı istatistiksel analizler kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, tüketicilerin en çok kendilerine iyi davranmak için hediye satın aldıkları görülmüştür. Tüketicilerin kendine hediye satın alma eğiliminin cinsiyet ve yaş gruplarına göre farklılık gösterdiği elde edilen bulgular arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Kendine Hediye Satın Alma, Tüketici, Tüketici Davranışı.

Jel Kodları: M31.

ABSTRACT

Self-gifting is a concept that can be described as the symbolic and emotional dimension of consumption, which refers to consumers buying a product/service for themselves. The purpose of this study is to examine the reasons why consumers buy gifts for themselves. In the field research carried out to achieve this aim, data were collected using a questionnaire with the participation of 354 consumers. t-Test, ANOVA, and other descriptive statistical analyzes were used in the analysis of the data. According to the results, it was seen that consumers mostly buy gifts to be nice to themselves. The tendency of consumers to buy gifts for themselves differs according to gender and age groups.

Keywords: Self-gifting, Consumer, Consumer Behaviour.

Jel Codes: M31.

¹ Bu çalışma, “Tüketicilerin Kendilerine Hediye Satın Alma Motivasyonları, Benlik Saygısı ve Yaşam Doyumları Arasındaki İlişkileri İnceleyen Bir Araştırma” başlıklı Yüksek Lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

1. GİRİŞ

Tüketici davranışı literatüründe kendine hediye satın alma konusuna yönelik yeni ve artan bir ilgi bulunmaktadır. Kendine hediye satın alma davranışı, sahip olduğu kendine özgü motivasyonlar ve tüketiciler açısından taşıdığı sembolik anlamlar nedeniyle araştırmacıların ilgisini çeken bir konudur. Kendine satın alınan hediyeler, diğer günlük ve olağan kişisel edinimlerden oldukça farklıdır. Kendini ödüllendirmek, özel günleri kutlamak, bir hedefe yönelik teşvik sağlamak, kendini neşelendirmek, stresi azaltmak, kendine iyi davranmak gibi olası tetikleyiciler, tüketicileri kendine hediye satın alma davranışına yöneltmektedir (Mortimer, Bougoure ve Fazal-E-Hasan, 2015; Faure ve Mick, 1993, 1998; Luomala ve Laoksonen, 1997, 1999; Olshavsky ve Lee, 1993).

Tüketicilerin kendilerine hediye satın alma davranış süreçlerinin keşfedilmesi (kendilerine hediye seçiminde harcadıkları çaba, satın alınan hediye türleri, hediyelerin parasal maliyeti, satın alınan hediye sonrası duygusal sonuçlar) pazarlama literatürü açısından önemlidir. Tüketicilerin kendilerine hediye olarak ne satın alacakları önceden planlanmış olabileceği gibi planlanmadan ve o an içten geldiği gibi düşünmeden verilen bir karar ile de gerçekleşebilir (Sherry, McGrath ve Levy, 1995; Mick ve Demoss, 1990; McKeage, 1992: 144). Kendine hediye satın alma davranışında satın alınan hediyeler çeşitlilik açısından oldukça esnek bir nitelik taşımaktadır ve hediyelerin parasal değerinin alt ve üst sınırı belirgin değildir (Mick ve Demoss, 1992: 140). Tüketimle ilgili duygulara bakıldığında, kendine hediye satın alma sonrası tüketiciler mutluluk, memnuniyet, neşe, rahatlama gibi olumlu duyguların yanı sıra; pişmanlık ve hayal kırıklığı gibi olumsuz duygular yaşayabilmektedir (Mick, 1990: 327; Heath, Tynan ve Ennew, 2011: 131; Clarke ve Mortimer, 2013: 474).

Nihai olarak bakıldığında, kendine hediye satın alma tüketici davranışlarına farklı bir açıdan bakmayı sağlamakta, tüketim davranışlarını anlama konusundan bazı ipuçları sağlamaktadır. Literatürde kendine hediye satın alma konusunda hala sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır (Mick ve DeMoss, 1990; Luomala ve Laoksonen, 1997, 1998, 1999; Heath, Tynan ve Ennew, 2011, 2015; Weisfeld-Spolter ve Thakkar, 2012; Clarke ve Mortimer, 2013; Mortimer, Bougoure ve Fazal-E-Hasan, 2015; Gupta, Eilert ve Gentry, 2018). Kendine hediye satın alma konusu bu açıdan olgunlaşmaya açık bir konudur. Bu amaçla bu çalışmada cevap aranan sorular şu şekildedir:

- Tüketiciler kendilerine neden hediye satın alırlar?
- Kendilerine hediye alırken tercih edilen ürün/hizmetler nelerdir?
- Kendine hediye satın alma süreci nasıl gerçekleşir?
- Kendine satın alma sonrası tüketiciler nasıl hisseder?
- Tüketicilerin cinsiyet ve yaş gruplarına göre kendine hediye satın alma davranışında farklılık var mıdır?

Araştırma amacına uygun olarak, bu çalışmada kendine hediye satın alma davranışı ile ilgili teorik alt yapı açıklanmıştır. Araştırmanın uygulama bölümünde, hipotezler test edilmiş ve tüketicilerin kendilerine hediye satın alma davranışlarına yönelik elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

2. KENDİNE HEDİYE SATIN ALMA DAVRANIŞI

Bireylerin kendileri için hediye satın almaları, tıpkı bireyler arası hediyeleşmede olduğu gibi, benzer temel bileşenlerden oluşmaktadır. Ancak, kendine hediye satın alma davranışında, hediyeyi satın alan ile kendisine hediye verilen aynı kişidir (Schwartz, 1967:

2; Sherry 1983:160). İletişim, kendine hediye satın alma davranışının temel boyutlarından biridir (Mick ve DeMoss, 1990: 322). Satın alınan hediyeler, bireyin kendisi ile iletişim kurmasında aracı bir rol oynamaktadır. Birey, satın aldığı hediye ile birlikte, kendisi ile iletişimi başlatmış olur. İletişimin işlevi olarak bireyin kendini tanımlaması ve kişiliğini ifade etmesi, kendine satın aldığı hediyeler ile alakalı görünmektedir (Faber ve Vohs, 2004: 510). Bu bakımdan, bireylerin kendilerine satın aldıkları hediyeler onların öz saygı ve kimliklerini etkilemektedir. Kendini ödüllendirme, özel günleri kutlama, hedefe teşvik sağlama, olumsuz ruh halini azaltma ve olumlu ruh halini güçlendirme tüketicilerin kendilerine hediye satın alma nedenlerindedir.

Kendini ödüllendirme, bireyin kişisel dayanıklılığının bir göstergesi olarak sergilediği fedakârlık ve yoğun çaba sonucunda, belirlenen kişisel hedeflere ulaşıldıktan sonra veya zorlu bir görevin tamamlanması ile ortaya çıkmaktadır (Mick, 1991: 151). Başarı faktörü kendini ödüllendirmede kilit rol oynamaktadır. Bireyin kendisine satın aldığı hediye, bir çeşit öz sözleşme niteliği taşımakta olan özel bir takas şekli olarak ifade edilebilir (Mick ve DeMoss, 1990: 323). Bireylerin mevcut durumları ile ulaşmak istedikleri durum arasında yapılan kıyaslama, bir öz sözleşme düzenlemek için ön koşul oluşturmaktadır (Olshavsky ve Lee, 1993: 547). Bu nedenle, genellikle belirledikleri kişisel hedeflerine ulaştıktan sonra ve kendileri ile gurur duyduklarında kendilerini ödüllendirmek için hediye satın alabilmektedirler (Mick ve Faure, 1998: 295).

Özel günleri kutlama, birçok birey özel günlerde başkalarına hediye satın almanın yanı sıra kendisi için de hediye satın almayı oldukça eğlenceli bir faaliyet olarak görebilmektedir (Mick, 1991: 153). Başkaları için hediye seçerken, bazı bireyler kendileri için de hediye satın alma konusunda haklı sebepler sunmaktadır. Özel günlerde, sezonun şenlikli, hedonik ve hediye vermeyi teşvik eden atmosferinin bireyleri kendileri için hediye satın almaya teşvik ettiği gözlemlenmiştir (Heath, Tynan ve Ennew, 2011: 14).

Hedefe teşvik sağlama, bireylerin başarı odaklı olarak kişisel hedeflerine ulaşmak için kendilerine motivasyon sağlaması bir tür öz denetim olarak ifade edilebilir (Faber ve Vohs, 2004: 510). Yani, kendine hediye satın almak bireyin belirlenen hedefe odaklanmasına ve bu hedefe bağlı kalmasına yardımcı olmaktadır (Mortimer, Bougoure ve Fazal-E-Hasan, 2015: 167). Bu nedenle, genellikle belirledikleri kişisel hedeflere ulaşmak üzere kendilerine ilham veren ve motivasyon sağlayabilecek bazı hediyeler satın alabilmektedirler (Tynan, Heath, Ennew, Wang ve Sun, 2010: 1121).

Olumsuz ruh halini azaltma, bireyler olumsuz bir ruh hali (örneğin; stres, kaygı, depresyon, yalnızlık, terk edilmişlik hissi, özgüven eksikliği gibi) durumu yaşarken, bilişsel rahatsızlığın derecesini azaltmak için kendilerine hediye satın alma davranışı eğilimi göstermektedirler (Mortimer, Bougoure ve Fazal-E-Hasan, 2015: 167). Yaşamlarında sorunlarla karşılaşan bireylerin, bu durumdan kaçma istekleri ve sorunlarla başa çıkma stratejisi olarak kendilerine hediye satın aldıkları gözlemlenmektedir (Heath, Tynan ve Ennew, 2011: 131). Olumsuz ruh hallerini düzenleme ve dengeleme, bu motivasyonun temelini oluşturmaktadır (Luomala ve Laaksonen, 1997: 412). Kendine hediye vermek zihinsel olarak gevşemek, bazen bir sorunu unutmak için ve kendini neşelendirmek için bir alternatiftir. Böylelikle, bireylerin kendilerini yeniden onarmalarına ve yitirdikleri özgüveni tekrar kazanmalarına olanak tanımaktadır.

Olumlu ruh halini güçlendirme, bireylerin kendilerini duygusal anlamda iyi hissetmelerini pekiştirmelerine ve yaşamdan keyif almalarına yöneliktir (Mortimer, Bougoure ve Fazal-E-Hasan, 2015: 167). Olumlu ruh halindeki bireylerin hoş deneyimlerden keyif almaları ve bunun da ruh haline bir anlamda olumlu etki yapmakla sonuçlandığı görülmektedir. Bu açıdan, kendine hediye alma davranışı, bir tür öz sevgidir (Clarke ve Mortimer, 2013: 473; Heath, Tynan ve Ennew, 2011: 131). Olumlu ruh halini güçlendirme motivasyonu,

genellikle bireylerin kendileri için hoş bir şey yapma arzusu ile birlikte gelişmektedir. Bu motivasyon ile satın alınan hediyelerin anlık gelişen ve keyif alma odaklı olduğu söylenebilir (Luomala ve Laaksonen, 1999: 164). Satın alınan hediyeler ile, bireyin yaşam alanında bir yenilik olgusu meydana gelir.

Pek çok sosyo-demografik değişkenin, tüketici davranışlarını etkilediği gibi, tüketici davranışlarının farklı bir boyutu olan kendine hediye satın alma davranışı üzerinde de önemli bir etkisi olduğu gözlemlenmektedir. Kendine hediye satın alma davranışının sosyo-demografik değişkenlerle olan ilişkisi incelendiğinde, tüketicilerin genel olarak kendilerine hediye satın alma eğiliminin yaş değişkeni ile ilişkili olduğu gözlemlenmiştir (Mick ve DeMoss, 1992; McKeage, 1993). Genç nesil, kaynakları kısıtlı olmasına rağmen, yani bazıların henüz kendi gelirleri olmasa bile, yaşlılara kıyasla kendilerine hediye satın almaya daha isteklidir. Yaşlılar ise, genç nesile oranla, daha fazla para harcama eğilimi yerine sadece bir şeye ihtiyaç duyduklarında para harcamaktadır.

Tüketicilerin kendilerine hediye satın alma davranışı ile ilgili yapılan çalışmaların birçoğunda, cinsiyetler arası yapılan kıyaslamalarda, kadınların erkeklere kıyasla kendilerine daha fazla hediye satın aldıklarını gözlemiştir (Mick ve DeMoss, 1992; Luomala ve Laaksonen, 1999; Ward ve Tran, 2008). Kadın tüketiciler, genellikle olumsuz ruh hallerini düzeltme motivasyonu ile kendilerine hediye satın almaktadır. Erkek tüketiciler ise, genellikle kendilerine kişisel hedeflere ulaşmada teşvik edici motivasyon sağlaması amacıyla hediye satın almaktadır (akt. Pusaksrikit, 2009: 44). Ancak, cinsiyetler arasında kendine hediye seçiminde harcanan çaba kıyaslandığında araştırma yapmak ve alternatifleri müzakere etmek için erkeklerin kendilerine hediye satın alırken kadınlara kıyasla daha az zaman ve enerji harcadıkları gözlemlenmiştir (Fischer ve Arnold, 1990: 334).

Literatürden elde edilen bilgilere göre, kendilerine hediye satın alma davranışlarının tüketicilerin cinsiyet ve yaş gruplarına göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için geliştirilen hipotezler şu şekildedir:

H₁:Tüketicilerin ödüllendirme için kendine hediye satın alma eğilimi cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

H₂:Tüketicilerin özel günleri kutlama için kendine hediye satın alma eğilimi cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

H₃:Tüketicilerin hedefe teşvik sağlama için kendine hediye satın alma eğilimi cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

H₄:Tüketicilerin olumsuz ruh halini azaltma için kendine hediye satın alma eğilimi cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

H₅:Tüketicilerin olumlu ruh halini güçlendirme için kendine hediye satın alma eğilimi cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

H₆:Tüketicilerin ödüllendirme için kendine hediye satın alma eğilimi yaş gruplarına göre farklılık göstermektedir.

H₇:Tüketicilerin özel günleri kutlama için kendine hediye satın alma eğilimi yaş gruplarına göre farklılık göstermektedir.

H₈:Tüketicilerin hedefe teşvik sağlama için kendine hediye satın alma eğilimi yaş gruplarına göre farklılık göstermektedir.

H₉:Tüketicilerin olumsuz ruh halini azaltma için kendine hediye satın alma eğilimi yaş gruplarına göre farklılık göstermektedir.

H₁₀: Tüketicilerin olumlu ruh halini güçlendirme için kendine hediye satın alma eğilimi yaş gruplarına göre farklılık göstermektedir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Örnekleme

Araştırmanın örnekleme, 18 ve üzeri yaşta kadın ve erkek tüketicilerden oluşmaktadır. Bu araştırmada, tesadüfi olmayan örnekleme tekniklerinden biri olan kolayda örnekleme kullanılarak toplam 401 kişiye ulaşılmıştır. Katılımcıların eksik veya hatalı biçimde doldurdıkları anket yanıtları araştırmaya dâhil edilmemiştir. Ayrıca, kendisine hediye satın almadıklarını ifade eden katılımcıların da araştırmanın kapsamı dışında tutulması nedeniyle, analizler toplam 354 katılımcıdan elde edilen veriler ile gerçekleştirilmiştir. Veriler incelendiğinde; kadın katılımcıların çoğunlukta olduğu (%57,9 kadın ve %42,1 erkek), 22-35 yaş katılımcıların örneklemin %51,1'ini oluşturduğu ve %68,9'unun 2000 TL üzerinde gelire sahip olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların demografik özellikleri Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Demografik Değişkenler	Frekans	Yüzde %
Cinsiyet		
Kadın	205	57,9
Erkek	149	42,1
Yaş Grubu		
18-21 (Z kuşağı)	71	20,1
22-35 (Y kuşağı)	181	51,1
36-54 (X kuşağı)	67	18,9
55 ve üzeri (Babyboomers)	35	9,9
Gelir		
2000 TL ve daha az	110	31,1
2001 TL- 4000 TL	78	22,0
4000 TL- 6000 TL	76	21,5
6000 TL üzeri	90	25,4

3.2. Veri Toplama Yöntemi ve Kullanılan Ölçekler

Araştırma verilerinin toplanmasında, birincil veri toplama yöntemlerinden biri olan anket kullanılmıştır. Anket formu, üç bölümden oluşacak şekilde hazırlanmıştır. İlk bölümde tüketicilerin kendilerine hediye satın alma nedenleri, satın aldıkları ürün/hizmetler, satın alma süreci ve satın alma sonrası duygularını anlamaya yönelik sorular yer almaktadır. Anket formunun ikinci bölümünde 5'li Likert kullanılan ölçek ifadeleri (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Kısım Katılmıyorum, 3=Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4=Kısım Katılıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum), son bölümünde ise tüketicilerin demografik özelliklerinden oluşan sorular bulunmaktadır. Ön testler sonrasında anket formunda gereken iyileştirmeler yapılarak son haline getirilmiştir. Araştırma verileri, 08 Ekim-19 Aralık 2019 tarihleri arasında toplanmıştır.

Tüketicilerin kendine hediye satın alma nedenlerini ölçmek için kullanılan değişkenlerin belirlenmesinde Mortimer, Bougoure ve Fazal-E-Hasan (2015)'in çalışmasından yararlanılmıştır. Ölçek kendini ödüllendirme, özel günleri kutlama, hedefe teşvik sağlama, olumsuz ruh halini azaltma ve olumlu ruh halini güçlendirme alt boyutlarına sahiptir ve toplam 21 ifadeden oluşmaktadır.

4. BULGULAR

4.1. Tüketicilerin Kendilerine Hediye Satın Alma Davranışlarına Yönelik Bulgular

Araştırmaya katılan tüketicilerin kendilerine hediye satın alma nedenleri, satın aldıkları ürün/hizmet grubu, satın alma süreçleri ve satın alma sonrası duygu durumlarına dair bulgular incelenmiştir. Tablo 2’de tüketicilerin kendilerine hediye satın alma nedenleri görülmektedir.

Tablo 2: Tüketicilerin Kendilerine Hediye Satın Alma Nedenleri

Nedenler	n	%
Kendine iyi davranmak	148	42,0
Mutsuz ve stresli bir ruh halinden uzaklaşmak	81	22,6
Kişisel bir başarıyı ödüllendirmek	56	15,8
Özel günleri kutlamak	38	10,8
Hedeflere ulaşmada teşvik sağlamak	31	8,8
n=354		

Tüketicilerin anket formunda kendilerine yöneltilmiş olan ‘‘Kendinize satın aldığınız en son hediyeyi satın alma nedeniniz nedir?’’ sorusuna vermiş oldukları yanıtlara göre, büyük çoğunlukla (%42) kendine iyi davranma nedeni ile kendilerine hediye satın aldıkları görülmektedir. Tüketicilerin kendilerine iyi davranma nedeni yanı sıra mutsuz ve stresli bir ruh halinden uzaklaşmak nedeni ile de (%22,6) hediye satın aldıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Kendilerine hediye satın alan tüketicilerin, satın aldıkları hediyelerin çeşitliliğinin belirlenebilmesi için tercih ettikleri ürün/hizmet grubu sorulmuştur ve Tablo 3’teki sonuçlar elde edilmiştir. Sonuçlara bakıldığında, tüketicilerin kendilerine hediye olarak satın almayı tercih ettikleri ürün/hizmet grubu en fazla oranla (%33,6) giyimdir.

Tablo 3: Tüketicilerin Kendilerine Satın Aldıkları Hediye Türleri

Ürün/Hizmetler	n	%
Giyim	119	33,6
Kitap, hobi ürünleri	72	20,3
Ev dışı etkinlikler	47	13,2
Yiyecek, içecek	34	9,6
Teknolojik ürünler	27	7,6
Takı, aksesuar	21	5,9
Kozmetik, kişisel bakım ürünleri	19	5,3
Ev, dekorasyon ürünleri	15	4,2
n=354		

Tüketicilere, kendileri için satın aldıkları hediyeden sonra nasıl hissettikleri sorulmuştur ve satın alım sonrası duyguları belirlenmeye çalışılmıştır ve Tablo 4’teki sonuçlar elde edilmiştir. Sonuçlara göre, araştırmaya katılan tüketicilerin %50’si kendine satın almış olduğu hediyeden sonra mutlu, %40,4’ü gerçekleştirdikleri satın alım sonrası memnun hissetmektedir. Tüketicilerin yalnızca %5,4’ü bu satın alım sonrasında çok fazla para harcadığı için endişeli ve %4,2’si ise kendilerini pişman hissettiklerini ifade etmişlerdir.

Tablo 4: Kendine Hediye Satın Alma Sonrası Duygular

Duygular	n	%
Mutlu	177	50,0
Memnun	143	40,4
Endişeli	19	5,4
Pişman	15	4,2
n=354		

Hediye seçiminde harcanan çabanın belirlenmesi için tüketicilerden kendine hediye satın alma süreçlerini değerlendirmeleri istenmiştir. Tablo 5'te tüketicilerin kendilerine hediye satın alma süreçlerine ilişkin bulgular görülmektedir. Buna göre, %61,3'ünün satın almayı önceden planlayarak kendilerine hediye satın aldıklarını, %38,7'sinin ise tesadüfen görüp kendilerine hediye satın aldıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 5: Tüketicilerin Kendilerine Hediye Satın Alma Süreci

Satın Alma Süreci	n	%
Satın almayı önceden planlamıştım	217	61,3
Tesadüfen gördüm ve satın aldım	137	38,7
n=354		

4.2. Ölçeklere Yönelik Faktör, Güvenilirlik ve Normal Dağılım Analizi Bulguları

Değişkenler arasındaki olası ilişkiyi ortaya çıkarmak için faktör yüklerinin keşfedilmesi amaçlandığı için, keşfedici faktör analizi uygulanmıştır. Araştırmada kullanılan veri setinin faktör analizi için uygunluğunun değerlendirilmesinde Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ölçütü ve Bartlett testi kullanılmıştır. KMO değeri 0,60 ve üzeri bir değer alırsa, veri seti faktör analizi yapmak için uygundur (Kalaycı, 2017: 322). Bartlett testi, $p < 0,05$ olmalıdır (Pallant, 2017: 204).

Bu çalışmada, faktör analizi öncesi Kaiser-Meyer- Olkin (KMO) değeri 0,889 ve Bartlett testi sonucu $p < 0,05$ olduğu görülmektedir. Tüm değerler istatistiksel açıdan yeterlilik sağlamıştır ve verilerin faktör analizine uygun olduğu desteklenmiştir. Faktör analizi için ilgili ön koşul sağlandıktan sonra çalışmada yer alan değişkenlere faktör analizi uygulanmıştır. Faktör analizi sonucu Tablo 6'da yer almaktadır. Faktör yüklerinin 0,50 ve üzeri değerler alması oldukça iyi olarak kabul edilmektedir (Kalaycı, 2018: 330).

Tablo 6: Faktör Analizi Sonuçları

İfadeler	Açıklanan Varyans %	Faktör Yükleri
Kendini Ödüllendirme		
Hedeflerime ulaşmak, kendimi ödüllendirmek için bir fırsattır.		0,745
Kendimi ödüllendirmek için özel bir ürün/hizmet satın alırım.		0,749
Bir hedefi başardığımda kendimi ödüllendirmek için bir şey satın almam.		0,739
Çok çalışarak elde edilen bir başarının sonucu kendini ödüllendirmek normaldir.		0,809
Özel Günleri Kutlama		
Özel günlerin bir hatırası olarak kendime hediye satın almam.		0,735
Kendim için hediye satın almak özel günleri unutulmaz hale getirir.		0,822
Özel günleri kendime hediye satın alarak kutlarım.		0,853
Hedefe Teşvik Sağlama		
Kendim için hediye satın almak, beni daha fazla şey yapmak için motive eder.		0,692
Daha çok çalışabilmek için kendime ilham veren hediyeler satın alırım.		0,810
Hedeflerime ulaşmadan önce motive olmak için kendime hediye satın almam.		0,786
Hedeflerimi gerçekleştirirken motive olmak için kendime hediye satın alırım.		0,774
Olumsuz Ruh Halini Azaltma		
Keyifsiz hissettiğimde kendim için hediye satın almak duygusal olarak iyileştiricidir.		0,693
Olumsuz/stresli bir ruh halinden uzaklaşmak için kendime hediye satın almam.		0,712
Kötü bir gün geçirmişsem, kendim için satın aldığım hediye daha iyi hissettirir.		0,742
Özgüven eksikliği hissettiğim zamanlarda kendime bir hediye satın alırım.		0,765
Yalnız, terk edilmiş hissettiğimde kendimi neşelendirmek için bir şeyler satın alırım.		0,819
Üzgün hissettiğimde sık sık kendime küçük bir hediye satın alırım.		0,805
Olumlun Ruh Halini Güçlendirme		
Kendim için satın aldığım bir hediye günün geri kalanı için iyi hisler oluşturur.		0,727
Keyifli hissettiğim zamanlarda kendime hediye satın almayı seviyorum.		0,705
Kendime hediye satın alırım; yeni bir şeye sahip olmak olumlu duyguları güçlendirir.		0,756
Kendim için satın aldığım bir hediye beni özel hissettirir.		0,748
Toplam Açıklanan Varyans	%72,8	
KMO: 0,889 Bartlett testi p < 0,05 (Sig.): 0,000		

Faktör analizi sonucu, faktörlere ilişkin Cronbach Alpha değerleri Tablo 7’de gösterilmiştir. İdeal Cronbach Alpha değeri 0,70 ve üzerinde bir değer olarak kabul edilmektedir (Coşkun, Altunışık, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2015: 126). Güvenilirlik analizi sonucu elde edilen bulgular, her bir faktörün oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir. Araştırma verilerinin analizinde kullanılan istatistiksel yöntemler belirli varsayımlar içermektedir. Yapılan istatistiksel analizlerin geçerli kabul edilebilmesi bu varsayımların sağlanması ile mümkündür (Kalaycı, 2018: 207). Bu varsayımlardan biri de normal dağılım varsayımıdır ve örneklemin normal dağılım gösteren bir ana kütleden seçildiğini göstermektedir.

Araştırmada kullanılan veri setinin normal dağılım varsayımına uygunluğunun değerlendirilmesi için çarpıklık ve basıklık değerleri dikkate alınmıştır. Tabachnick ve Fidell (2013)'ün belirlediği ± 1.50 değer aralığında, kullanılan ölçeklerin normal dağılım varsayımını sağladığı görülmüştür.

Tablo 7: Güvenilirlik Analizi Sonuçları

	Cronbach's Alpha	İfade Sayısı
Kendini Ödüllendirme	0,783	4
Özel Günleri Kutlama	0,861	3
Hedefe Teşvik Sağlama	0,835	4
Olumsuz Ruh Halini Azaltma	0,885	6
Olumlu Ruh Halini Güçlendirme	0,818	4

4.3. Tüketicilerin Kendilerine Hediye Satın Alma Davranışlarının Cinsiyete Göre Farklılığının Test Edilmesi

Tüketicilerin kendilerine hediye satın alma davranışlarının cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için Bağımsız Örneklem t-Testi kullanılarak analiz yapılmıştır. Tablo 8'de görülen analiz sonuçlarına göre, tüketicilerin kendine hediye satın alma davranışlarının cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Bağımsız Örneklem t-Test analiz sonuçlarına göre, H_1 , H_2 , H_3 , H_4 , H_5 , hipotezleri desteklenmiştir ($p < 0,05$).

Tablo 8: Cinsiyete Göre Bağımsız Örneklem Testi Sonuçları

Nedenler	Cinsiyet	n	Ortalama	Std. Sapma	T	sd	P																																												
Kendini Ödüllendirme	Kadın	205	3,8671	,52190	3,791	352	0,000																																												
	Erkek	149	3,6485	,55409				Özel Günleri Kutlama	Kadın	205	3,2365	,61216	2,661	352	0,008	Erkek	149	3,0556	,65679	Hedefe Teşvik Sağlama	Kadın	205	3,6554	,65518	3,021	352	0,003	Erkek	149	3,4347	,70942	Olumsuz Ruh Halini Azaltma	Kadın	205	3,4115	,80425	4,768	352	0,000	Erkek	149	2,9959	,81751	Olumlu Ruh Halini Güçlendirme	Kadın	205	4,1937	,73784	6,508	352	0,000
Özel Günleri Kutlama	Kadın	205	3,2365	,61216	2,661	352	0,008																																												
	Erkek	149	3,0556	,65679				Hedefe Teşvik Sağlama	Kadın	205	3,6554	,65518	3,021	352	0,003	Erkek	149	3,4347	,70942	Olumsuz Ruh Halini Azaltma	Kadın	205	3,4115	,80425	4,768	352	0,000	Erkek	149	2,9959	,81751	Olumlu Ruh Halini Güçlendirme	Kadın	205	4,1937	,73784	6,508	352	0,000	Erkek	149	3,6577	,80079								
Hedefe Teşvik Sağlama	Kadın	205	3,6554	,65518	3,021	352	0,003																																												
	Erkek	149	3,4347	,70942				Olumsuz Ruh Halini Azaltma	Kadın	205	3,4115	,80425	4,768	352	0,000	Erkek	149	2,9959	,81751	Olumlu Ruh Halini Güçlendirme	Kadın	205	4,1937	,73784	6,508	352	0,000	Erkek	149	3,6577	,80079																				
Olumsuz Ruh Halini Azaltma	Kadın	205	3,4115	,80425	4,768	352	0,000																																												
	Erkek	149	2,9959	,81751				Olumlu Ruh Halini Güçlendirme	Kadın	205	4,1937	,73784	6,508	352	0,000	Erkek	149	3,6577	,80079																																
Olumlu Ruh Halini Güçlendirme	Kadın	205	4,1937	,73784	6,508	352	0,000																																												
	Erkek	149	3,6577	,80079																																															

4.4. Tüketicilerin Kendilerine Hediye Satın Alma Davranışlarının Yaş Gruplarına Göre Farklılığının Test Edilmesi

Tüketicilerin kendilerine hediye satın alma davranışlarının yaş gruplarına göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için ANOVA testi kullanılarak analiz yapılmıştır. Tablo 9'da görülen analiz sonuçlarına göre, tüketicilerin kendini ödüllendirme ve özel günleri kutlama nedeniyle hediye satın almalarının yaş gruplarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir. 18-21 yaş grubu tüketicilerin diğer yaş gruplarına göre kendini ödüllendirmede, 22-35 yaş grubu tüketicilerin ise özel günleri kutlamada diğer yaş

gruplarına göre daha etkin olduğu yapılan Games-Howell testi sonuçlarından yararlanılarak ortaya konmuştur. ANOVA analiz sonuçlarına göre, H_6 ve H_7 hipotezi desteklenmiştir ($p < 0,05$).

Tablo 9: Yaş Gruplarına Göre ANOVA Testi Sonuçları

Nedenler	Yaş	n	Ortalama	Std. Sapma	F	P
Kendini Ödüllendirme	18-21	71	3,5669	,61231	4,818	0,003
	22-35	181	3,8515	,49590		
	36-54	67	3,7823	,5306		
	55 ve üzeri	35	3,8071	,59744		
Özel Günleri Kutlama	18-21	71	3,1690	,47434	2,682	0,047
	22-35	181	3,0966	,68256		
	36-54	67	3,2010	,63486		
	55 ve üzeri	35	3,4205	,63975		
Hedefe Teşvik Sağlama	18-21	71	3,5449	,61603	1,829	0,141
	22-35	181	3,6345	,65465		
	36-54	67	3,4079	,76513		
	55 ve üzeri	35	3,5469	,80006		
Olumsuz Ruh Halini Azaltma	18-21	71	3,2723	,76596	,435	0,728
	22-35	181	3,2605	,77624		
	36-54	67	3,2189	,93798		
	55 ve üzeri	35	3,0952	1,04654		
Olumlu Ruh Halini Güçlendirme	18-21	71	4,0663	,77861	,449	0,718
	22-35	181	3,9575	,82100		
	36-54	67	3,9217	,80964		
	55 ve üzeri	35	3,9358	,80847		

5. SONUÇ

5.1. Genel Değerlendirme

18 yaş ve üzeri kadın ve erkek tüketiciler üzerinde gerçekleştirilen araştırmanın sonuçları değerlendirildiğinde, kendine hediye satın almanın yaşam döngüsü içerisinde tüketiciler için anlamlı bir davranış oluşturduğunu göstermektedir. Yani, tüketicileri kendilerine hediye satın almaya iten nedenlerin olduğu elde edilen bilgiler arasındadır.

Yaşamsal döngü içerisinde pek çok farklı durumla karşılaşan bireyler, neden sonuç ilişkisi kurarak bunları anlamlandırmaya çalışmaktadır. Anlamlandırma sürecinde yapılan atıflar, tutum ve davranışları etkilemektedir. Mutluluk, gurur, kendine güven ve hak etme gibi

temel duygular tüketicileri kendine hediye satın alma davranışı göstermelerinde aracı olduğu gözlemlenmiştir (Mick ve Faure, 1998: 297). Bireylerin sahip oldukları rollerin beraberinde getirdiği sorumluluk nedeniyle, artan baskının hafifletilmesi için kendilerine çeşitli teşvikler sunmaya daha isteklidir (Ward ve Tran, 2008: 4).

Tüketim tercihlerinde, bireylerin rasyonel olmanın yanı sıra duygularının da etkisi ile satın gerçekleştirdikleri bilinmektedir. Bireylerin keyifli bir yaşam sürme, kendini sevmeye, kendine saygı gibi amaçsal değerlere sahip olmaları tutum ve davranışları etkileme alanına sahiptir (Koç, 2016: 371). Olumsuz ruh hali içerisindeki bireyler, kendilerine hediye satın alarak, benliklerini tedavi etmeye çalışmaktadır. Kendine iyi davranmak, duygusal anlamda iyi hissetmeyi pekiştirmek için kendine hediye satın almak bireylerin gerçek benlik ve ideal benlikleri arasındaki boşluğu kapatmak için gösterdikleri çabalar olarak ifade edilebilir (Sirgy, 1982: 288).

Tüketicilerin daha çok kendine iyi davranma motivasyonu (%42) ile hediye satın aldıkları saptanmıştır. Bireylerin kendine iyi davranma motivasyonu ile hediye satın almaları, kendilerini duygusal anlamda iyi hissetmelerine ve yaşamdan keyif almalarına yardımcı olmaktadır. Tüketiciler, benlik saygısı algılarını düzenlemek ve kendini gerçekleştirme ihtiyaçlarını (kendilerini sevmek, iyi hissetmek ve mutlu olmak gibi) karşılamak için kendilerine hediye satın almaktadır (Mortimer, Bougoure ve Fazal-E-Hasan, 2015: 166).

Tüketiciler kendilerine hangi nedenle hediye satın almış olurlarsa olsun bulgular, olumlu duygular (mutlu, memnun %90,4) içerisinde olduklarını göstermektedir. Kendine hediye satın alma tüketici davranışında, satın alınan hediyelerin duygusal sonuçlarına bakıldığında, genellikle tüketicilerin ruh hallerinde olumlu etkiler oluşmaktadır (Mick, 1990; Heath, Tynan ve Ennew, 2011). Literatürde yapılan çalışmalarda tüketicilerin kendilerine hediye olarak en yaygın satın aldıkları ürün kategorisinin giyim olduğu ifade edilmiştir (Mick ve DeMoss, 1992). Bu araştırmanın bulgularına bakıldığında, tüketicilerin kendilerine hediye olarak satın almayı tercih ettikleri ürün grubunun da en yüksek oranla (%33,6) giyim olduğu belirlenmiştir. Bu durum literatürle benzerlik göstermektedir. Tüketicilerden kendilerine hediye satın alma süreçlerinin tanımlanması istendiğinde, kendilerine satın aldıkları hediyeleri satın almayı önceden planladıklarını (%61,3) belirtmişlerdir. Literatürde tüketicilerin kendilerine önceden planlayarak mı yoksa planlamadan mı hediye satın aldıkları bilgisi tartışmalı olsa da araştırmanın bulguları kendine hediye satın alma davranışının planlı bir satın alma davranışı olduğunu göstermektedir (Heath, Tynan ve Ennew, 2011; Mick ve DeMoss, 1990b; Mortimer, Bougoure ve Fazal-E-Hasan, 2015).

Araştırmaya katılan tüketicilerin çoğunluğu (%57,9) kadın tüketicilerden oluşmaktadır. Cinsiyet değişkeninin kendine hediye satın alma davranışına göre farklılığı test edildiğinde kadın ve erkek tüketiciler farklılık göstermektedir. Yapılan çalışmaların birçoğunda olduğu gibi bu çalışma sonuçlarına göre kadın tüketicilerin erkeklere kıyasla kendilerine daha fazla hediye satın aldıkları görülmektedir (Mick ve DeMoss, 1992; Luomala ve Laaksonen, 1999; Ward ve Tran, 2008). Tüketicilerin kendilerine hediye satın alma eğiliminin yaş değişkeni ile olan ilişkisi incelendiğinde ise, genç neslin yaşlılara kıyasla kendilerine hediye satın almaya daha istekli olduğu görülmektedir (Mick ve DeMoss, 1992; McKeage, 1993).

5.2. Araştırma Kısıtları ve Gelecek Çalışmalar İçin Öneriler

Çalışmada yer alan örneklemin, ülkemizde yaşayan tüm tüketicilerin kendilerine hediye satın almaya yönelik bakış açısını yansıtmamakta oluşu başlı başına bir kısıttır. Ayrıca, anket formunda ‘‘Kendinize hediye satın alıyor musunuz?’’ sorusuna ‘‘Hayır’’ olarak cevaplayan tüketicilerin bu tercihlerinin kendine hediye satın almanın kapsamını tam olarak kavrayamamış olabileceği bir varsayımdır.

Literatürde, kendine hediye satın alma konusunda yapılmış çalışmalar mevcut olmakla birlikte henüz yeterli olgunluğa ulaşılmış değildir. Şu anda, kendine hediye satın almanın küresel bir tüketici davranışı biçimi olup olmadığı bilinmemektedir. Bu nedenle, kendine hediye satın alma tüketici davranışı araştırmacıların dikkatini hak etmektedir.

Gelecek çalışmalar, kendine hediye satın alma davranışını etkileyen başka değişkenleri inceleyerek yeni bilgiler ortaya çıkarabilir. Konuyla ilgili farklı değişkenleri ortaya çıkarmak amacıyla nitel araştırma tasarımı kullanılarak yeni araştırmalar yapılabilir. Ancak böylelikle, kendine hediye satın alma ile ilgili tüketim tercihlerinin çeşitli yönleri hakkında yeni bilgiler sunulabilir. Bu açıdan, konunun olgunlaşmaya ve gelişmeye açık olduğunu ifade etmek mümkündür. Farklı bakış açılarıyla yapılacak çalışmaların, gelecek çalışmalara referans olması, yani tüketici davranışları hakkında bazı ipuçları sağlaması ve pazarlama faaliyetlerine de yön vermesi açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

Kendine hediye satın alma, sembolik ve duygusallığa yönelik boyutta tüketim deneyimleri ile ilişkilidir. Bu tüketim biçimini anlamak, tüketicilerle iletişim kurmayı ve onların satın alım tercihlerindeki değişimleri analiz etmeyi gerektirmektedir. Bu nedenle, hedef tüketici gruplarına yönelik oluşturulacak stratejileri belirlemek için perakendecilere önemli fırsatlar sunmaktadır. Mevcut stratejilerinde kendine hediye satın alma temasını ne ölçüde kullandıklarını gözden geçirmeleri, pazarlama iletişimi faaliyetlerinin verimliliği ve etkinliği açısından yararlı olabilir.

KAYNAKÇA

1. CLARKE, D. ve Mortimer, G. (2013). Self-gifting Guilt: An Examination of Self-gifting Motivations and Post-purchase Regret, *Journal of Consumer Marketing*, 30(6), 472-483.
2. COŞKUN, R., Altunışık, R., Bayraktaroğlu, S., ve Yıldırım, E. (2015). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Spss Uygulamalı, Sakarya Kitapevi, Sakarya.
3. FABER, R.J. ve Vohs K.D. (2004). *Handbook of Self-Regulation: Research, Theory, and Applications*, The Guilford Press, New York.
4. FAURE, C. ve Mick, D.G. (1993). Self-gifts Through The Lens of Attribution Theory, *Advances in Consumer Research*, 20, 553-556.
5. FISCHER, E. ve Arnold, S.J. (1990). More Than a Labor of Love: Gender Roles and Christmas Gift Shopping, *Journal of Consumer Research*, 17, 333-345.

6. HEATH, M.T., Tynan, C. ve Ennew, C.T. (2011). Self-gift Giving: Understanding Consumers and Exploring Brand Messages, *Journal of Marketing Communications*, 17(2), 127-144.
7. KALAYCI, Ş. (2018). *Spss Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Dinamik Akademi Yayıncılık, Ankara.
8. KOÇ, E. (2016). *Tüketici Davranışı ve Pazarlama Stratejileri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
9. LUOMALA, H.T. ve Laaksonen, M. (1997). Mood-regulatory Self-gifts: Development of a Conceptual Framework, *Journal of Economic Psychology*, 18, 407-434.
10. LUOMALA, H.T. (1998). A Mood-alleviative Perspective on Self-gift Behaviours: Stimulating Consumer Behaviour Theory Development, *Journal of Marketing Management*, 14, 109-132.
11. LUOMALA, H.T. ve Laaksonen, M. (1999). A Qualitive Exploration of Mood-regulatory Self-gift Behaviours, *Journal of Economic Psychology*, 20,147-182.
12. MCKEAGE, K.K.R., Richins, M.L. ve Debevec, K. (1993). Self-gifts and The Manifestation of Material Values, *Advances in Consumer Research*, 20, 359-364.
13. MICK, D. ve DeMoss, M. (1990). To Me From Me: A Descriptive Phenomenology of Self-gifts, *Advances in Consumer Research*, 17, 677-682.
14. MICK, D. ve DeMoss, M. (1990). Self-gifts: Phenomenological Insights from Four Contexts, *Journal of Consumer Research*, 17, 322-332.
15. MICK, D. ve DeMoss, M. (1992). Further Findings on Self-gifts: Products, Qualities, and Socioeconomic Correlates, *Advances in Consumer Research*, 19, 140-146.
16. MICK, D., DeMoss, M. ve Faber, R. (1992). A Projective Study of Motivations and Meanings of Self-gifts: Implications for Retail Management, *Journal of Retailing*, 68(2), 122-144.
17. MICK, D.G. ve Faure, C. (1998). Consumer Self-gifts in Achievement Context: The role of Outcomes, Attributions, Emotions, and Deservingness, *International Journal of Research in Marketing*, 15, 293-307.
18. MORTIMER, G., Bougoure, U.S. ve Fazal-E-Hasan, S. (2015). Development and Validation of The Self-gifting Consumer Behaviour Scale, *Journal of Consumer Behaviour*, 14, 165-179.
19. OLSHAVSKY, R.W. ve Lee, D.H. (1993). Self-gifts: A Metacognition Perspective, *Advances in Consumer Research*, 20, 547-552.
20. PALLANT, J. (2017). *Spss Kullanma Kılavuzu Spss ile Adım Adım Veri Analizi*, Anı Yayıncılık, Ankara.
21. PUSAKSRIKIT, T. (2009). *Self-Gift Behavior of Ethnic Minority Groups in Britain*, The University of Manchester, Doctor of Philosophy Thesis, Manchester.

22. SCHWARTZ, B. (1967). The Social Psychology of The Gift, *The American Journal of Sociology*, 73(1), 1-11.
23. SHERRY, J. (1983). Gift Giving in Anthropological Perspective, *Journal of Consumer Research*, 10, 157-168.
24. SIRGY, M.J. (1982). Self-Concept in Consumer Behaviour: A Critical Review, *Journal of Consumer Research*, 9(3), 287-300.
25. TABACHNICK, B.G. ve Fidell, L.S. (2013), *Using Multivariate Statistics*, Pearson, Boston.
26. TYNAN, C., Heath, M.T., Ennew, C., Wang, F. ve Sun, L. (2010). Self-gift Giving in China and UK: Collectivist Versus Individualist Orientations, *Journal of Marketing Management*, 26, 1112-1128.
27. WARD, C. B. ve Tran, T. (2008). Consumer Gifting Behaviours: One for you, one for me? *Services Marketing Quarterly*, 29(2), 1-17.

BİST 30 ŞİRKETLERİN BAĞIŞ MİKTARININ PANEL VERİ ANALİZİ YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ

EXAMINATION OF BIST 30 COMPANIES' DONATION AMOUNT BY PANEL DATA ANALYSIS METHOD

Süleyman BAYRAKCIOĞLU*, Osman ŞENOL**

* Arş. Gör. Süleyman Demirel Üniversitesi, İşletme Bölümü, Muhasebe ve Finansman ABD, suleymanbayrakcioglu@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3993-6696

** Arş. Gör. Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, osmansenol@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5626-2921

ÖZ

Şirketler farklı ekonomik ve sosyal nedenlerde bağışlar yapabilmektedir. Çalışmanın amacı BİST 30 endeksinde yer alan şirketlerin sosyal sorumluluk harcamalarının (bağışların) seviyesinin şirkete özgü finansal beş faktör; hasılat, dönem net kârı, aktif büyüklüğü, öz kaynak toplamı, işletme faaliyetlerinden nakit akışları ile ilişkili olup olmadığını ampirik olarak test etmektir. Bu amaç doğrultusunda BİST 30 endeksinde yer alan 26 şirketin 2012-2020 yılları arasındaki verilerini kullanarak panel veri analizi ile incelenmiştir. İşletme faaliyetlerinden nakit akışları değişkeni istatistiki olarak anlamlı olmamakla birlikte bütün değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bağış miktarı üzerinde etki derecesi en yüksek olan değişken hasılat değişkenidir. Hasılat miktarlarında % 1'lik bir artışın olması durumunda bağış miktarında %0.20'lik bir artışın olabileceği öngörülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Bağışlar, KSS Harcamaları, BİST, Panel Veri Analizi.

Jel Kodları: G35, M49.

ABSTRACT

Companies can make donations for different economic and social reasons. The aim of the study is to determine the level of social responsibility expenditures (donations) of companies in the BIST 30 index based on five company-specific financial factors; It is to empirically test whether it is related to revenue, net profit for the period, asset size, total equity, cash flows from operating activities. For this purpose, the data of 26 companies in the BIST 30 index between the years 2012-2020 were examined by panel data analysis. Although the variable of cash flows from operating activities is not statistically significant, it has been determined that all variables have an effect on the dependent variable. The variable with the highest effect on the donation amount is the revenue variable. In case of an increase of 1% in the amount of revenue, it is predicted that there may be an increase of 0.20% in the amount of donations.

Keywords: Corporate Donations, CSR Expenditures, BIST, Panel Data Analysis.

Jel Codes: G35, M49.

1. GİRİŞ

Günümüzde işletmelerin yapmış oldukları sosyal sorumluluk harcamalarının (bağışların) yatırımcılar nezdindeki önemi giderek artmaktadır. Bu harcamalarda işletmeler vergi avantajı sağlama, belirli hedef kitlelerin değerlendirmelerini etkileme ve daha birçok farklı sebeple bu faaliyetlerini artırma ihtiyacı hissetmektedirler (Akmeşe ve Aras, 2016, s. 919). Şirketlerin yapmış oldukları sosyal sorumluluk harcamaları, kısa vadede kâr elde etmenin ve hissedarların menfaatlerinin maksimizasyonunun çok ötesinde uzun vadeli çabalaradır (Adams ve Hardwick, 1998, s. 643).

Kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) kavramının gelişimini ele aldığımızda Birleşik Devletler’de tartışılmaya başlanması 1930’lara dayanmaktadır. Bunun yanında endüstri devriminin başlangıcına dek giden bir gelişim süreci söz konusudur. 1929 Büyük Buhranı ve İkinci Dünya Savaşı ile sekteye uğrayan KSS uygulamaları ve tartışmaları yarım yüzyıllık bir süreçte evrilerek güncü halini almıştır. Şirketlerin toplumsal sorumlulukları 1950’lerden bu yana tartışılmış, 1960’lar ve 1970’ler boyunca şirketlerin toplumsal sorumluluklarının sınırlarını belirlemeye çalışılmıştır (Deren van Het Hof, 2009, ss. 7-9).

Davis (1960, s. 70) sosyal sorumluluk kavramı için kısmen de olsa şirketlerin doğrudan ekonomik veya teknik çıkarlarının ötesindeki nedenlerle alınan kararlarına ve eylemlerine atıfta bulunmuştur. Frederick (1960) şirketlerin yalnızca hissedarların çıkarlarını destekleyen yapılar olmadığını bununla beraber bütün toplumun çıkarlarına hizmet etmek için var olduklarını öne sürmüştür.

Avrupa komisyonu tarafından yapılan tanımlamaya göre KSS; şirketlerin sosyal ve çevresel kaygıları ticari faaliyetlerine ve paydaşlarıyla olan etkileşimlerine gönüllü olarak entegre ettikleri bir kavramdır (European Commission, 2002, s. 7). Literatürde en geniş tanımıyla KSS; “*şirketlerin kâr amaçlı operasyonundan etkilenen bütün unsurlara zarar vermemek ya da bir fayda sağlamak için doğrudan kâr amacı gütmeksizin yaptığı her türlü etkinliktir.*”

Türkiye’de KSS kavramının gelişimi ise tarihsel olarak mevcut olan hayırseverlik ve yardımseverlik anlayışına eklenerek geliştiği söylemek mümkündür. Geleneksel olarak süregelen hayırseverlik ile KSS; tanım, amaç ve süreç olarak birbirinden farklılaşmaktadır. Bir tarafta mistik bir niyet söz konusu iken, diğer tarafta rasyonel, hesaplı ve stratejik bir eylem görülmektedir. Hayırseverlik eyleminde bulunacak kişiden herhangi bir beklenti yokken, KSS’de işletmelerin topluma karşı sorumlu olması bir gereklilik olarak ifade edilmektedir (Alakavuklar, Kılıçaslan ve Öztürk, 2009, s. 128).

Kurumsal sosyal sorumluluğun farklı alanları/kategorileri mevcuttur ve genel olarak dört temel alanından oluşmaktadır. Bu sorumluluklar; ekonomik, yasal, etik ve hayırseverlik sorumluluklarıdır. Kurumsal sosyal sorumluluğu oluşturan bu dört ana unsur Carroll (1991) tarafından bir piramit biçiminde değerlendirilmiştir. Şekil 1’de kurumsal sosyal sorumluluk piramidi ele alınmıştır. Bu piramidin en tepesinde yer alan Hayırseverlik (Gönüllü Sorumluluk) çalışmamızın temel konusunu oluşturmaktadır.

Hayırseverlik, toplumun işletmelerin iyi kurumsal vatandaşlar olması beklentisine yanıt veren, toplumun refahını arttıran kurumsal eylemleri kapsar. Hayırseverlik sorumlulukları kapsamının içine, işletmenin kaynaklarından bir kısmını sanatsal, eğitim ve toplumsal projelere ayırması girmektedir (Carroll, 1991, s. 42). Carroll’un piramidinde hayırseverlik sorumlulukları piramidin en tepesinde yer alır ve öncelikli olarak diğer sorumlulukların yerine getirilmesi gerekmektedir (Şahin, 2018).

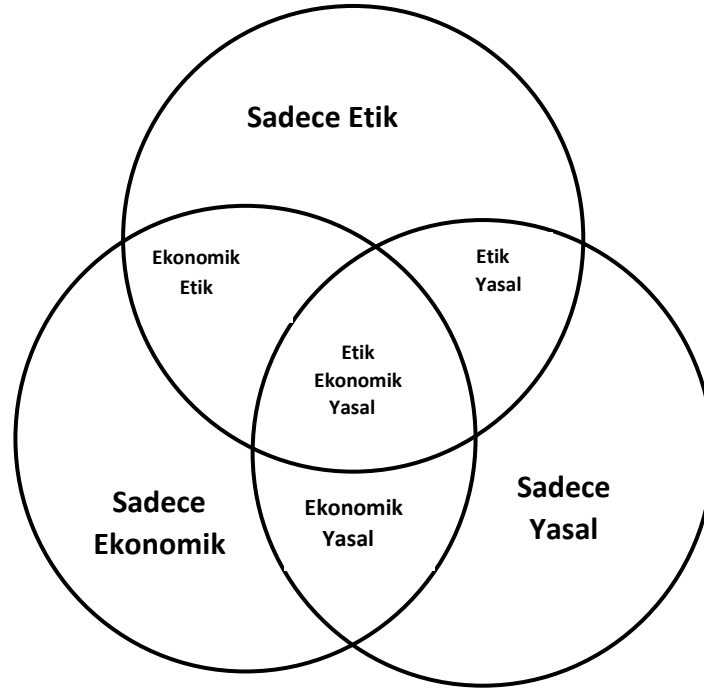
Şekil 1: Kurumsal Sosyal Sorumluluk Piramidi, Kaynak: Carroll (1991, s. 42)

Schwartz & Carroll (2003) makalelerinde piramit modelindeki hiyerarşik yapı yerine; KSS girişiminde KSS piramidindeki tek bir motivasyonun değil, motivasyonların bir birleşiminin de bulunabileceğini öne sürerler. Üç alanlı KSS modeli, üç sorumluluk alanından oluşur: ekonomik, yasal ve etik. Genel olarak, bu alan kategorileri, hayırseverlik kategorisinin, hayırsever faaliyetler için olası farklı motivasyonları yansıtan etik ve/veya ekonomik alanlar altında toplanmıştır. Üç Alanlı Kurumsal Sosyal Sorumluluk Modeli Şekil 2’de ele alınmıştır.

Piramit modelinin revizyonu olan modele göre sadece ekonomik ya da sadece etik motivasyonlu KSS uygulamalarının yanı sıra ekonomik ve etik motivasyonun birlikte olduğu ve benzeri kombinasyon durumlarını tanımlar. Bu revizyonda, ihtiyari sorumluluklarla keşilen etik, yasal ve ekonomik kümelerinin tamamını kapsayan bir üst motivasyon olarak anlaşılır (Deren van Het Hof, 2009, s. 15). Bu modelde etik ve/veya ekonomik alanların altında kalan hayırseverlik kategorisi keşilen etik, yasal ve ekonomik kümelerinin tamamını kapsayan bu üst motivasyon çalışmamızın temel konusunu oluşturmaktadır.

Literatürde Kurumsal Sosyal Sorumluluk harcamaları üzerine yapılan çalışmaları ele aldığımızda;

- Atkinson & Galaskiewicz (1988) çalışmalarında, sahiplik modellerinin hayır kurumlarına yapılan kurumsal katkılar üzerindeki etkisini incelemiştir. Bulgulara göre bir kişinin şirkette önemli bir hisse yüzdesine sahip olması durumunda, şirketlerin hayır kurumlarına daha az para verdiğini; Buna karşılık, tek bir şirket hissesine veya aile grubuna ait hisse yüzdesinin şirket katkılarında hiçbir etkisi olmadığını tespit etmişlerdir. Yöneticilerin yerel hayırsever aktivistlere olan sosyal yakınlığı, katkılar üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir.

Şekil 2: Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Üç Alanlı Modeli,

Kaynak: Schwartz & Carroll (2003)

- Navarro (1988) çalışmasında kurumsal katkıları yönlendiren kâr ve fayda maksimizasyonu güdülerinin incelenmesinin daha genel bağlamında, kurumsal katkıların vergiden düşülebilir olup olmayacağını teorik olarak araştırmıştır. Sonuçlar, kâr maksimizasyonunun kurumsal katkıları yönlendiren önemli bir güdü olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, kurumsal katkıların mevcut vergiden düşülebilir olması durumunu desteklemekte ve firmaların kurumsal katkıları sıradan işletme giderleri olarak ele almalarına olanak tanıyan bir reformu desteklemektedir.
- Haley (1991) çalışmasında, kurumsal katkılara yönetsel maskeler olarak bir bakış geliştirmek için bu bakış açılarını bütünleştirir ve genişletir. Yöneticilerin çeşitli paydaşları etkilemek için kurumsal katkıları kullandığını savunur. Yöneticilerin kurumsal katkılar yoluyla yönetsel ve kurumsal çıkarları nasıl desteklediğini ortaya koymuştur.
- Wang & Coffey (1992) vekil teorisini kullanan çalışmalarında yönetim kurulu oluşumu ile kurumsal hayırseverlik arasındaki ilişkiyi ampirik olarak incelemiştir. Sonuçlara göre yönetim kurulunun oluşumunda genel olarak, içeriden öğrenenlerin dışarıdakilere oranı, içeriden öğrenenlerin hisse sahipliği yüzdesi ve kadın ve azınlık yönetim kurulu üyelerinin oranı, firmaların hayırsever katkılarıyla pozitif ve anlamlı bir şekilde ilişkili bulunmuştur.
- Boatsman & Gupta (1996) çalışmalarında kurumsal hayırseverliğin, literatürde var olan iki temel kurumsal bağış modeli olan kâr maksimizasyonu ve yöneticilerin fayda maksimizasyonu tarafından motive edilip edilmediğini incelemek için kurumsal katkılar ve vergi oranları arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Bulgulara göre kurumsal katkılar ve vergi oranı arasındaki ilişki kâr maksimizasyonu modeli

ile tutarlı değildir. Sonuçlar, yöneticilerin fayda maksimizasyonunun kurumsal katkılar için önemli bir motivasyon olmasıyla tutarlıdır.

- Adams & Hardwick (1998) çalışmalarında 1994 yılında Birleşik Krallık'ta FTSE 100 şirketleri tarafından yapılan isteğe bağlı bağışların düzeyinin, kaldıraç, şirket büyüklüğü, kârlılık ve mülkiyet yapısı gibi şirkete özgü dört faktörle ilişkili olup olmadığını ampirik olarak test etmiştir. Sonuçlar, hayır kurumlarına ve diğer kuruluşlara fon sağlama kararının şirket büyüklüğü ve kârlılığı ile pozitif, kaldıraç ile negatif ilişkili olduğunu göstermiştir. Ancak bağışlar ile bir şirketin mülkiyet yapısı arasında bir bağlantı olduğu görüşüne destek sağlamamıştır.
- Campbell vd. (1999) çalışmalarında bazı şirketlerin hayır kurumlarına bağışta bulunurken diğerlerinin vermediğini araştırmıştır. Çalışma, hayırsever karar vericinin kişisel tutumları ile firmanın bağışlayıcı davranışı arasında güçlü bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırma aynı zamanda hayır kurumlarına bağış yapma geçmişine sahip firmaların davranışları için özgecil güdülerden bahsettiklerini göstermiştir.
- Werbel & Carter (2002) çalışmalarında CEO'ların vakıf yönetim kuruluna katılımının CEO'nun kişisel çıkarları ile hayırsever bağışlar arasındaki ilişkiyi etkileyip etkilemediğini incelemiştir. Sonuçlara göre CEO'ların çıkarlarının, farklı kâr amacı gütmeyen kuruluşlara üyelikle ölçüldüğü gibi, vakıf hayırseverliği ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Bu yardım ilişkisi CEO'lar vakıf yönetim kurulunda bulunmadığında azaldığını fakat ortadan kaldırılmadığını tespit etmişlerdir.
- Seifert vd. (2003) çalışmalarında kurumsal hayırseverlik ve finansal durumların incelemiştir. Sonuçlara göre firmanın mevcut nakit kaynakları ile nakit bağışları arasında pozitif bir ilişki bulmuştur, ancak kurumsal hayırseverlik ve firma finansal performansı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.
- Seifert vd. (2004) çalışmalarında bir önceki çalışmalarını daha da derinleştirerek, yapısal eşitlik modellemesi aracılığıyla Fortune 1000 şirketlerinde kurumsal hayırseverliğin finansal ilişkilerini araştırmışlardır. Sonuçlara göre, nakit akışının bir firmanın hayır kurumlarına yaptığı nakit bağışları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu, ancak parasal bağışların firmanın finansal performansını etkilemediğini tespit etmişlerdir. Yine çağdaş düşüncenin aksine, kurumsal cömertliğin kârlılık üzerinde önemli bir etkisinin olmadığını vurgulamışlardır. Brammer & Millington (2004) çalışmalarında 1989-90 ve 1998-99 olmak üzere iki zaman diliminde kurumsal davranışa ilişkin karşılaştırmalı bir çalışma içinde kurumsal bağışlarının belirleyicilerini araştırmışlardır. Erken dönemde kurumsal bağışların büyük ölçüde kârlarla belirlendi. Ancak bu ilişkinin 1990'larda firmaların paydaş etkilerine giderek daha fazla duyarlı hale geldikçe zayıfladığını, daha sonraki dönemlerde ise, kurumsal görünürlüğü artan önemini ve kurumsal hayırsever katkılar üzerindeki sosyal ve çevresel etkilerin gelişimini vurgulamışlardır.
- Brammer & Millington (2005) çalışmalarında kurumsal itibar ve hayırseverlik ilişkisini ele almışlardır. Çalışma sonuçlarına göre daha yüksek düzeyde hayırseverlik harcamaları yapan şirketlerin daha iyi itibara sahip olduğunu ve bu etkinin sektörler arasında önemli ölçüde değiştiği sonucuna varmışlardır.
- Brown vd. (2006) çalışmalarında şirketlerin hayırseverlik uygulamalarını incelemiştir. Çalışma sonuçlarına göre aynı sektördeki firmalar benzer bağış uygulamalarını benimseme eğiliminde olduklarını, yoğun bir şekilde reklam veren firmaların hayır kurumlarına daha fazla bağış yaptığını tespit etmişlerdir. Daha

büyük yönetim kurullarına sahip firmalar, önemli ölçüde daha fazla nakit verme ve kurumsal vakıfların kurulması ile ilişkilidir. Borçluluk oranı yüksek firmaların hayır kurumlarına daha az bağış yaptıkları ve vakıf kurma olasılıkları daha düşük olduğu sonucuna varmışlardır.

- Amato & Amato (2007) çalışmalarında kurumsal hayırsever katkıların, firma büyüklüğü ve endüstri arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Sunuşlara göre hayırsever bağışlar ile firma büyüklüğü arasında sağlam bir ilişkinin ve güçlü endüstri etkilerinin olduğunu tespit etmişlerdir.
- Muller & Kräussl (2011) çalışmalarında şirketlerin kurumsal afet bağışlarını incelemişlerdir. Genel olarak, Katrina kasırgasının önemli ölçüde anormal negatif hisse senedi getirileri ile ilişkili olduğunu tespit etmişler. Özellikle, sosyal sorumluluk konusundaki itibarın, hem hisse senedi fiyatlarındaki büyük düşüşle hem de felakete yanıt olarak sonraki bir hayırsever bağışı yapma olasılığıyla ilişkili olduğunu sonucuna varmışlardır.
- Alparslan & Aygün (2013) çalışmalarında KSS ile firma performansı arasındaki ilişkiyi ortaya koymak üzere İMKB'ye kayıtlı 117 firmanın 2009-2010 yıllarına ilişkin verileri incelenmiştir. Sonuç olarak KSS ile firma performansı göstergeleri arasında pozitif bir ilişkinin olduğu tespit etmişlerdir. Onaran vd. (2013) çalışmalarında eğitim destekli kurumsal sosyal sorumluluk kampanyalarını tüketici bakış açısıyla değerlendirmişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre, tüketiciler KSS faaliyetleri yürüten işletmelerin amacının müşteri kazanmak ve imajlarını yükseltmek olduğunu düşünmektedirler. Bununla birlikte; işletmelerin amacı ne olursa olsun tüketiciler bu faaliyetleri destekleme eğilimindedirler.
- Hategan & Curea-Pitorac (2017) çalışmalarında Romanya'da 2011-2016 döneminde Bükreş Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören ve tüm dönem için kâr kaydeden bir şirketler grubu üzerinde şirketlerin hayırsever katkıları, performansı ve piyasa değeri arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlamışlardır. Sonuçlara göre, Romanya'da borsaya kote şirketlerin hayırsever katkılarının, performansı ve piyasa değeri arasında pozitif bir korelasyon olduğunu göstermektedir.
- Gülcan & Dalgar (2019) çalışmalarında BIST 100 Endeksi'nde yer alan 45 işletmenin 2007-2016 arasındaki yıllık verilerini analiz ederek işletmelerin sosyal sorumluluk faaliyetlerinin finansal performanslarına etkisinin araştırmışlardır. Çalışmanın sonucunda, varlık kârlılık oranını, iş yerindeki uygulamalar, çevre, tüketiciyi ilgilendiren konular ve toplumsal katılım ve gelişim ile ilgili sosyal sorumluluk faaliyetlerini pozitif yönde etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Önder (2019) çalışmasında işletmelerin sosyal performansı ve finansal performansı arasındaki ilişkinin iki yönlü olarak incelenmiştir. Sonuç olarak işletmelerin kurumsal sosyal sorumlulukları ile işletme performansı arasında bir ilişkinin çift yönlü olarak bulunmadığı tespit etmiştir. Çıraklı (2020) çalışmasında makroekonomik faktörlerin çocuk sağlığı ile ilişkisini ele almıştır.

Tablo 1'de bağış miktarı ile ilgili çalışma kapsamındaki değişkenler üzerine yapılan çalışmaların özeti ele alınmıştır. İlgili çalışmalar incelendiğinde özet olarak şirketler tarafından yapılan bağış miktarı ile dönem net kârı, aktif büyüklüğü ve nakit akışları arasında olumlu bir ilişki vardır. Bunun yanında finansal performans ve bağış miktarı arasındaki ilişkiye yönelik farklı hem olumlu hem de olumsuz ilişki tespit edilen çalışmalar mevcuttur.

Tablo 1: Bağış Miktarı ile İlgili Çalışma Kapsamındaki Değişkenler Üzerine Yapılan Çalışmaların Özeti

Bağışlar	Dönem Net Kârı	Aktif Büyüklük	Nakit Akışları	Finansal Performans
<i>Adams & Hardwick (1998)</i>	+	+		
<i>Seifert vd. (2003)</i>			+	-
<i>Seifert vd. (2004)</i>			+	-
<i>Amato & Amato (2007)</i>		+		
<i>Alparslan & Aygün (2013)</i>				+
<i>Hategan & Curea-Pitorac (2017)</i>				+
<i>Önder (2019)</i>				?
+ Olumlu ilişki - Olumsuz ilişki ? İlişki tespit edilememiştir				

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE KAPSAMI

Bir işletmenin yapacağı bağış miktarını etkileyen farklı faktörler olsa da en belirleyici olanları işletmeye ait ekonomik göstergelerdir. Çalışmanın amacı bir işletmenin yaptığı bağış miktarını etki eden faktörlerin belirlenmesi ve bu değişkenlerin etki derecelerini ekonometrik olarak tespit etmektir. Bu doğrultuda bir işletmenin yapmış olduğu bağış miktarını etkileyen değişkenler analizi için BİST 30 endeksinde yer alan 26 şirketten alınan 2012-2020 yılları arasındaki verilerini kullanılarak panel veri analizi ile incelenmiştir. BİST 30 endeksinde yer alan ve araştırma kapsamında incelenen şirketler Tablo 2’de listelenmiştir. Bu şirketlerden ilgili yıllarda yapmış oldukları bağış miktarlarına ulaşamayan 4 şirket; “Enerjisa Enerji A.Ş.”, “Koza Altın İşletmeleri A.Ş.”, “Koza Anadolu Metal Madencilik İşletmeleri A.Ş.”, “Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.” analiz dışında bırakılmıştır.

Tablo 2: BİST 30 Şirketleri

KOD	ŞİRKET UNVANI
AKBNK	AKBANK T.A.Ş.
ARCLK	ARÇELİK A.Ş.
ASELS	ASELSAN ELEKTRONİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
BIMAS	BİM BİRLEŞİK MAĞAZALAR A.Ş.
DOHOL	DOĞAN ŞİRKETLER GRUBU HOLDİNG A.Ş.
EKGYO	EMLAK KONUT GAYRİMENKUL YATIRIM ORTAKLIĞI A.Ş.
EREGL	EREĞLİ DEMİR VE ÇELİK FABRİKALARI T.A.Ş.
SAHOL	HACI ÖMER SABANCI HOLDİNG A.Ş.
KRDMD	KARDEMİR KARABÜK DEMİR ÇELİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
KCHOL	KOÇ HOLDİNG A.Ş.
KOZAL	KOZA ALTIN İŞLETMELERİ A.Ş.
KOZAA	KOZA ANADOLU METAL MADENCİLİK İŞLETMELERİ A.Ş.

KOD	ŞİRKET UNVANI
MGROS	MİGROS TİCARET A.Ş.
PGSUS	PEGASUS HAVA TAŞIMACILIĞI A.Ş.
PETKM	PETKİM PETROKİMYA HOLDİNG A.Ş.
SODA	SODA SANAYİİ A.Ş.
TAVHL	TAV HAVALİMANLARI HOLDİNG A.Ş.
TKFEN	TEKFEN HOLDİNG A.Ş.
TRKCM	TRAKYA CAM SANAYİİ A.Ş.
TCELL	TURKCELL İLETİŞİM HİZMETLERİ A.Ş.
TUPRS	TÜPRAŞ-TÜRKİYE PETROL RAFİNERİLERİ A.Ş.
THYAO	TÜRK HAVA YOLLARI A.O.
TTKOM	TÜRK TELEKOMÜNİKASYON A.Ş.
GARAN	TÜRKİYE GARANTİ BANKASI A.Ş.
HALKB	TÜRKİYE HALK BANKASI A.Ş.
ISCTR	TÜRKİYE İŞ BANKASI A.Ş.
TSKB	TÜRKİYE SINAİ KALKINMA BANKASI A.Ş.
SISE	TÜRKİYE ŞİŞE VE CAM FABRİKALARI A.Ş.
YKBNK	YAPI VE KREDİ BANKASI A.Ş.

3. MODEL VE VERİLER

Araştırma kapsamında elde edilen sonuçları genelleyeabilmek adına mümkün olduğu kadar fazla işletme çalışmaya dâhil edilmek istenmiştir. Ancak 26 işletmenin verisine ulaşılmasından dolayı örnekleme bu işletmeler dâhil edilmiştir. Söz konusu bu çalışmada işletmelerin bağış miktarını etkileyen değişkenlerden; yıllık hasılat, dönem net kârı, aktif büyüklüğü, öz kaynak toplamı ve işletme faaliyetlerinden nakit akışları değişkenleri ele alınacaktır. Söz konusu değişkenlerin BİST 30 işletmelerine ait bağış miktarı üzerinde etkisi incelenecektir. Araştırma da kullanılan değişkenlerin veri türü yıllık iken, zaman boyutu ise 2012-2020 dönemlerini kapsamaktadır. Çalışmaya ait verilerden; yıllık bağış miktarı şirketler tarafından yayımlanan yıllık faaliyet raporlarından ve KAP'ta yayımlanan kâr dağıtım tablolarından, diğer veriler ise yıllık finansal raporlarından elde edilmiştir (KAP, 2019).

Tablo 3: Değişkenlere İlişkin Açıklamalar

DEĞİŞKENLER	SEMBOL
BAĞIŞ MİKTARI	BG
HASILAT	RWN
DÖNEM NET KÂRI	DNK
AKTİF BÜYÜKLÜĞÜ	AB
ÖZ KAYNAK TOPLAMI	OZK
İŞLETME FAALİYETLERİNDEN NAKİT AKIŞLARI	ISL

Araştırma kapsamında kullanılacak olan değişkenler Tablo 3'te gösterilmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda bağımlı değişken işletmelerin yapmış olduğu bağış miktarı değişkenidir. Araştırmada bağımlı değişkenin bir olmasından dolayı tek ekonometrik model

üretilecektir. Araştırma kapsamında kullanılan değişkenler içerisinde rakamsal değeri büyük olan serilere logaritmik dönüşüm uygulanmıştır.

Panel veri analiz çalışmalarında üretilecek modeller sahip oldukları döneme göre mikro ve makro olmak üzere ikiye ayrılmaktadırlar. Literatürde bu ayrımı yapan Baltagi (2013, s. 1)'e göre 20 döneme kadar olan panellerin mikro sınıfına girdiğini, 20 dönemden fazla döneme sahip olan panellerin ise makro panel sınıfına girdiğini belirtmektedir. Panellerin sahip oldukları döneme göre de sağlanması gereken temel koşullarda farklılıklar olmaktadır. Mikro panellerde durağanlık ve yatay kesit koşullarının önemsizlenmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu çalışmada ise kullanılan değişkenlerin 7 döneme sahip olmasından dolayı oluşacak panel modelleme mikro sınıfına dâhil olmaktadır. Model üzerinde gerçekleştirilecek analizler de mikro panel temel varsayımları doğrultusunda olacaktır.

Tablo 4: Modelin Matematiksel Gösterimi

MODEL	MODEL DENKLEMİ	PROGRAM ÇIKTISI
MODEL 1	$BG_{i,t} = c + \alpha_1(AB)_{i,t} + \alpha_2(DNK)_{i,t} + \alpha_3(ISL)_{i,t} + \alpha_4(OZK) + \alpha_5(RWN) + \epsilon_{i,t}$	$BG = -3.72856805094e-05*AB +$ $0.08128300671075*DNK +$ $0.07128143530905*ISL +$ $0.060318341547984*OZK +$ $6.73586497199e-05*RWN +$ 3480586.13198

Yukarıdaki Tablo 4'te araştırma kapsamında üretilen modelin ekonometrik denklem ve denklem çıktısı gösterilmektedir. Elde edilen eşitliğin sol tarafında bağımlı değişken yer alırken eşitliğin sağ tarafında ise modele dâhil edilen bağımsız değişken yer almaktadır. Eşitliklerin sağ tarafında ise c sabit değişkeni, α ise bağımsız değişkenlerin tahminci katsayılarını, ϵ hata terimini, i yatay kesit ve son olarak t ise döneme ilişkin bilgileri temsil etmektedir. Panel veri analiz modellerinde bağımlı değişken %100 tahmin edilememektedir. Söz konusu bağımlı değişkenleri etkileyen farklı faktörlerde mevcuttur. Ancak çalışmanın amacı doğrultusunda bağış miktarını etkilediği düşünülen değişkenler analize dâhil edilmiştir. Ayrıca model kapsamında tahmin edemediğimiz veya modele dâhil olmayan değişkenlerin etkisi ϵ hata teriminde toplanmaktadır.

Araştırma kapsamında denklemsel yapı aşağıda gösterilmiştir;

$$\begin{aligned}
 \ln BG = \beta_0 + & \sum_{j=1}^{pi} \lambda_{ij} \ln abi(t-j) \\
 & + \sum_{j=0}^{qi} \delta_{ij} \ln dnk(i, j(t-j)) \\
 & + \sum_{j=0}^{qi} \delta_{ij} \ln rwn(i, j(t-j)) \\
 & + \sum_{j=0}^{qi} \delta_{ij} \ln ozk(i, j(t-j)) + \sum_{j=0}^{qi} \delta_{ij} \ln isl(i, j(t-j)) + \epsilon(it)
 \end{aligned}$$

3.1. Panel Veri Model Yöntemlerinin Belirlenmesi

Literatürde panel veri çalışmaları için üç temel yaklaşım geliştirilmiştir. Söz konusu yaklaşımlar havuzlanmış model yaklaşımı, tesadüfi etkiler yaklaşımı ve sabit etkiler yaklaşımıdır. Panel veri çalışmalarında ilk adım mevcut veri yapısına en uygun yaklaşımın belirlenmesidir. Bu doğrultuda havuzlanmış model ile sabit etkiler modeli arasında tercih yaparken F testi kullanıyorken, sabit etkiler ile tesadüfi etkiler arasında tercih yaparken ise hausman testi kullanılmaktadır. Elde edilen test sonuçlarına göre veri yapısına en uygun yaklaşım belirlenmektedir.

3.2. Bulgular

Panel veri modelleri bünyelerinde hem yatay kesit verilerini hem de zaman serileri verilerini barındırmaktadır. Belirtilen bu durumdan dolayı analiz sürecinde bazı problemlerle karşılaşılması kaçınılmaz olmaktadır. Diğer taraftan panel veri modellemelerinin belirli varsayımları sağlayıp sağlamadıkları kontrol edilmeli ve karşılaşılan problemlerin giderilmesi gerekmektedir. İlk olarak incelenmesi gereken husus değişkenler içerisinde çoklu doğrusal bağlantı problemine neden olan değişkenin olup olmadığının kontrol edilmesi gerekmektedir. Söz konusu problemi tespit etmek için farklı yöntem ve testler geliştirilse de literatürde en çok tercih edilen değişkenlere ait Variance Inflation Factor (VIF) değerlerinin hesaplanmasıdır. Çoklu doğrusal bağlantı probleminin giderilmemesi halinde Gujarati'nin de (2004, s. 342) belirttiği üzere doğru olmayan tahminci değerlerine sahip olmaktadır. Değişkenlere ait VIF değerleri $(1/1-R^2)$ formülü kullanılarak hesaplanmaktadır. Formülde yer alan R^2 değeri bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama yüzdesidir. Elde edilen VIF eşik değerleri ise 4'den 10'a kadar kabul edilmektedir (Açıkgöz vd., 2015, s. 427). Belirtilen eşik değer üzerinde değer alan değişkenlerin çoklu doğrusal bağlantı problemine neden olunmaması adına modelden çıkarılması gerekmektedir.

Tablo 5: Değişkenlere İlişkin VIF Değerleri

SEMBOL	R ²	VIF DEĞERİ
BG	0.24	1.31
RWN	0.37	1.58
DNK	0.80	5
AB	0.73	3.70
OZK	0.64	2.77
ISL	0.23	1.29

Yukarıdaki Tablo 5'te değişkenlere ait VIF değerleri verilmiştir. Analize dâhil edilen bütün değişkenlerin VIF değerleri kabul edilebilir değerler arasında yer almıştır. DNK değişkeni hariç diğer bütün değişkenlerin VIF değerleri en kritik değer olan 4'den bile küçük değer aldığı görülmektedir. DNK değişkenine ait VIF değeri de kabul edilebilir değerler arasında olması sebebi ile modele dâhil edilmiştir. Elde edilen değerleri doğrultusunda modelde çoklu doğrusal bağlantı problemine neden olabilecek bir değişkenin olmadığı görülmektedir. Seçilen değişkenlerin hepsi modele dâhil edilecektir.

Panel veri modellemelerinde model içerisinde doğrusal bağlantı problemine neden olabilecek değişken tespitinden sonra verilerin yapısına en uygun yaklaşımın belirlenmesi gerekmektedir. En uygun yaklaşımın belirlenmesi için uygulanan test değerleri aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 6: Panel Veri Model Belirleme Testleri

MODEL 1 (BG)		
	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
F- SABİT ETKİLER	64.75	0.000
HAUSMAN TESTİ	19.15	0.000

Araştırma kapsamında geliştirilecek modelde ilk belirlenmesi gereken hususlardan biriside en uygun yaklaşımın belirlenmesidir. İlk olarak mevcut verilerin havuzlanmış model yaklaşımına mı yoksa sabit etkiler yaklaşımına mı uygun olduğunun belirlenmesi için F test yapılmıştır. Elde edilen test değeri sonucunda ise havuzlanmış modelin geçerliliğini sınanan H_0 hipotezi reddedilmiştir. Bir sonraki adımda ise verilerin sabit yaklaşım modeline mi yoksa tesadüfi etkiler yaklaşımına mı uygun olduğunun belirlenmesi için hausman testi yapılmıştır. Hausman test sonucunda ise tesadüfi etkiler yaklaşımının geçerliliğini sınanan H_0 hipotezi reddedilmiş ve en uygun yaklaşımın sabit etkiler yaklaşımı olduğu görülmüştür. Modelde geçerli yaklaşımın belirlenmesi sonrasında diğer varsayımların sağlanıp sağlanmadığının kontrol edilmesi gerekmektedir. Bu varsayımların ilki otekorelasyon probleminin olup olmadığının kontrol edilmesidir.

3.3. Otekorelasyon Testi

Panel veri kapsamında geliştirilen modellerde otekorelasyon probleminin olmaması gerekmektedir. Modelde otekorelasyonun olması yanlış tahminci değerlerinin elde edilmesine neden olmaktadır. Modellerde otekorelasyonun varlığını tespit edebilmek için farklı test ve yöntemler geliştirilmiştir. Bu çalışmada söz konusu problemin olup olmadığını Durbin Watson ve Baltagi-Wu LBI testi ile yapılacaktır.

Tablo 7: Modellerde Otekorelasyon Test Sonuçları

TEST	MODEL 1 (BG)	
	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
BHARGAVA ET AL. DURBİN-WATSON	1.57	0.000
BALTAĞI-WU LBI	1.34	0.000

Tablo 7'de görüldüğü üzere modelde otekorelasyon probleminin olup olmadığını tespit etmek için iki farklı test değeri verilmektedir. Söz konusu test değerlerinin 2'ye yakın olması istenmektedir. 2'den aşağı değer alan modellerde otekorelasyonun olduğuna yönelik işaret etmektedir. Elde edilen test değerlerinin sonuçları incelendiğinde ise 2'den küçük değer aldığı ve otekorelasyon katsayılarının sıfır olduğuna yönelik oluşturulan H_0 hipotezinin reddedildiği görülmektedir. Modelde otekorelasyon tespiti yapıldıktan sonra kontrol edilmesi gereken bir diğer varsayım değişen varyans probleminin olup olmadığının kontrol edilmesidir.

Tablo 8: Değişen Varyans Heteroskedasite

TEST	MODEL 1 (BM)	
	Chi2	Olasılık Değeri
DEĞİŞTİRİLMİŞ WALD TESTİ	189.18	0.000

Panel veri modellemelerinde değişen varyans problemi önemi bir husustur. Panel veri modellemelerinin hepsi sabit varyans üzerinde kurulmaktadır. Birimlerdeki değişmelerden dolayı varyansın değişmesi durumunda değişen varyans problemi ortaya çıkmaktadır. Bir modelde değişen varyansın olması halinde ise etkin tahminci değerlerin elde edilememesine neden olmaktadır. Bu çalışmada ise değişen varyansın olup olmadığı değiştirilmiş wald testi ile sınanmıştır. Yapılan test sonucuna göre değişen varyans problemi yoktur şeklinde kurulan

H_0 hipotezi reddedilmektedir. Diğer bir ifade ile modelde değişen varyans problemi vardır. Son olarak yatay kesit bağımlılık durumu da kontrol edildikten sonra mevcut problemleri giderici robust düzeltme testleri yapılacaktır.

Tablo 9: Yatay Kesit Bağımlılık Testi

TEST	MODEL 1 (BG)	
	Statistic	Prob
BREUSCH-PAGAN LM	639.35	0.000
PESARAN SCALED LM	17.03	0.000
PESARAN CD	0.92	0.348

Son olarak incelenen temel varsayım yatay kesit bağımlılığının olup olmadığının kontrol edilmesidir. Üç farklı test ile yatay kesit bağımlılığı kontrol edilmiş ve testin ikisinde yatay kesit bağımlılığı olmadığına yönelik kurulan H_0 hipotezi reddedildiği görülmektedir. Modelin temel varsayımları karşılama durumu incelendiğinde otokorelasyon, değişen varyans ve yatay kesit bağımlılık problemlerinin olduğu görülmektedir. Daha etkin ve doğru tahminci değerlerine ulaşmak için söz konusu problemlerden modelin arındırılması gerekmektedir. Belirtilen problemlerin etkilerini ortadan kaldırmak için robust düzeltme testlerinden Driscoll ve Kraay dirençli tahmincisi kullanılmıştır. Model üzerine uygulanan robust düzeltme tahmincisi sayesinde model hatalardan arındırılmış ve daha etkin tahminci değerlerine ulaşılmıştır.

Tablo 10: Driscoll ve Kraay Standart Hatalı Model 1'e Ait Panel Veri Sonuçları

Bağımlı Değişken: BG				
Dönem:2012-20120				
Yatay Kesit: 26				
Değişken	Katsayı	Drisc/Kraay Standart Hata	t-istatistik değeri	Olasılık Değeri
LNAB	.068137	0.07346	3.4729	0.000
DNK	.14375	2.69793	6.28	0.000
LNRWN	.208196	0.375698	3.01	0.001
LNOZK	-0.07381	0.617394	-2.7413	0.017
ISL	4.578173	4.719834	1.0737	0.281
C	-15.2271	9.249310	23.6749	0.000
R²: 0.79	F-statistic: 10.42		Prob (F-Statistic): 0.000	

Tablo 10'da çalışma kapsamında geliştirilen ekonometrik modelin bulguları yer almaktadır. İlk olarak geliştirilen modelin temel varsayımları sağlayıp sağlamadığı kontrol edilmiştir. Modelde otokorelasyon, değişen varyans ve yatay kesit problemlerinin olduğu görülmüş ve uygulanan dirençli robust düzeltme tahmincisi sayesinde söz konusu problemin etkileri modelden arındırılmıştır. Analize dâhil edilen değişkenlerin rakamsal değeri büyük olan ve logaritmik dönüşüme uygun olan serilere doğal logaritmik dönüşüm uygulanmıştır. Modelde bağımlı değişken çalışmanın amacı doğrultusunda bağış miktarı değişkeni seçilmiştir. Bağımsız değişken ise daha önce de belirtildiği üzere; aktif büyüklüğü, dönem net karı, hasılat, öz kaynak büyüklüğü ve işletme faaliyetlerinden nakit akışları değişkenleri seçilmiştir. Modelin bir bütünsel olarak anlamlı olup olmadığını anlamak için F istatistik değeri ve F ihtimal değerlerine bakılmaktadır. Modelin F istatistik değeri 10.42 iken, F

ihtimal değeri ise 0.000 olduğu diğer bir ifade ile modelin bütünsel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Modelde kullanılan bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama yüzdesi incelendiğinde R^2 değerinin 0.79 olduğu görülmektedir. Söz konusu R^2 değerinin literatürdeki benzer çalışmalarda dikkate alındığında yeterli olduğu görülmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışma kapsamında BİST 30 şirketlerinin 2012-2020 yılları arasındaki sosyal sorumluluk harcamalarının (bağışların) seviyesinin; hasılat, dönem net kârı, aktif büyüklüğü, öz kaynak toplamı, işletme faaliyetlerinden nakit akışları ile ilişkili olup olmadığı panel veri analizi ile incelenmiştir. Değişkenlere ait bulgular değerlendirirken söz konusu değişkenin logaritmik dönüşümü modele dahil edildi ise yüzdesel değişimi baz alınırken, seri doğal hali ile baz alındığında ise birimsel değişim baz alınmaktadır. Modelde ISL değişkeni hariç diğer değişkenlerin analiz sonucunda %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı çıktığı görülmektedir.

Değişkenlere ait bulgular incelendiğinde bir işletmenin aktif büyüklüğünde %1'lik bir artışın olması durumunda yapılan bağış miktarında %0.06 düzeyinde bir artışın olabileceği öngörülmektedir. Diğer taraftan işletmelerin hasılat düzeylerinde %1'lik bir artışın olması durumunda ise yapılan bağış miktar düzeyinde %0.20'lik bir artışın olabileceği öngörülmektedir. İşletmelerin öz kaynak toplamalarında %1'lik bir artışın olması durumunda ise yapılan bağış miktarında %0.07'lik bir azalışın olabileceği öngörülmektedir. Son olarak ise dönem net kârında bir birimlik artışın olması durumunda yapılacak bağış miktarında %0.14'lük düzeyinde bir artışın olabileceği öngörülmektedir.

Ulaşılan sonuçları literatürde şirketlerin sosyal sorumluk harcamaları ile finansal göstergeler arasındaki ilişkinin değerlendirildiği çalışmalar ile karşılaştırmak gerekirse;

Şirketler tarafından yapılan bağış miktarı ile:

- Dönem net kârı arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiş ve bu sonuç Adams & Hardwick (1998) bulguları ile uyumludur.
- Aktif büyüklüğü ve arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiş ve bu sonuç Adams & Hardwick (1998) ve Amato & Amato (2007) bulguları ile uyumludur.
- Nakit akışları arasında istatistiki olarak anlamlı olmamakla birlikte olumlu bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuç Seifert vd. (2003) ve Seifert vd. (2004) bulguları ile uyumsuzdur.

Bu sonuçların yanı sıra çalışma kapsamında şirketler tarafından yapılan bağış miktarı ile hasılat, özkaynak ve işletme faaliyetlerinden nakit akışlarının toplamının ilişkisinin incelenmiş olması bu çalışmanın özgünlüğünü artırmaktadır.

Sonuç olarak bir işletmenin yapmış olduğu bağış miktarının, işletmeye ait finansal göstergelerden etkilendiği görülmektedir. Yapılan bağış miktarları üzerinde en etkili göstergenin hasılat miktarı olduğu görülmektedir. İşletmelerin hasılat miktarlarındaki artışın yaklaşık %0.20'si bağış miktarlarına gidebileceği öngörülmektedir. Diğer taraftan işletmelerin öz kaynak artışına gitmeleri durumunda ise bağış miktarlarında azalmaların meydana gelebileceği öngörülmektedir. Diğer taraftan işletmenin nakit akışlarını temsilen kullanılan ISL değişkeni bağımlı değişken üzerinde etkisinin olduğu ancak analiz sonucunda anlamsız çıktığı görülmektedir. Farklı şirket grupları ve farklı değişkenler kullanılarak şirketler tarafından yapılan sosyal sorumluluk harcamalarına yönelik çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Açıköz, E., Uygurtürk, H. ve Korkmaz, T., (2015), Analysis of factors affecting growth of pension mutual funds in Turkey, *International Journal of Economics and Financial issues*, 5(2): 427- 433.
- Açıköz, E., Uygurtürk, H. ve Korkmaz, T., (2015), Analysis of factors affecting growth of pension mutual funds in Turkey, *International Journal of Economics and Financial issues*, 5(2): 427- 433.
- Adams, M. ve Hardwick, P. (1998). An Analysis of Corporate Donations: United Kingdom Evidence. *Journal of Management Studies*, 35(5), 641-654. doi:10.1111/1467-6486.00113
- Akmeşe, H. ve Aras, S. (2016). Borsa İstanbul'da İşlem Gören Turizm İşletmelerinin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Farkındalıkları ve Uygulamaları. *Muhasebe Enstitüsü Dergisi*, 18, 919-942. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=asn&AN=113756786&lang=tr&site=eds-live&authtype=ip,uid> adresinden erişildi.
- Alakavuklar, O. N., Kılıçaslan, S. ve Öztürk, E. B. (2009). Türkiye'de Hayırseverlikten Kurumsal Sosyal Sorumluluğa Geçiş: Bir Kurumsal Değişim Öyküsü. *Journal of Management Research/Yonetim Arastirmalari Dergisi*, 9(2).
- Alparslan, A. ve Aygün, M. (2013). Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Firma Performansı. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 435-448. <http://dergipark.org.tr/sduiibfd/222808> adresinden erişildi.
- Amato, L. H. ve Amato, C. H. (2007). The Effects of Firm Size and Industry on Corporate Giving. *Journal of Business Ethics*, 72(3), 229-241. doi:10.1007/s10551-006-9167-5
- Atkinson, L. ve Galaskiewicz, J. (1988). Stock Ownership and Company Contributions to Charity. *Administrative Science Quarterly*, 33(1), 82-100. doi:10.2307/2392856
- Baltagi, B. H., (2013), *Econometric analysis of panel data*, Chichester: John Wiley & Sons.
- Boatsman, J. R. ve Gupta, S. (1996). Taxes and corporate charity: Empirical evidence from microlevel panel data. *National Tax Journal*, 49(2), 193-213. doi:10.1086/NTJ41789197
- Brammer, S. ve Millington, A. (2004). The Development of Corporate Charitable Contributions in the UK: A Stakeholder Analysis. *Journal of Management Studies*, 41(8), 1411-1434. doi:10.1111/j.1467-6486.2004.00480.x
- Brammer, S. ve Millington, A. (2005). Corporate Reputation and Philanthropy: An Empirical Analysis. *Journal of Business Ethics*, 61(1), 29-44. doi:10.1007/s10551-005-7443-4
- Brown, W. O., Helland, E. ve Smith, J. K. (2006). Corporate philanthropic practices. *Journal of Corporate Finance*, 12(5), 855-877. doi:10.1016/j.jcorpfin.2006.02.001
- Campbell, L., Gulas, C. S. ve Gruca, T. S. (1999). Corporate Giving Behavior and Decision-Maker Social Consciousness. *Journal of Business Ethics*, 19(4), 375-383. doi:10.1023/A:1006080417909
- Carroll, A. B. (1991). The pyramid of corporate social responsibility: Toward the moral management of organizational stakeholders. *Business Horizons*, 34(4), 39-48. doi:10.1016/0007-6813(91)90005-G

- Çıraklı, Ü. (2020). The Relationship Between Macroeconomic Factors and Child Health: An Econometric Analysis. *International Journal of Health Management and Tourism*, 5(1), 1-18. doi:10.31201/ijhmt.672999
- Davis, K. (1960). Can Business Afford to Ignore Social Responsibilities? *California Management Review*, 2(3), 70-76. doi:10.2307/41166246
- Deren van Het Hof, S. (2009). *Türkiye’de Kurumsal Sosyal Sorumluluk Üçgeni: Şirketler, Toplum ve Toplum Kuruluşları* (TÜBİTAK Pnojesi No: Proje No: 107K182). <https://yada.org.tr/wp-content/uploads/2020/03/sosyalsorumlulukucgeni.pdf> adresinden erişildi.
- European Commission. (2002). *Corporate social responsibility: A business contribution to sustainable development*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Frederick, W. C. (1960). The Growing Concern over Business Responsibility. *California Management Review*, 2(4), 54-61. doi:10.2307/41165405
- Gujarati, D. N., (2004), *Basic econometrics*. McGraw Hill: New York.
- Gülcan, N. ve Dalgar, H. (2019). İşletmelerin Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinin Finansal Performanslarına Etkisi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 21(3), 603-627. doi:10.31460/mbdd.545049
- Haley, U. C. V. (1991). Corporate Contributions As Managerial Masques: Reframing Corporate Contributions As Strategies to Influence Society*. *Journal of Management Studies*, 28(5), 485-510. doi:10.1111/j.1467-6486.1991.tb00765.x
- Hategan, C.-D. ve Curea-Pitorac, R.-I. (2017). Testing the Correlations between Corporate Giving, Performance and Company Value. *Sustainability*, 9(7), 1210. doi:10.3390/su9071210
- KAP. (2019). KAP Endeksler. 28 Mayıs 2019 tarihinde <https://www.kap.org.tr/tr/Endeksler> adresinden erişildi.
- Muller, A. ve Kräussl, R. (2011). Doing good deeds in times of need: A strategic perspective on corporate disaster donations. *Strategic Management Journal*, 32(9), 911-929. doi:10.1002/smj.917
- Navarro, P. (1988). Why Do Corporations Give to Charity? *The Journal of Business*, 61(1), 65-93. <https://www.jstor.org/stable/2352980> adresinden erişildi.
- Onaran, B., Uyar, A. ve Avan, A. (2013). Eğitim Destekli Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kampanyalarına Yönelik Tüketici Algılamaları. *Business and Economics Research Journal*, 4(3), 131-157. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=obo&AN=89539335&lang=tr&site=eds-live&authtype=ip,uid> adresinden erişildi.
- Önder, Ş. (2019). İşletmelerin Kurumsal Sosyal Sorumlulukları ve Finansal Performansı Arasındaki İlişkinin Çift Yönlü İncelenmesi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 12(2), 181-196. doi:10.29067/muvu.378507
- Seifert, B., Morris, S. A. ve Bartkus, B. R. (2003). Comparing Big Givers and Small Givers: Financial Correlates of Corporate Philanthropy. *Journal of Business Ethics*, 45(3), 195-211. doi:10.1023/A:1024199411807

- Seifert, B., Morris, S. A. ve Bartkus, B. R. (2004). Having, Giving, and Getting: Slack Resources, Corporate Philanthropy, and Firm Financial Performance. *Business & Society*, 43(2), 135-161. doi:10.1177/0007650304263919
- Şahin, L. (2018, 8 Kasım). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Piramidi. <http://www.profdreventsahin.com/kurumsal-sosyal-sorumluluk-piramidi.html> adresinden erişildi.
- Wang, J. ve Coffey, B. S. (1992). Board composition and corporate philanthropy. *Journal of Business Ethics*, 11(10), 771-778. doi:10.1007/BF00872309
- Werbel, J. D. ve Carter, S. M. (2002). The CEO's Influence on Corporate Foundation Giving. *Journal of Business Ethics*, 40(1), 47-60. doi:10.1023/A:1019904820344